

وارلیق

اوچ آیلیق تورکجه- فارسجا دیل، ادبیات و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی
فصلنامه‌ی تحقیقاتی زبان، ادبیات و فرهنگ به زبانهای ترکی و فارسی
ایکینجی دؤنم، سایه: ۱، یای ۱۳۹۴ / دوره دوم، شماره: ۱، تابستان ۱۳۹۴

VARLIQ Üç Aylık Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi Kurucusu Prof. Dr. Cevat HEYET Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü M. Rıza HEYET Yayın Kurulu Hasan Mecidzade SAVALAN, Kerim Meşruteçi SÖNMEZ, Aziz MOHSENİ, İsmail HADİ, Hasan RAŞİDİ, Alırza SARRAFİ, İbrahim REFREF, Haydar BAYAT, Ekber AZAD, Hüseyin Muhammedhani GÜNEYLİ, Artım DİNÇ, Nasir Kh. ŞAHGÖLÜ, Musa RAHİMİ, Veli YAKUBİ, Şehruz Ak ATABAY, Babek CEVANŞİR, Cihangir KERİNİ, Ali Asgar HAKDAR, Said MUĞANLI, M. Rıza HEYET Dil Editörleri İngilizce: Nasir ŞAHGÖLÜ Rusça: Doç.Dr. Gülsüm KİLLİ Yazışma Adresi: M.Rıza Heyet, Ankara Ü., DTCF, Sıhhiye- Ankara/Türkiye, PK: 140 Telefon: (+90) 538 281 13 09 E-Posta: varliqdergisi@gmail.com Basımevi: Berikan Matbaacılık Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın Kapak Tasarımı: Mehmet Ansari Kapak Fotoğrafı: Ferhad Eyvezi ISSN: 21497257	وارلیق اوچ آیلیق دیل، ادبیات و کولتور آراشدیرمالاری درگیسی قوروجوسو / موسس پروفیسور دوکتور جواد هیئت امتیاز صاحبی و مسئول مودورو محمد رضا هیئت یایین قورولو / شورای نویسندگان حسن مجیدزاده ساوالان، کریم مشروطه‌چی سؤنمز، عزیز محسنی، اسماعیل هادی، حسن راشدی، علیرضا صرافی، ابراهیم رفر، حیدر بیات، اکبر آزاد، حسین محمدخانی گونئیلی، آرتوم دینچ، ناصر خاضع شاهگلی، موسی رحیمی، ولی‌اله یعقوبی، شهروز آق آتابای، بابک جوانشیر، جهانگیر کرینی، علی‌اصغر حقدار، سعید موغانلی، محمد رضا هیئت دیل ادیتورلاری / ویراستارهای زبان انگلیزجه: ناصر خاضع شاهگی روسجا: دانشیار گلثوم کیللی یازیشما آدرسی / آدرس مکاتبه: آنکارا اونیورسیتیه‌سی، دیل و تاریخ- جوغرافیا فاکولته‌سی، صحیه، آنکارا/ تورکیه، پوستا قوتوسو: ۱۴۰ تلفن: (+90) 538 281 13 09 ایمیل: varliqdergisi@gmail.com باسیم ائوی / چاپخانه: بریکان مطبعه‌چیلیک یایین تورو: یئرل سوره‌لی یایین قاپاق تاساریمی/طراح جلد: محمد انصاری قاپاق رسمی/ عکس روی جلد: فرهاد عیوضی
---	---

ایچینده کیلر / فهرست

۳	به مناسبت انتشار مجدد مجله وارلیق - محمدرضا هیئت
۷	پروفیسور دوکتور جواد هیئتین آردیندان - پروفیسور دوکتور سما باروتجو اؤز اؤندر
۱۰	ایکی آتلی (شعر) - اسماعیل هادی
۱۱	جواد هیئتین اؤیدویو اللر - رافائل حسینوف
۲۹	ما راهی جز "هیئت شدن" نداریم - اصغر زارع کهنمویی
۳۴	آزادلیق قوشو وارلیق (شعر) - اوستاد شهریار
۳۵	او تورک میلتی نین قهرمانلاریندان بیرى ایدی - پروفیسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون
۳۷	جواد هیئت حقیقتاً ائشسینر شخصیت ایدی - آنار
۳۹	دوکتور جواد هیئت ابدی یاشادی! - حسن راشدی
۴۳	اسلام مدنی بؤلگه سی نین طبیب و متفکیری - زومرود قولوزاده
۴۵	تورک دونیاسی نین بیر "آغ ساققالی" داها کؤچدو - علاءالدین قورقماز
۴۹	دکتر جواد هیئت و ترک شناسی هویتی - علی اصغر حقدار
۶۲	جواد هیئت و شهریار
۶۳	جواد هیئت (۲۰۱۴-۱۹۲۵) - پروفیسور دوکتور یاووز آق پینار
۷۵	وارلیق درگیسی نین دگری و تاریخی اهمیتی - دوکتور ضیا صدرا لاشرافی
۷۹	او گوندن منیم یولوم وارلیغا آچیلدی - دوکتور مرتضی مجدفر
۸۶	دکتر جواد هیئت و مسئله اقوام
۸۷	درباره زندگی و آثار شخصیت برجسته زمانه دکتر جواد هیئت - ابراهیم رفرف
۹۲	دکتر جواد هیئت و ایل قشقایی
۹۳	مریم میرزاخانی و جواد هیئت؛ دو اسطوره، یک تناقض - اصغر زارع کهنمویی
۹۸	دوکتور جواد هیئتین مزار هیکلی (فوتوگراف)
۹۹	اونودولماز "بیلگه وارلیغی" - آرتوم دینچ
۱۰۱	دوستوم دوکتور جواد هیئتین عزیز خاطیره سینه - سیفالدین آلتایلی
۱۰۴	جواد هیئت و موسیقی
۱۰۵	جواد هیئت معجزه سی - دوکتور پروانه ممدلی
۱۱۲	بیر بابا گئندیگینده (شعر) - بوراق توپراق
۱۱۳	بیچاق و قلم اوستادی جواد هیئت - محمدرضا هیئت
۱۱۶	دوکتور جواد هیئتین مقایسه اللغتین اثری
۱۱۷	چاغیمیزین علیشیر نوایی سی؛ دوکتور جواد هیئت - فتحی گدیکیلی
۱۲۲	بیچاق و قلم (شعر) - بختیار واهابزاده
۱۲۳	پروفیسور جواد هیئت در اثنای چاپ کتاب "تاریخ مختصر ترک" - شریفه جعفری
۱۲۵	بخشی از کتاب «خاطرات من و پدرم» - دکتر جواد هیئت
۱۲۹	باش ساغلیغی دیلکلری / پیامهای تسلیت
۱۳۴	دوکتور جواد هیئت و وارلیق
۱۳۵	خبرلر
۱۴۲	یابین ایلکهلری / راهنمای نگارش مقاله
۱۴۳	آبونه فورمو / فرم اشتراک مجله / Abone Formu

وارلیق

VARLIQ

Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), ss. 3-6

Telif Haqqı@Varlıq Dergisi

به مناسبت انتشار مجدد مجله وارلیق

زمانی که اولین شماره مجله وارلیق در ۱۵ اردیبهشت ۱۳۵۸ منتشر گردید، کمتر کسی تصور می‌کرد که این نشریه دو زبانه ترکی - فارسی بتواند در شرایط دشواری که همواره برای مطبوعات ترکی وجود داشته، ۳۶ سال بدون وقفه به حیات خود ادامه دهد. نگاهی به تاریخ مطبوعات ترکی در ایران نشان می‌دهد که تقریباً تمامی این مطبوعات ترکی خواه به علت مشکلات مادی و خواه به دلایل سیاسی و ایدئولوژیکی پس از مدت کوتاهی سرنوشتی جز تعطیلی نداشته‌اند. این واقعیت، تنها محدود به دوره پهلوی و یا مطبوعات پس از انقلاب نیست، بلکه مطبوعات ترکی دوران مشروطیت نیز به دلایل مختلف (که علاوه بر دلایل فوق باید از نظر جامعه‌شناسی نیز مورد بررسی قرار گیرد) دچار سرنوشتی مشابه شده و یکی پس از دیگری جای خود را به مطبوعات غیر ترکی داده‌اند.

اما در این میان و در شرایطی به مراتب دشوارتر از دوران مشروطیت، مجله‌ای به نام وارلیق منتشر شد که توانست طلسم صد ساله مطبوعات ترکی در ایران را بشکند و ثابت کند که حتی در شرایط نامساعد نیز می‌توان در چارچوب عقلانیت، واقع‌گرایی و منطق و بدور از افراط‌گری و درگیر شدن در جناح‌بندی‌های زودگذر سیاسی و وابستگی‌های سطحی ایدئولوژیکی به کار فرهنگی پرداخت و موفق شد. موفقیتی که در وحله نخست مدیون درایت، کاردانی، نفوذ معنوی و مدیریت مدیرانه مرحوم دکتر جواد هیئت مؤسس وارلیق و همکاری صمیمانه و بدون چشمداشت نویسندگان پرکار و آگاه مجله بود و در درون و کنار خود موفقیت‌های بزرگ دیگری را نیز هدایت می‌کرد.

مجله وارلیق در محیطی که هنوز ذهنیت بیمار و نژادپرستانه دوران پهلوی بطور کامل زدوده نشده بود، وارد عرصه فرهنگی گردید و تعریف جدیدی از فرهنگ، زبان، نژاد و تنوع قومی - فرهنگی ارائه کرد؛ با احترام به تمامی زبانها و فرهنگ‌ها، غبار چند ده ساله را از زبان و فرهنگ ترکی زدود و به او اعتبار مجدد بخشید.

این مجله نه تنها با انتشار مقالات تحقیقاتی که در مراکز علمی جهان بر روی زبان و فرهنگ ترکی انجام گرفته، منابع ارزشمند و موثقی در اختیار خوانندگان خود قرار می‌دهد، بلکه خود نیز با تولید

فکری و انتشار مقالات علمی دست اول، به یکی از منابع معتبر و مورد جستجوی مراکز پژوهشی جهان در زمینه زبان و فرهنگ ترکی در ایران و آذربایجان و بطور کلی ترکولوژی تبدیل شده است.

مجله *وارلیق* در ۳۶ سال گذشته با توجه به ممنوعیت و محدودیت تحصیل به زبان مادری و در نبود فرهنگستان زبان ترکی و مراکز تحقیقاتی ترکولوژی در کشور؛ با تشخیص کاستی‌ها، مشکلات و نیازهای اصلی زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی، در جهت ایجاد زبان معیار، اصلاح و تطبیق الفبای عربی و تنظیم ساختار داخلی و موقعیت اجتماعی زبان ترکی، برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات عملی قابل توجهی انجام داد که نتایج آن را به خوبی می‌توان در مطبوعات و کتاب‌های ترکی سالهای اخیر مشاهده کرد.

هدف اصلی مجله *وارلیق* احیا و تقویت زبان و فرهنگ ترکی، نقد و اصلاح تحریفات تاریخی رایج شده پس از دوران پهلوی و آگاه ساختن مردم نسبت به اهمیت زبان مادری، لزوم استفاده صحیح از آن و مقاومت در برابر سیاستهای تبعیض‌گرانه‌ای است که هستی زبان ترکی را مورد هدف قرار داده است. به همین دلیل، مدیریت مجله *وارلیق* ضمن چاپ مقالات علمی و تحقیقاتی، انتشار اشعار و نوشتجات خوانندگان ترکی‌نویس از اقشار مختلف جامعه را نیز با هدف تشویق آنها جزو سیاستهای انتشاراتی خود قرار داده است. بطوری که دکتر جواد هیئت در یکی از کنفرانسهای خود در پاسخ به سؤال یکی از حضار تاکید کرد که "*وارلیق*، دانش را به همراه شعور و آگاهی ملی در اختیار خوانندگان خود قرار می‌دهد."

شاید به همین دلیل است که بر خلاف سال ۱۳۵۸ که ادامه انتشار مجله بعید به نظر می‌رسید، امروز کمتر کسی تصور می‌کند که انتشار مجله *وارلیق* با سابقه‌ای ۳۶ ساله و با توجه به آینده‌نگری موسس آن متوقف شود.

در یک سال گذشته که به علت درگذشت دکتر جواد هیئت انتشار مجله بطور موقت متوقف شده بود، درخواست‌های زیادی از نقاط مختلف کشور و خوانندگان داخلی و خارجی دریافت شد که مصرانه خواستار تداوم نشر مجله و ادامه حیات "*مکتب وارلیق*" بودند. این درخواستها از سویی نیز نشانگر مقبولیت، محبوبیت و موفقیت مجله *وارلیق* بطور اخص و فعالیت‌های فرهنگی عقلانی بطور اعم بود.

تأکید مرحوم دکتر جواد هیئت نیز بر آن بود که مجله *وارلیق* پس از درگذشت ایشان نیز همچنان به عنوان یک نشریه مستقل- غیر وابسته و با همان محتوای فرهنگی ادامه یابد. به همین منظور طی دو وصیتنامه محضری و خانوادگی، مسئولیت سنگین و در عین حال پر افتخار ادامه انتشار مجله *وارلیق* بر عهده من که خود پرورش یافته "*مکتب وارلیق*" بوده و سالها مدیریت اجرایی مجله را بر عهده داشتم، گذاشته شد. اینجانب نیز پس از چندین دور مشورت با برخی از نویسندگان *وارلیق*، دوستان صاحب نظر و همسر و فرزندان محترم مرحوم دکتر هیئت و پس از ماه‌ها دوندگی موفق به کسب امتیاز مجله شدم. اگرچه خواست قلبی بر این بود که مجله *وارلیق* همانند سابق در ایران منتشر شود، اما شرایط موجود (که نیازی به توضیح آن نیست) ایجاب نمود که مجله بدون تغییر محتوا، زبان و الفبا در آنکارا به چاپ رسد. در تاریخ مطبوعات آذربایجان و ایران به موارد مشابه زیادی می‌توان اشاره کرد که مشهورترین و

موثرترین آنها روزنامه/ختر یکی از مهمترین روزنامه‌های دوران مشروطیت است که از طرف روشنفکران آذربایجانی در استانبول منتشر و به ایران ارسال می‌شد. مجله ملانصرالدین نیز به دلیل شرایط نامساعد آن روز از تفلیس به تبریز و از آنجا به باکو منتقل شده بود. با این تفاوت که با پیشرفت تکنولوژی؛ امکان توزیع حقیقی و مجازی مطبوعات نسبت به آن دوره مراتب آسان‌تر و عملی‌تر شده است.

به هر حال امیدواریم مجله فرهنگی وارلیق با همکاری نویسندگان محترم و حمایت معنوی خوانندگان گرامی، همچنان در جهت رشد و اعتلای زبان و فرهنگ ترکی و در راستای اهدافی که مدنظر موسسین مجله بود، ارائه خدمت کند.

تشکر و قدردانی

لازم می‌دانم در اولین شماره از دوره جدید، یاد موسسین و نویسندگان فقید مجله وارلیق، مرحومین پروفسور دکتر جواد هیئت، پروفسور دکتر حمید نطقی، بولود قاراچورلو سهند، دکتر محمدعلی فرزانه، تیمور پیرهاشمی، علی کاتبی، استاد شهریار، پروفسور دکتر حمید محمدزاده، پروفسور دکتر غلامحسین بیگدلی، دکتر صمد سرداری‌نیا، علی کمالی، پروفسور دکتر محمدتقی زهتابی، دکتر میرهدایت حصاری و عبدالعلی منظوری خامنه را که در تأسیس و تداوم وارلیق نقش بسزایی داشتند، گرامی بدارم. روحشان شاد، یادشان ابدی باد.

همچنین وظیفه خود می‌دانم از تلاش و خدمات گرانمایه‌های نویسندگان محترم مجله استاد حسن مجیدزاده ساوالان، استاد کریم مشروطه‌چی سؤنمز، دکتر عزیز محسنی، اسماعیل هادی، بیوک رسولوند، حسن راشدی، علیرضا صرافی، ابراهیم رفر، اکبر آزاد، حسین محمدخانی گونئیلی، علیرضا خیابانی و نیز از دوستان عزیزی که بطور متمادی و یا مقطعی با مجله وارلیق همکاری نزدیک داشته‌اند، از جمله آقای یوسف قوسی (فرزانه)، مرحوم هدایت هیئت، خانم دلبر ابراهیم‌پور، علی سرهنگی، خانم پدیده هیئت، دکتر حسن جعفرزاده، آیدین سرداری‌نیا، مهیار علیزاده (آیخان)، آیدین محمدخانی، ائلناز خاکزاد، بابک مینقی، سعید موغانلی و همچنین دیگر همکارانی که در توزیع، معرفی و فروش مجله قبول زحمت کرده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم.

اهداف و محتوای مجله وارلیق

- وارلیق نشریه‌ای فرهنگی - تحقیقاتی و غیر سیاسی است و هیچگونه وابستگی به هیچ نهاد، سازمان، گروه و یا جناح در داخل و خارج از کشور ندارد.
- این مجله در دور جدید نیز بر اساس اهداف تعیین و تأکید شده از سوی موسس مجله دکتر جواد هیئت که در شماره‌های گذشته بارها به آن اشاره گردیده، انتشار خواهد یافت.
- نشریه وارلیق با انتشار مقالات علمی - تحقیقی در زمینه زبان، ادبیات، تاریخ، هنر و بطور کلی فرهنگ ترکی در جهت رشد و گسترش فرهنگ مادری به عنوان بخش مهمی از جامعه

چندزبانه و چند فرهنگی ایران تلاش خواهد کرد. مدیریت مجله معتقد است که تنوع زبانی و فرهنگی، احترام عملی به آن و رفع تبعیض‌های بازمانده از دوره گذشته، می‌تواند موجب پیشرفت جامعه، تقویت احساس همبستگی و برادری میان اقوام مختلف جامعه گردد.

- مجله *وارلیق* همانند گذشته به زبانهای ترکی و فارسی منتشر خواهد شد. اما در صورت نیاز مقالاتی نیز به زبانهای انگلیسی و روسی تحت نظر ادیتورهای زبان انتشار خواهد یافت. همچنین از شماره آینده، خلاصه هر مقاله به زبانهای ترکی، فارسی و انگلیسی نیز به چاپ خواهد رسید.
- علاوه بر مقالات تحقیقاتی با در نظر گرفتن حجم نشریه، بخشی از مجله نیز به داستانهای کوتاه، نمونه‌های ادبیات کلاسیک و معاصر، ادبیات شفاهی، ادبیات کودک، معرفی و نقد کتاب و پاسخ به سوالات خوانندگان اختصاص خواهد یافت.
- همچنین با توجه به درگذشت تعداد قابل توجهی از نویسندگان پایه‌گذار مجله *وارلیق*، از برخی از نویسندگان و متخصصین زبان، ادبیات و فرهنگ نیز جهت همکاری و عضویت در هیئت تحریریه مجله دعوت بعمل خواهد آمد. ■

محمدرضا هیئت

پروفیسور دوکتور جواد ہیئتین آردیندان....

• پروفیسور دوکتور ف. سما باروتچو اؤز اؤندر^۱

۲۰-جی یوز ایل سونو، دونیا تورکلوپونو ائتکیله یین اومود و موتولوق وئریجی اولایلارلا گئچدی. اونلارین چیخاردیغی سونوجلارین چوخو بوگون آرتیق بیر گرچک اولاراق تورک دونیاسینین گله جگینه یؤن وئره جک دگرده گوجلودور. دونیا تورکلوپونون اؤنونه آچیلان یئنی اوفوقلار، دوغال (طبیعی) اولاراق اونلارین اؤز آرالارینداکی ایلیشکیلرین نئجه لیگینی (ماهیتینی) و اؤلچوسونو ده فرقلی لشدیردی. بوگون؛ ۲۱-جی یوز ایلین باشیندا تورک دونیاسی دوننله مقایسه ده داها یاخشی دیر. اؤنملی اولان، قازانیملارین دگرینی بیلیمک و قوروبایلیمک، اولوسال بیلینجه (میلّی شعورلار) بیر اولوسو یاشادان دگرلردن اؤدون (امتیاز) وئرمه دن دونیا اؤلچکلی (مقیاسلی) بیر استاندردلاشماغا ایره لیلهمگی سوردوره بیلیمکدیر.

بوتون بو گئچدیگیمیز یوز ایلین سونوندا بوگونکو بو اورتامی حاضیرلایان شرطلر و سبیلر چوخ چئشیدلی دیر و شبهه سیز زمینینی ۱۹-جو یوز ایلدن آلمیشدیر. ۱۹-جو یوز ایل بیر بوتون اولاراق تورک دونیاسی نین ایچینه دوشدویو امپریالیست دونیا سیستمینی ده باسقی و اشغالی آلتیندا، گئری و گئریجی بیر ذهنیته قارشى جدیدچی و آیدینلانماچی بیر تورک فیکریاتی و حرکتی نین دوغولوب گوج قازاندیغی، جدیدچی فیکریاتین سیاسی، اجتماعی و کولتورل اولاراق ائیلمه (حرکت) گئچمه مجادله سی نین وئریلدیگی بیر یوز ایل اولموشدور. ۲۰-جی یوز ایله گئچهرک اسماعیل بگ قاسپی رالی دان باشلاپ، یوسف آقچورایا، محمد امین رسولزاده دن، زکی ولیدی توغان دان، آياز اسحاقی دن باشلاپ سلطان

^۱ آنکارا اونیورسیتیه سی چاغداش تورک لهجه لری و ادبیاتلاری بؤلومو باشقانی.

غالی یفه، نامیق کمالدان باشلائییب مصطفی کمال آتاتورک اوزانان بیر فایل خطینده وئرلن مجادلەنین ائتکیلری و سونوجلاری قدر بو مجادلەنین اولوشدوردوغو دینج روح، شېهە سیز ۲۰-جی یوز ایل ایچینده ده جدیدچی و آیدینلانماچی تورک فاعیللرینی تاپمیشدیر. پروفیسور دوکتور جواد هیئت، ایشته اولاردان بیریدیر.

۲۰-جی یوز ایل تورکلویو اوچون پروفیسور دوکتور جواد هیئت بگین وارلیق درگیسی نین دگر و ائتکیسی آتاجاق اسماعیل بگ قاسپیرالی نین ترجمانی نین دگر و ائتکیسی ایله قارشیلادیر یایلار. وارلیق، ایران اۆلکه سینده بیر تورک وارلیغی نین دیل، ادبیات، کولتور و تاریخ اولاراق وار اولدوغونون بوندان ۳۵ ایل اۆنجه رسمی لشدیریلدیگی نین دیلی دیر. وارلیق، اونون ناشیری نین ایفاده سیله ایران بیر آنا دیلی مکتبی اولموش، هله ده آنا دیلیندن یوخسون (محروم) اولاراق اگیتیم-اؤیرتیم (تعلیم-تربیه) سیرالاریندان گئچن ایراندکی ۳۵ میلیونو آشقین تورک وارلیغی نین جان سویو اولما ایشینی ده گؤرموشدور. درگی نین ایران تورکلویونه دئییل یالنیزجا، مودرن تورک دونیاسینا دا اوفوق و درینلیک ساغلا یاجاق ماهیتی^۲ سارسیلماز بیر اراده و قرارلی لیق، جدیت و فداکارلیقلا ۳۵ ایلدر سوردوروله بیلمیشدیر. بو داواملی لیق، شېهە سیز ناشیری نین عزم و قرارلی لیقی نین، دیسپلینی نین و کۆنولو فداکارلیغی نین بیر سونوجودور.

^۲ گونوموزون گنج نسیللرینه ده اۆرنک اولاراق بو اوفوق و درینلیک پروفیسور دوکتور هیئتین اۆز جمله لرله بئله ایفاده اولونموشدور: "وارلیق" درگیسی ۳۳ ایلدر منتظم شکیلده چاپ اولونور. بو درگی ایراند اسلام انقلابی ایله یاشیددیر. چونکو اوندان اۆل شاه زامانیندا بیزیم دیلیمیزده آذربایجان تورکجه سینده درگی چیخارتماغا اجازه وئرلمیردی. اسلام انقلابیندان سونرا بیزه نیسی دیل آزادلیغی وئرلیدی کی، بیز اوندان فایدالاندیق و من بیر نچجه آذربایجانلی دوستوملا برابر درگی چیخارتماغا قرار وئردیک. آما بو درگی نین سیاسی طرفی اولما یاجاقدی. چونکو سیاست طرفی اولسا یا حکومتین سؤزجوسو کیمی نشر اولونمالی دیر، یا دا باغلانمالی دیر. حالبوکی بیزیم مقصدیمیز خالقیمیزا دیلینی، ادبیاتینی، تاریخینی اؤیرتمکدن عبارتدیر. خصوصیه ایراندان آنا دیلینده مکتب اولمادیغی اوچون "وارلیق" او وظیفه نی ده عهدده سینه آلیر. بیز ایلك باشدا ایش بؤلومو یاپدیق. من ادبیات تاریخیمیز، دیلیمیزین تاریخی حاقیندا سلسله مقاله لر یازماغا باشلادیم. بو منواللا بیز آیدا بیر، سونرا ایکی آیدا سونرا ایسه اوچ آیدا بیر درگینی چیخارتدیق. آما درگی نین نشر اولونما آرالاری آرتدیقجا حجمی ده آرتدی. داها سونرا منیم مولیفی اولدوغوم سلسله مقاله لری بیر یثره توپلاییب، کیتاب شکلینده چاپ ائله دیک. عینی زاماندا درگیده تورک دونیاسینا، قوزئی آذربایجان، تورکیه، تورکیستان حاقیندا دا مقاله لر ده یازیلیر. بو یازیلار بیر نوع مدافعه وظیفه سینین یثرینه یثتیریر. چونکو ایراندان شوونیست زومره بورانین (قوزئیین) آذربایجان اولدوغونو قبول ائتمیر. بیز بونلارلا مجادله آپاریریق و یازدیغیمیز مقاله لرله اونلارلا جواب وئیریرک. آذربایجان دربنده قئدر دیر. حتی من بیر مقاله مده قید ائتمیشم کی، قوزئی آذربایجاندا یاشایان تورکلر، بیزدن داها چوخ آذربایجانلی دیر. چونکو بیزیم اوچ هویتیمیز (منسوبیتیمیز) وار. بیرى ایرانلی، ایکینجیسی تورک، اوچونجوسو ایسه آذربایجانلی اولماغیمیز دیر. قوزئی آذربایجانلیلارین ایسه بیر هویتی وار، او دا آذربایجانلی اولمالاری دیر. اونا گۆره ده، کیمسه نین حاقی یوخدور بو هویتی اونلاردان آلماق. هر میلّت اۆز اۆز اَدینی تعین ائدر. باشقاسی اونا آد قویایلمز. ایراندان بئله پولمیک مقاله لر شوونیستلرین اوخویا بیلمه سی اوچون فارسجا یازیردیم. حتی سونرا "وارلیق" دا چیخان مقاله لر دن ۶۰-ینی سئچیب کیتاب شکلینده نشر ائتدیک. بیر حصه سی فارسجادی، اونلاری دا تورکجه یه چئویردیک. اوخوماغینیزی توصیه ائدیرم. ۶۰ مقاله منیم ۳۳ ایلده یازدیغیم مقاله لرین بیر حصه سی دیر. بئله جه ده "وارلیق" ایندی داوام

اندیر، دیلیمیزی، ادبیاتیمیزی، کیملیگیمیزی تانیتدیریر، مدافعه ائدیر.

(http://azr.baybak.com/il_2011_say_9770.azr)

پروفیسور دوکتور جواد ہیئت و اونون وارلیقی ایراندا نئجه باغیمسیر (مستقل)، توخونولماز و سایغین قالینایلدیگی نین ده بیر اؤرنکی دیر.

پروفیسور دوکتور جواد هیئت بیلیمسل (علمی) بیلگی نین گوجونو و دگرینی قاوراما و قاوراتماقدکی طرز و اصولو یالنیزجا تورک دونیاسینداکی مخاطبینه دئییل، بوتون انسانلیغا بیر مودل اولوشدورابیلر.

طب آلانیندا دونیاجا اونلو (مشهور) پروفیسور دوکتور جواد هیئتین حکیملیک وصفی؛ دیل، دین، عیرق (نژاد) فرقی گؤزتمه دن انسان ساغلیغینا آدادیغی عؤمرو، هر جور آیریمجی اوغولامانی هامیدان داها تئز و داها چوخ سئزمه و ادراک ائتمه قولایلیغینی (آسانلیغینی) دا وئرمیش اولمالی دیر. بیر طبیب حکیم اولاراق خسته قارشیسینداکی حساسیتی، صبری و شفقتی، شاشیردیجی و بیتمز آنلایشی، خسته نی اییی لشدیرمه (توختاتما) عزمی و مجادله سی، تحلیل و تداوی یول و یورداملاری، باشاریسیر تداوی سورچلرینی (پروسه لرینی) باشا آلیش و یئنی دنه مه لری (سیناملاری)، اونون یاشادیغی حیاتی هر آلانینا و اورتامینا دا یانسیمیش اولمالی دیر. پروفیسور هیئتین، منسوبو اولدوغو میلّتی اوچون یاپدیغی اینجه لیکلرله دولو مجادله سینده بو مدهش ترانسفر گوجو کسینلیکله دفته دگردیر و اؤرنک آلیناجاق اؤزلیکیدیر.

طبیب پروفیسور دوکتور جواد هیئت، گونئی آذربایجان تورکلویو ایله سینیرلی قالما یاراق بوتون ایران تورکلویونون وارلیق مجادله سینه خیدمت وئرن بیر کولتور آدمی اولاراق نیتله مک (سجیه لندیرمک) اسکیک اولار. پروفیسور هیئت، اورتایا قویدوغو اؤزگون (اوریزینال) کیتابلاری، اؤزلیکله ایران ساحه سی تورکلویو ایله ایلگیلی ساییسیر و چوخو آلانیندا ایلک بیلیمسل اینجه له مه دگرینده کی قاتقیلی مقاله و بیلدیریلری (معروضه) ایله دونیا تورکولوژی چئوره سینده "مشهور تورکولوق" عنوانینی دا قازانمیشدیر. پروفیسور هیئتین بو یؤنو، اونون ایراندا تورک وارلیغی مجادله سی نین یوللاری نین دوغرو بیلیمسل بیلگی ایله دؤشنمه سینه وئردیگی دگر و اؤنمله دوغرو دان (بیر باشا) ایلیشکیلی دیر.

پروفیسور هیئتین نزاکتی و کیبارلیغی، هنج دگیشمه یین اینجه اوسلوبو، قرارلی لیغینی آچیغا چیخاران جدیتی، اؤز گوونی و البته طرزى مخاطبینه زورونلو مسافه نی آلدیردان اؤنملی اؤزلیکلری ایدی. بونلار اونون ایراندا، میلّتی نین وارلیغی یولونداکی مجادله سینى آسانلاشدیران اؤزلیکلر ده اولموش اولمالی دیر.

بوتون حیاتی نین ایراندا؛ تهران و تبریز آراسیندا گنچیرن چوخ دگرلی بؤیوگوموز پروفیسور دوکتور جواد هیئت، هر حالدا قبری نین ده اؤز وطنینده اولماسینی چوخ ایستردی. آنجاق بوندان دا امینیک کی، اونون بوگون تانری داغینداکی تورک آتالارا قاریشان روحو، یالنیزجا بوتون آذربایجانا دئییل، بوتون تورک دونیاسینا قول قاناد گریر. یئنه امینیک کی، اونون وارلیق اولکوسونده آچدیغی بایراغی دالغانلاندیرماغی سوردوره جک شعوردا بیر نسیل ده وار. ■

ایکی آتلی

عاقیل و جسارتدن یوغرولموش
ایکی آتلی چیخدیلار دوزه
تیکان باتسین یامان گۆزه!
بورولغان تک سوروب گلدیلهر بیزه
اؤنلرینده:

قیسیر بیر چؤل
و قوروموش بیر گؤل!...
آما اونلار ییلمادیلار،
آددیم گئرییه قویمادیلار.
چالیدیلهر مارشی،
یوخلوق، یوخ اندیلمگه قارشى!
"وارلیق" توخومو سرپدیلهر،
قیسیرلانمیش تورپاغا
چؤل ده بیر گۆیدى کی، گۆر!
و ...

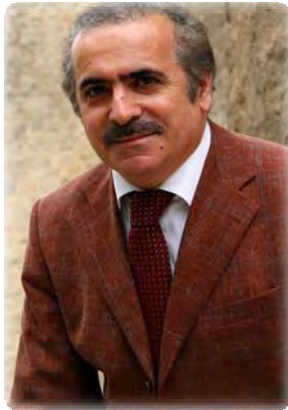
بو کیتاب
اورادا گۆیرمیش تیکانلاردان بیر یئمیش
ایستر آجی، ایستر شیرین
نئشه وئره جک باغبانا!
آخی اؤز الی ایله بسله میش اونو
بو بیر عؤمور امگین سونو
و یاشاسین "دوکتور جواد هیئت!"
قوجا باغبان، دایما یاشاسین قوجا باغبان!

• اسماعیل هادی

وارلیق درگیسی نین یازارلاریندان
اسماعیل هادی نین "تورکجه نین
اتیمولوژی سؤزلویو" آدلی
اثری نین گیریشینده دوکتور جواد
هیئت و دوکتور حمید نطقى به
سوندوغو شعر.

جواد هیئتین اؤپدویو اللر

• رافائل حسینوف^۱

حیاتینین ۹۰-جی ایلینده بؤیوک آذربایجانلی جواد هیئتین وطن و میلت محبتی ایله دولو اورگی دایاندی.

عۆمرو بویو اونون ایشی اورکله اولموشدو. نه ایش گۆرموشدوسه، اورکله گۆرموشدو و تمل پشه‌سی اولان حکیملیکله ده اساس ساحه‌سی اورک ایدی.

هله جاوان یاشلاریندان میثیلسیز (اٹشسیز) بیر اورک جراحی کیمی دونیادا مشهورلاشمیشدی. لاکین طالع اونا داها عالی بیر میسیونو- میلتینین اورگینین و خالقینین روحونون معالیحی اولماق وظیفه‌سینی ده حواله ائدییمیش.

بئله انسانلارین ایسه اورگی هئچ واخت دایانابیلمز.

صنعتی اورکلره شفا وئرمک اولان دوکتور جواد هیئت، اصلینده اؤز اورگینین ساغلیغینین دا چاره‌سینی ایره‌لیجه‌دن حل ائدییمیش.

او اؤز کؤنلونه توکنمز بیر اثری قایناغینا – بوتون میلتینین و قومونون قلبینه بند ائتمیشدی: اورا گوج وئیردی، اورادان گوج آلیردی.

آذربایجان، تورک دونیاسی نامینه یاراتدیغی دگری سؤزه سیغماز اثرلری و عمللرینده جواد هیئتین قلبی، البته کی، هله بوندان سونراکی چوخ زامانلار بویو چیرپینماقدا داوام ائده‌جک.

^۱ آذربایجان جمهوریتی میلت وکیللی، آکادمیسین.

حساس وطن پرور بختیار واهبزاده دوستو جواد بگین تیمثالیندا بیر مسلک، عقیده قارداشینى گۇرور، هیئتین اوجالیغینا بئله حیرتلنیردی:

...گئجه ده، گوندوز ده هئی دۇیوشده سن،
معنوی، جیسمانی آغریلارلا سن.
حکیم نوسخه لری یازدین همیشه،
خسته شفا تاپیب ساغالدی... فقط،
ادیب قلمی ایله یازدیغین نوسخه
بیر خالقین دردینه شفادیر، البت!

دوینا بویو سپه لنمیش، سایى ۵۰ میلیونو آشان آذربایجانلیلار آراسیندا بو گون بؤیوک شخصیتلر، آذر-بایجانین آدینی یوکسلدن مستثنالار آز دئییل. لاکین معاصریمیز، بیزیمله عینی گونلرین ایچریسینده یاشامیش جانلی کلاسیک، عؤمرونون آخیرینا دک متفکیر ذکاسی نین آیدینلیغینی، شفقت و سراسر استلیغینی ساخلایاراق خالقى اوچون فایدالى ایشلرینی یئرینه یئتیرمکده داوام ائدن جواد هیئتی هئچ کسله مقایسه ائتمک مومکون دئییل. او، بیرینجیلرین بیرینجیسی ایدی.

چونکی بیر وار هر هانسی علم، اجتماعی-سیاسی فعالیت ساحه سینده دونیادا مشهور اولاسان و چوخ زامان سنین آذربایجانلی لیغین یالنیز ائله منشأجه بو خالقا منسوب اولدوغونلا بیتسین، بیر ده وار اؤز ساحه نده عالی سؤیله پئشه کار (اوزمان) اول-اولا هم ده آتشین وطن پرور، میلّت سئور کیمی میثیلسیز (ائشسیر) امکلر صرف ائده سن، بو سعیرلی حیاتی نین باشلیجا معناسینا چئویره سن.

بو طرزده لاپ دونیاداکى ان اوستون سويداشیمیز لطفی زاده دن توتموش تانیدیغینیز ان مشهور، ان قدرتلى آذربایجانلیلارادک کیمی جواد هیئتله یاناشی قویماق اولار؟

او، یالنیز وطنی آذربایجانین، آتا یوردو ایرانین، مین بیر تئلرله باغلی اولدوغو تورکیه نین دئییل، بوتون دونیانین وطنداشی اولان نادیر انسانلاردان ایدی. چونکی بؤیوک یولونون باشلانغیجیندا حکیملیک صنعتینی سئچمیشدی و بو پئشه صاحیبی نین ده عالی وظیفه سی انسانا خیدمت، انسان حیاتی نی حفظ ائتمکدن عبارتدیر. لاکین عؤمرو اوزونو بین المللی، انسانچی قالا-قالا دوکتور جواد هیئت تهپدن-دیرناغا قدر وطن پرور، میلّت سئور اولماغی دا باجاردی، خالقى نین معنویاتی ایله باغلی دگرلری قوروماق، یاشاتماق آمالینا هر آن صداقت گؤستردی و هم ده بو اعتبارلی لیغینی بیر-بیریندن قیمتلی اثرلری، یورولماز فعالیتلری ایله ثبوت ائتدی.

بئله وطن و میلّت عاشیقی اولان، هم ده بو تهر نهنگ ایشلر گؤرمگی باجاران، بو سایاق توکنمز بیلیک و قابیلیتلره صاحیب، بونجا قدرتلى، افسانه وی شخصیت بیر ده نه زامان یاراناجاق؟

عموماً بوندان بئله ایکنیجی بئله بیر شخصیتین یئتیشه جگی عقله سیغمازدیر.

فردى كىفېتلەردىن ساۋايى، اپچرىسىندىن آدلانمىش مەركىبىن- مەركىب، دۇنيا تارىخىنىن ان تالاملو، ان تارقىلى، ان ئائىشلى-يۇخوشلو، نىسپىللىرى فرقىلى اولان بىر عەصرە ياخىن زامان پارچاسى دا وار آخى! شەخسىيەتلىرى، ھادىئەلىرى، مەھىپىلى، شەرتلىرى ايله بو دۇر بىر داھا تەكرارلانمايلاق!

اصل يوردىستورىن، ھەقىقى مېلت پەرورىن كىملىكى وىطن و خالىق طالەينىن غەلىظ سىناقلىرى مۇستەپسىندە (دۇزلىمىندە)، تارىخى دارماجاللاردا اورتايا چىقىر.

قالدىرىن ياخىن كىچىمىشىمىزى، آرايىن كى، ۱۹۹۰-جى ايلىن اوللىرىندە بىر سىرا خارچى قۇەلرىن دىستىكى و يۇلتەمەسى نەتىجەسىندە ارمنىستانىن الى ايله آذربايجان تورپاقلارى غەصب اولوناندا، يوز مېنلرە سۇيداشىمىز مەھرىز قالاندا دۇنيادا مەشھۇر اولان آذربايجانلىقلاردا ھانسى بىرى جواد ھيئت كىمى مەرد-مەردانە كۇكسۇنۇ ايرەلى وئردى، بىزى اونون كىمى جانىيانانلىقلا، مېلى تەغەب كەشلىكلە مەدافە ئاتدى، دۇنيانى و قارداش اۋلەكلەرى قەتئىيەتلىك آذربايجاندا آرخا دورماغا، ياردىم ئاتمىگە چاغىردى؟!

بو، جواد ھيئت يىن ھەمىن جەھەللىرىندىن بىر جەھەسى دىر. دۇكتور ۱۹۹۳-جى ايل نوامبىرىن ۲۱-دە قەلبى قاناي- قاناي توركىيە جەمھۇرىيەتىنىن پىزىدەنتى، ۵۰ ايلدىن بىرى تانىدىغى، ياخىن مەناسىبەتلەردە اولدۇغو جەمھۇر باشقانى سەلىمان دىمىرلە آچىق مەكتۇبۇندا بىلە يازىردى:

«بو گون آرازىن قوزغىنىدەكى دىنداش و سۇيداشلارىمىز، يەنى آذربايجانلى قارداشلارىمىز تارىخىدە آز راستلاشدىغىمىز بىر قاجەھ و سۇي قىررىمىن مەھرىز قالمىشلار، ھەم دە بۇيۇك بىر مېلت و يا گۇجلۇ بىر دۇلت طرفىندىن دىئىل، بوتون تارىخ بويۇ ھەمەمىز آلتىندا ياشايان و عدالتىمىز سايەسىندە بوتون انسانى ھاققاردا ھەيدالانان ارمنىلەر طرفىندىن! طەبىئى دىر كى، اونلار بىلە آزغىنلىق و جەنايەتە تەشەببۇس جەسارت گۇستەملەرنە سەبب بوتون مەسلمانلار بىلە، اۋزلىكلە توركلەرنى دۇشمەنلىك اولان بۇگۇنكى بۇيۇك دۇلتلار بىلە دىستەكلەرى و ياردەملەرى اولمۇشۇر. بىلە بىر دورۇم قارشىسىندا مەسلمان دۇنياسىنىن، توركىيە و ايران اسلام جەمھۇرىيەتىنىن و اولوسلارىمىز بىلە ھەمەمىزنى مەسئۇلىيەتلىرى نە اول بىلەر؟ بو مەظلۇم، سەيلاھسىز، اوردۇسوز و اسارتىدىن يەنىچە چىقىمىش قارداشلارىمىزى يالنىزىمى بۇراخمالى يىق؟

بو سەطىرلەرى گۇز ياشلارىمىن قەباغىنى آلايلىمەدىن يازىرام. و بو آندا آللاھ تەالى دان خالقىمىز قۇرتۇلۇش، يا دا اۋزۇمە اۋلۇم دىلەيىم. اَلْمَوْتُ حَيَّرٌ مِّنْ رُّكُوبِ الْعَارِ، يەنى "اۋلۇم دىلت چەكمەدىن ياخشى دىر" (امام ھسەن بىن عەشۇرا گۇنۇ كەربلا مەيدانىندا شەھىد اولمادان سۇيەلەدىكى سۇزلىرىدە - ر.ھ.).

بو گون منیم الیمده کی قلم-کاغیز و قورو نفسیمدن باشقا بیر شئییم یوخدور،
اونلاری دا مظلوم خالقیمیزین یولوندا سئوه-سئوه وئرمگه راضی یام. بیلیرم کی، بو
گون خالقیمین قلمدن چوخ سونگویه احتیاجی واردیر.

جیتدی اؤلوم تهلکه سینده قالان مظلوم آذربایجانلی قارداشلاریمیزین یاردیمینا
قالخین!"

بو گون بو سۆزلری دئمک، بلکه ده آساندیر. اما او واخت اوزده کی هنج بیر سیاستچی، اجتماعی شخص
بو جور کسکین توندا دانیشمیردی. بو مکتوب-بیانات هم ده او قبیل باشقا چاغیریشلارین یارانماسینا
میدان آچیردی، یاتمیشلاری اوبادان هیجان طیبلی ایدی.

عاداً، سیاسی مؤصولاردا همیشه احتیاطلا یازیب-دانیشان جواد هیئت بو مراجعتینده اونا دگه بیلجهک
ایستینیلن ضربه یه رغماً سینه سیننی ایره لی وئرمیشدی.

بونجا فداکارلیغی اونو تماق اولارمی! بئله بیر وطنداشلا آیریلیغین آجیسی بو گون هر بیر قاجقینییمیزین،
کؤچکونوموزون، یوردداشیمیزین ائوینده ان ایچدن گلن محبتله یاشانماسا، بیز ناکور اولاردیق!

چوخ جهتلی، چوخ استقامتلی بیلکیر ییه سی جواد هیئتین سریشته ایله بیلدیگی علم ساحه لریندن
بیری ده الاهیات، اسلام شناسلیق ایدی و او، بو ساحه ده مقایسه سیز اوستونلویه مالیک ایدی. طبیعی
کی، بونجا پوخته اسلام شناسدان اؤترو مگه ده، مدینه ده ان مقدس شهرلر ایدی. لاکین دونیانی و اؤزونو
درک ائتدیگی چاغلاردان عایله سی نین اونا آشیلا دیغی و اؤزونون درک ائتدیگی باشلیجا معیارلاردان
بیری بو اولموشدو کی، تبریزله باکی اونون مگه سی ایله مدینه سی دیر.

۱۹۲۵-جی ایل مایین ۲۳-ده تبریزده دوغولدو، ۲۰۱۴-جو ایل آقوستون ۱۲-ده باکی دا ابدیته قوووشدو.

جواد هیئت آذربایجان جمهوریتی نین وطنداشی دئییلدی. لاکین او، دونیاسینی دگیشنده دؤلت سویه
سینده ایلک وداع سۆزلری باکی دا یاییلدی و بو احترام دولو متنین آلتیندا کی اولینجی امضا دا دؤلتین
بیرینجی شخصی نین آدی، اؤلکه پرزیدنتی نین امضاسی ایدی. بیرجه بونون اؤزو جواد هیئتین نه قدر
فوق العاده، آذربایجاندا ان اؤترو نه قدر مهم شخصیت اولماسیندا دئییر.

جواد هیئت ائله بیر عائله ده دوغولموشدو، ائله نسیللرین و ائله اوجاغین یاوروسو ایدی کی، اونون بیلکیلکه،
کیتابلا، یوکسک اخلاقی دگرلرله باغلی اولماسی لابد ایدی.

بیر دفعه اوندا ان سوروشموشدوم کی، سیز آرتیق اوستادلار اوستادیسینیز، عؤمرونوزدن ده چوخ معلملر
کئچیب. بو قدر درین بیلکیر الدن ائندندن سونرا حیاتی نین داکا کی معلملردن هانسینی گؤز اؤنونه گتیررکن
یئنه اؤزونوزو شاگیرد مقامیندا تصور ائدیر سینیز؟

جواب وئرميشدى كى، سۇزون بوتون معنا لاريندا منيم ان بيرينجى معلميم آتام اولوب. هم اولينجى، هم ده ان باش معناسيندا.

جواد هيئت ين آتاسى، ۱۸۷۹-جو ايلده دونيايا گلميش ميرزه على هيئت گنج ياشلاريندا نجفه يوللاراق ۷ ايل مكممل عالي الاهيات تحصيلى آلميشدى، فقه دن- دينى حقوقدان توتوموش اصول، حكمت، كلام، رياضيات، يوكسك آسترونومى، كؤهنه و يئنى فلسفه يه دك بير چوخ علم ساحه لرينه دريندن واقيف اولموشدو. بيليك لرله دولو، اؤيرنمكدن اوسانمايان ميرزه على هله بوندان سونرا استانبول و قاهره يه گئدهرك اورالاردا دا ۱۱ ايل علمى آراشديرمالارلا مشغول اولموش، بير قدر ده درينلشميشدى.

پاكليق، دوزلوك و بيلگين ليگين تمثالى ميرزه على ۱۹۶۷-جى ايلده دونياسينى دگيشنه دك ايرانين دؤلتچى ليك، دوشونجه و معنويات حياتينداكى سئچكين سيمالاردان اولموش، تبريز محكمه سى نين ايلك صدرى، ايرانين باش پروكورورو (باش ساوجيسى) و داها سونرا عدليه ناظرى ايشلميشدى.

تصور اندين ميرزه على هيئت هانسى ساوادا و سويه يه ماليك ايميش كى، دونيانين هر اوزونو، عالييم و معلملرين هر جورونو گؤرموش جواد هيئت لاپ ايختيار چاغلاريندا دا آتاسينى عؤمرو بويو تانيميش اولدوغو معلم و عاليملرين ان كاميلي حساب انديردى. اونون آدينى چكندە كؤورليردى، بوينا آليردى كى، آتاسينى هر انساندان، اؤز اؤلادلاريندان، حتى دوغماجا آناسى معصومه سلطان دان دا آرتيق سئوميشدير.

" ۱۰ باجى-قارداش ايديك. اما آنام منى بوتون اوشاقلاردان چوخ ايسته يردى. بير گون منه شيكاي تلىندى كى، اوغول، سن اؤزون شاهيدسن كى، منيم سنه محبتيم او بيرى اوشاقلارا اولان سئوگيمدن قات-قات چوخدور. بس سن نيه آتانى مندن چوخ ايسته بيرسن؟ دئديم كى، آى آنا، آخى بونون ايختيارى منيم اليمده دئييل..."

بير دفعه جواد هيئت دن بونو دا خبر آلديم كى، بس ان بؤيوك معلم سايدغيغينيز آتانيزين هانسى نصيحتيني ان واجيب بيلير، عؤمرونوزون اساس دوستورو سايرسينيز؟ سؤيله دى كى، آتام هميشه مصلحت اندردى، نه ايش گؤرسن، احساساتين (دويغولارين - ر.ه.) سنييله اولسون، اما عاغلى دا اونوتما.

دوكتور بوتون يولو بويونجا بو دوستوردان كنارا چيخمادى. نه ائتديسه سئوهر، اوركدن، عشقه ائتدى، آنجاق هئچ واخت دا دويغولارين تام اسيرينه چئوريلمه دى، سويوق دراكه سى، هر خيرداليغى نظره آلان فهيمى هميشه سرواغت دا ياندى. اونا گؤره ده مركب سياسى و اجتماعى دؤرلرين بورولغانلاريندان كئچيب ايره ليله ديگى اوزون اون ايللرده هئچ واخت ييخيلمادى، بورده مه دى، يانيلمادى.

بس دوكتورون دا داشيديغى «هيئت» سوي آدى نين كؤكو هارادان گلير؟

ميرزه على آرتيق جاوانليغيندان ائل-اوبا آراسيندا دا، عالي دؤلت دايره لرينده ده ساوادينا، دونيا گؤروشونه، عدالتلى ليگينه، دوغرو جولوغونا گؤره سؤزو كئچن، سايغى بسلىن زىيالى ايدى. او قدر معتبر كى، ايران دا

—اۆلكه داخیلی و خاريجی واجیب سفرلر اوچون تشکیل اولونان مهم نماینده هیئتلرینه متمادی باشچی تعیین ائدیلمیش. بونلاردان بیرینجیسی واقع اولوبموش ۱۹۰۶-جی ایلده.

محمدعلی شاهین دۆلت چئوریلیشیندن سونرا نجفده الاهیات طلبه لریندن عبارت بیر هیئت قورولور. اولجه بصره یه، سونرا ایرانا مشروطیت فرمانینی آپاران اوچ بؤیوک دین بؤیوگو — آیت الله تهران، آیت الله مازندارانی و آخوند ملا کاظم خراسانی، ائله جه ده دیگر نفوذلو، بیشکین شخصیتلرین داخیل ائدیلمیگی هیئته اونلاردان چوخ گنج میرزه علی رهبر سئچیلیمیشدی.

گئدیر، دانیشیقلا آپاریر و مشروطیتین برپاسینا نایل اولور.

۱۹۱۹-جو ایلده ارمنیلر ناخچیواندا زواللی انسانلاری اولمازین ظولملره معروض قویاندا، شدتلی تضییقلری ایله بو بۆلگه نی آذربایجان خالق جمهوریتیندن قوپاراق ارمنیستانا قاتماقچون جانفشانلیقلار ائندنه ناچار قالان اهالی قاجار ولیعهدی محمدحسن میرزه دن کؤمک دیله میشدی و او دا تهرانین «هه» سینی آلاق میرزه علی نی بیر یاردیم هیئت و رسمی مکتوبلا ناخچیوانا یولا سالیمیشدی...

بو مینواللا هله جاوانکن آغساققال احترامینا صاحب اولان میرزه علی "هیئت" تخلصونو قازانیبمیش و سونرا همین کلمه چئوریلیر عایله نین سوی آدینا.

میرزه علی هیئت اون اولادی نین اونونا دا یاخشی تربیه و تحصیل وئرمگه سعی ائتمیشدی، اما نه دیرسه، ائله یئنی یئتمه لیک چاغلاریندان جوادا بسله دیگی اومودلار داها مخصوصی ایمیش.

تهراندا عالی طب تحصیلی آلان جواد آتاسی اوچونجو سینیفدان سونرا اوخوماغینی داوام ائتدیرمک اوچون تورکیه یه گؤندرمگی دوشونور. او زامان ایرانلا تورکیه آراسیندا ۱۰۰ طلبه مبادیله سی حاقدا بیر آنلاشما امضالانیبمیش. لاکین معین سببلردن بو لایحه نین گرچکله شمه سی آخساییرمیش و جواد آتاسینا مراجعت ائدیر کی، طلبه دوستلاریمدان تحصیلی داوام ائتدیرمک اوچون بیروتا گئدنلر وار، بلکه، اجازه وئره سینیز، من ده گؤزلمه ییم، ائله اونلارا قوشولوب گئدیم.

آتاسی اعتراض ائدیر کی، اوغلو، گون گله جک، سن پاریسه ده گئده جک سن، آمریکا دا. منیم امکائیم اولسایدی، سنی باکی یا گؤندردیم. اما آرادا دمیر پرده وار. تورکیه یه گئتمگینی اونا گؤره آرزولاییرام کی، یالنیز طب تحصیلی آلمایاسان، هم ده گئدیب اؤز دیلینی، مدنیتینی، تاریخی نی بیر آز دا دریندن اؤیره نه سن.

عؤمرون ایختیار مرحله سینده بوتون نایل اولدوقلارینا واختین هوندورلویوندن باخان جواد هیئت آتاسی نین بو ایستراتژی مقصدلی آددیمینا گؤره اونا سونسوز درجه ده بورجلو اولدوغونو رحمتلرله دیله گتیریردی. شوکرانلیقلا آنیردی کی، محض تورکیه ده کی تحصیل دؤرونده آخاریندا اولدوغو علمی آب-هاوا، اوخودوغو کیتابلار، اوتوروب-دوردوغو عالیملر، تماس باغلادیغی ضیالیلار طبیب اولدوغو حالدا اونون هم ده بیر تورکولوقا، آذربایجان شناسا چئوریلمه سینه محکم، ساغلام اؤزول یاراتدی.

"آتام داورانیشلاریندا، دانیشیغیندا، انسانلار مناسیبتلرینده، عمللرینده استثناسیز اولاراق همیشه صبرلی، نزاکتلی، دوزلوکسئور، اؤلچو گؤزلهین، سلیقه‌لی بیر کیشی ایدی. یالنیز جاماعات آراسیندا اولاندا دئییل، لاپ ائوده، اوتاقدا تک قالاندا دا بئله ایدی. بواونون طبیعتی ایدی".

گئجه ساعتلاریندا دوکتور جواد هیئتین آرتیق یادىگارا چئوریلیمیش، ۲۰۰۸-جی ایلده لنته آلدیغیم صحبتینی دینله‌یرم، آراملا عؤمور حکایه‌سینی سؤیله‌یر، منی آیری بیر عالمه آپاریر و دینله‌یه-دینله‌یه فیکیرلشیرم کی، آخی او دا بو باخیمدان آتاسی ایله عینی ایدی.

کیبارلیغین، عالی جنابلیغین، نازیکلیگین قصورسوز نمونه‌سی ایدی. هاچاغ ائوینه گؤروشونه گئتدیمسه، لاپ ساغلیغی نین سون آیلارینا جان — هردن خسته، اوزگون، یورغون اولدوغو واختدا دا منی سلیقه ایله گئیینمیش حالدا، کوستیومدا، کراواتدا، بئره‌ده، صفتی نین مهربان ایفاده‌سی ایله قارشیلادی. منی و هر کسی.

جواد بگ یوکسک داخیلی مدنیت‌ه مالیک ایدی، اصل جنتلمن ایدی.

۲۰۱۰-جو ایلده یولداشیم تهران‌دا عملیات اولونموشدو. جواد بگ متمادی اولاراق گونده بیر نچه دفعه بیزیمله، حکیملرله تلفون علاقه‌سی ساخلا‌یردی. خسته‌خانادان بوراخیلاندان سونرا ایسه شهرین او باشیندا دوروب گلمیشدی مهمانخانادا یولوخماغا. قینادیم کی، آخی نییه اذیت چکمیسینیز!

چونکی او گونلرده دوکتورون اؤزو ده بیر قدر ناساز ایدی، ساغ آياغی نین بارماقلاریندا یارا عمله گلمیشدی، مختلف ملهملر یاخیردی و حرکت ائتمه‌سی ده چتین ایدی.

همین گلیشی واختی چکیلیمیش فوتولاریمیز دا قالیر: آياق قابیلاری نین تایلاری فرقلی دیر. یارالی، ساریقلی، بونا گؤره چکمگه گیرمه‌ین ساغ آياغینا دابانسیز، بورونسوز یونگول باشماق کئچیریب، سول آياغیندا ایسه قارا چکمه...

جواد هیئت بؤیوک عالیم اولماقلا برابر، بؤیوک ده انسان ایدی، تربیه‌لی لیگین، اصیل زاده لیگین عبرت آلیناسی اؤرنکی ایدی. ائله بیر اؤرنک کی، اونا اوخشاماغا چالیشماق اولور، لاکین تام او جور اولماغا هئچ ده همیشه، ان آزی، صبرین چاتمیر. تام او جور اولما بیلیمکچون گرک همین کیفیتلری، یئرینه یئتیرمه لی اولدوغون شرطلری ساده‌جه قبول ائتمه‌یه سن، اونلاری دوکتور کیمی، اونون آتاسی سایاق محض اؤز طبیعتینه چئویره سن.

"آتام معاصر دوشونن، آچیق فیکیرلی بیر شخص ایدی. اما عینی زاماندا اعتقادلی، ایمانلی بیر انسان ایدی، اخلاقاً روحانی ایدی، ناماز قیلاردی، ایچکی ایچمزدی. هر کس ده بونو بیلیردی. بیر دفعه ایرانین باش ناظیری دوکتور علی امینی بیزه قوناق گلمیشدی. آتام دا، قارداشلاریم دا بیزده ایدیلر. سوفره آچیلیمیشدی. بیلیردیک کی،

علی امینی ایچکیه بیگانه دئییل. یاخینلاشیب قولاغینا پیچیلدا دیم کی، آتامیزین
یانیندا سیزه ایچکی تکلیف ائده بیلیمریک. اما قونشو اوتاقدان ویسکی حاضیرلامیشیق،
ایسته بیرسینیزسه، بویوروب کئچین، اورادا نوش ائدین. او دا قایتیدی کی، یوخ، من ده
آقای هیئتین یانیندا ایچمرم. آتامین بو قدر حؤرمتمینی ساخلاردیلار".

بونلار دا دوکتور جواد هیئتین خاطیره لریندن دیر و اونون هانسی عابله مکتبیدن کئچهرک بئتیشمه
سینین داهایا بیر جیزگیسی دیر.

اورتا مکتبدن سونرا جواد بگ حربی لیسسه یه داخل اولوبموش و اؤز حکایه سینجه، اورادا دا بیرنجی
ایمیش. دی گل، حس ائدیر کی، حربیه اونون توتوب گئده جگی یول دئییل، سمتینی طبابته دگیشیر.
لاکین عابله تربیه سیندن و همین ایلک حربی تحصیلندن گلن سرت داخلیلی انتظام سوناجان جواد
هیئتله قالدی.

آخیر ایللری اساساً باکی دا یاشایردی، آرادا تهرانا گئدیپ-گلیردی.

هر گئندنده مطلق زنگ ووروردو کی، فیلان گون یولا دوشورم، هر قایداندا مطلق تلفون آچیردی کی،
گئری دؤنموشم. بونلار ائله خصوصیتلر دیر کی، اونلاری اؤیرتمک اولمور، گرک بئله بیر انتظام، دقیق
لیک، ساهمان، داوانیش سلیقه سی جانیندا اولار. داخیلینه بئله بیر دقیق لیک و انتظام نبض کیمی
ووردوغوندا دیر کی، جواد هیئت بو قدر چوخ، بو قدر خئیرلی و بیر-بیرینه بنزهمه یین جیدتی ایشلر
گؤرمگه موفق اولوب.

۱۹۴۶-جی ایلده ایستانبولدا طب تحصیلینی باشا ووردوقدان سونرا اوچ ایل جراحیلیق اوزره تجروبه، داهایا
سونرا ایسه پاریس ده داهایا اوچ ایل بو یؤنده تکمیللشمه کئچمیشدی. ایرانا قاییدیب ایشه باشلامیشدی،
اما داهایا چوخ اؤیرنمک، بیر آز دا کامیللشمک ایستگی اونو یئنی یولچولوقلارا سفربر ائتمیشدی. آمریکادا
مختلف کلینیکلرده چالیشمیشدی، دانیمارکادا، کونپنهاگن ده ایشلمیشدی.

ایران دا بیر سیرا ایری خسته خانالاری قوران، بؤیرک دگیشدیریلیمه سی، آچیق اورک عملیاتلاری و سایر
معجزه کیمی گؤرونن بیر چوخ باشقا طبابت هنرلرینی ایلک دفعه گؤسترن جواد هیئت اولوب.

اونون «ترومبوفلیت و معالجه سی» (۱۹۵۷)، «عمومی جراحیلیق» (۱۹۶۵)، «جراحیه درسلی» (۱۹۹۷)
کیتابلاری، طبابتین مختلیف چتین مسئله لرینه عاید بوللوجا تجروبه و تحلیللر اساسیندا قلمه آلینمیش
۱۰۰-دک آراشدیرما-مقاله سی سراسر مشاهدله ریله، علمده یئنی سؤز اولان تاپینتیلاری ایله
سئچیلیر.

طبیعتینده ناشیرلیگه، علمی کوتله ویلشدیرمگه مئییلی اولدوغوندا ائله همین چاغلاردا «دانش
پزشکی» (طبابت علمی) ادلی درگی بوراخماغا باشلامیش و همین ژورنال ۱۹۷۶-۱۹۶۴-جی ایلرده

ايشىق اوزو گۇرۇشودور. بىر چوخ طب آراشديرماچىسى اوچون مناسب علمى لابوراتورا، اۋزونوايفاده ميدانينا دۇنن ھمىن درگيدە جواد ھيئت تين اۋزونون ۶۰-دان آرتىق دگرلى مقالەسى درج انديلميشدير.

آنسيكلوپېدىك ليک، اونيورساليق (اۋرنساليک) اورتا عصر عاليملرينه خاص کيفيتلردن ايميش. ھم شرقده، ھم غربده. بيزيم دۇردە ايسه نه اينكى مختلف علم ساحه لرینده، حتی بىر علم ساحه سى نين داخيلينده بئله اونون مختلف استقامتلىرىنه هر طرفلى بلد اولان متخصصلر سئيرک راست گليپير.

جواد ھيئت سه ھم ده بىر تاريخچى، ادبيات شناس، فولکلورچو، ديلچى، فيلوسوف، مدنيت شناس، الاهياتچى ايدى.

بو استقامتلىرىن ده هر بيرينه عايد کۇھنلمز، ماسا اوستو اولماغا ياراشان اثرلرين مۇلفى دير.

او ھمىن علم ساحه لرى نين ھنچ بيرينده پئشه کار دئييلدى و اونا گۇره ده آراشديرمالارى آکادميک بيچيم داشيمير. لاکين بيلیکلىرى نين گئنيش چئوره سى، پروبلملرى چوخ اوستدن، پانورامدا سئير انده بيلمە سى و گذشت سيز ميللى مۇقى اونا امکان وئريب کى، ديليميز، ادبياتيميز، مدنيتيميز حاقيندا ان پئشه کار آراشديريجيلارين ان آکادميک تدقيقلريندن گئرى قالمايان فايدالى اثرلر دوغورسون. ھم ده او اثرلرين هر بيرينده قاليپ، مودل اولماق ثقلتى وار. يعنى محض او دستخطله، او ياناشما ايله، او غيرتله يازماغى تلقيين و تشويق ائدن اولگو!

جواد ھيئت تين بىر اوستونلويو ده اونون نه يى نئجه دئمە يين اصوللارينا مھارتله يييه لنمە سى، مطلبلرى هر کسين قاورايا بيلمە سيندن اۋترو هانسی ساده ليکده يازماغين گيزلينجه لرینه بلد اولماسى، بىر ده، ان لازيملىسى، فيکيرلرينى سياسى اينجه ليک و نازيک سرحدلرى نظردە توتاراق، خفيف پرده نى آرادان ايتيرمه يەرک، ھنچ بىر طرفى اينجيتمه دن اوستاليقلا ايفاده ائتمە سى ايدى.

و/رلىق ين نوبار ساييندا، بيرينجى بوراخيليشيندا حميد نطقى نين «آنا دىلى - سئوگىلى دىل» آدلى اوزون شعرينى درج ائتميشدى. ھمىن منظومە نين مصراعلا ريندا تامام تاريخيميز، يولوموز، دردلريميز، قايفيلاريميز، اومودلاريميز عکس اولونوب. ھم ده بوتون بونلارين يانيندا بىر رداکتور مھارتى سئزيليپ (سۇز يوخ، جواد بگ اسكى دوستو ايله بو پروگرام کاراکترلى شعرين نه تهر اولماسينى، هانسی نقطه لره وورماسينى دا دؤنه-دؤنه مذاکيره ائتميشدى)، محيطى، اطرافى، مناسيبتلىرى نظردە ساخلاماق، حدى آشماق نزاکتى ده دويولور:

ايرانى آباد، بيزلرى شاد ايسته مه ينلر،
اۋز نفعى اوچون هر زادى برباد ائله ينلر،
بو اۋلکه ده اقوام آرا هر حاقي دانانلار،
اۋز نتيىنى ائيله ديلر بئيله جه اظهار:

«بو عیرقین او بیر عیرقلره اوستونلویو وارمیش،
 "آریا" دان اولان اولمایانا فخر ساتارمیش.
 "تورکی" دئییه بیر دیل نه گزر، "آذری" وارمیش،
 میلیونا او دیلده دانیشانسا خطاکارمیش». *لاکین بو قاراللیق دا، نهایت، سونا ایدی،
 بوزلار ایدی، یئل ده باهار موژده سی وئردی.
 گل، قارداشیم، ای فارس دانیشان یار و برادر،
 قوی ماضیده قالسین قارا گونلر، آغیر ایللر.
 ...قوی بدخواهیمیز بیزده کی بیرلیکدن اوزولسون،
 قوی اۆلکه ده هم تورک اوزو، هم فارس اوزو گولسون.*

۱۵-جی یوز ایلهده علیشیر نوایی بوتون تورک دونیاسیندا سونراکی عصرلر عرضینده همیشه قلم شجاعتی کیمی دگرلندیریله جک «محاکمه اللغتین» رساله سینی یازدی. ۲۰-جی عصرده ایسه جواد هیئت فارس دیلینده «مقایسه اللغتین» کیتابینی دوغوراراق (۱۹۹۱) اولو سلفین تورکجه نین اوستونلوکلرینی نمایش ائتدیرن اثریندن گئری قالمايان بیر هنره امضا آتدی.

توتوشدورون - نوایی اۆز رساله سینده فارس دیلینده قارشیلیغی اولمايان ۱۰۰ تورک کلمه سینی گتیره رک تحلیل لرینی آپارمیشدی. جواد هیئت ایسه «مقایسه اللغتین» ده ۱۷۰۰ بئله سۆزو تدقیقاتا جلب ائدیر، کیتابین یارانماسی نین عمده سببلریندن بیرینی ایسه بئله نیشان وئیردی: "کیتابی فارسجا یازدیم کی، اونی بوتون ایرانلیلار اوخویا بیلسین. تورک اولوب اۆز دیلینی و اونون اهمیتی نی یاخشی بیلمه ینلر، یا دا آسیمیه اولونموشلار گرچکلری اؤیرنیب تقدیر ائتسینلر."

اورتا عصر شرق شاعیرینه، عالیمینه چوخ دیللی لیک ده خاص اولوب. شاعیرلریمیزین، فیلسوفلاریمیزین اکثری اورتا عصرلرده اوچ دیللی اولوب، فارسجا، عربجه، تورکجه یازیب-یارادیب. جواد هیئت بو باخیمدان دا کلاسیک بابالارین معاصر زامانا اویغون داوامچیسی ایدی. آذربایجان تورکجه سینی، تورکیه تورکجه سینی، فارسجانی، عربجه نی آنا دیلی کیمی بیلیردی، عینی زاماندا، فرانسیزجاسی، اینگیلیزجه سی سربست ایدی و دانیشدیغی دیللرین هر بیرینده ده اثرلری وار. بئله جه، بیر ییغین شرق و غرب دیللری ایله آشینالیغی جواد هیئته آنا دیلی نین، بوتؤولوکده تورکجه نین اوستونلوکلرینی باریز شکیلده عیان ائتمگه امکان یارادی. *اورتا عصر شرق شاعیرینه، عالیمینه چوخ دیللی لیک ده خاص اولوب. شاعیرلریمیزین، فیلسوفلاریمیزین اکثری اورتا عصرلرده اوچ دیللی اولوب، فارسجا، عربجه، تورکجه یازیب-یارادیب. جواد هیئت بو باخیمدان دا کلاسیک بابالارین معاصر زامانا اویغون داوامچیسی ایدی. آذربایجان تورکجه سینی، تورکیه تورکجه سینی، فارسجانی، عربجه نی آنا دیلی کیمی بیلیردی، عینی زاماندا، فرانسیزجاسی، اینگیلیزجه سی سربست ایدی و دانیشدیغی دیللرین هر بیرینده ده اثرلری وار. بئله جه، بیر ییغین شرق و غرب دیللری ایله آشینالیغی جواد هیئته آنا دیلی نین، بوتؤولوکده تورکجه نین اوستونلوکلرینی باریز شکیلده عیان ائتمگه امکان یارادی.*

جسارتله، امینلیکله یازیردی کی، فعل سیستمی نین زنگین لیگینه و چئوکیلیگینه، یئنی سۆزیاراتما کیفیتینی حدودسوزلوقونا گۆره تورکجه ایستینیلن دیلله یاریشا چیخیب غالیب گلر. وئردیگی بیرجه نمونه بو حقیقتی آنینداجا دانیشیق سیز اثبات ائدیردی: "اوخوماق" فعلیندن گۆرون جزئی دگییشیکلیکله نه قدر یئنی فعللر تۆره یه بیلیر: اوخوتماق، اوخونماق، اوخوتدورماق. اما بیرجه بو سونونجو فعلی فارسجا

ایفاده ائتمک اوچون ایری بیر جمله یازماق لازیمدیر: «گذاشتن کسی به مدرسه تا به او خواندن یاد بدهند» (بیر کسی اونا اوخوماغی اؤیرتمکدن اؤترو مکتبه قویماق - ر.ح.).

عیناً روسجا، اینگیلیزجه و سایر بیر چوخ دیللرده ده همین تهردیر.

جواد هیئت انسان بدنینی، انسان اورگینی، بؤیرگینی یاریب ایچریسینده اللشه، چاره لر قیلا بیلدیگی کیمی، ائله بیر جراح کیمی جمله لرین، سؤزلرین ده عادی گؤزلره گؤرونمه یین دیبلرینه، درینلرینه داخل اولراق نامعلوملاری آشکارا چیخارماق اقتداریندا ایدی.

...اونون نجه قابیل بیر جراح اولماسی حاقیندا چوخلاری یازیب، سؤیله ییب. لاکین همین رأیلر آراسیندا ایکسی منیمچون ان معتبری دیر. اوللاردان بیرى ژنرال دوگل ون اؤزل دوکتورو پروفسور دوکتور دوستزو لیشویتس دیگری ایسه معاصر ایرانین آمریکا و آوروپادا دا یئترینجه مشهور، اوللاردا دا چوخ ایشله میش جراحلاریندان بیرى محمدحسین ماندگار مخصوصدور.

بیرینجینی پروفسور لیشویتسین، ایکینجینی شخصاً پروفسور ماندگارین اؤزوندن ائشیتیمیشم.

پروفسور لیشویتس جواد هیئته وطنه یولا دوشمگه حاضرلاشارکن ایراندا گله جکده طب ساحه سینده ایشی نین داها یاخشی قورولماسی اوچون کؤمکلیکلر گؤسترمه سیندن اؤترو شاها بیر مکتوب گؤندریمک ایسته ییر. جواد هیئته دئییر کی، اؤزون منیم آدیمدان بیر مکتوب یاز، امضالاییم.

جواد هیئت خسیس جمله لرله چوخ تواضعکار بیر متن یازیر. لیشویتس آلیب باخیر، باشینی بولاییر، بگنمیر. قلمی گؤتوروب اؤزو تزه دن یازیر. مکتوبون صورتی دوکتور هیئته ده قالمیشدی: "ایران افتخار ائده بیلر کی، اونون بئله ایستعدادلی، غیری-عادى اینتویسیالی، اصل قیزیل اللى، دونیا سویه لی جراحی وار".

دوکتور ماندگار ایسه تهراندا اؤز ایش اوتاغیندا جواد هیئتین رفته کی فوتوسونو گؤستره رک گولومسوندو: «دوکتور ایرانداکی اورک جراحیغی نین آتاسی اولماقدان داها آرتیق بیزیم مرشیدیمیزدیر، دائمی اوستادیمیزدیر. بلکه، میندن چوخ اورک عملیاتی ائتمیشم، یئنه، یئری گلنده، اونون مصلحتینه احتیاجیمیز وار».

جواد هیئتین ماهیر جراح بارماقلاری چوخ اورکلره چوخ تیکیشلر ووردو. بونونلا آیری-آیری انسانلارین عؤمرو اوزاندى، آیری-آیری شخصلر نجات تاپدی. آنجاق او، بیر میلت شناس کیمی خالقین نین یارالارینا تیکیش ووردو، اونون مدنیتی نین، ادبیاتی نین، دیلی نین، تاریخی نین دونینده کی آیری دوشموش تیکه لر، پارچالاری برپا ائدیر، بیر-بیرینه جالاییر، تیکیشلر وورور و بو یوللا بوتون میلتین مرضلرینی ساغالتماغا چالیشیردی.

۲۰۱۱-جى يىلده جواد ھىت سىچمە اثرلرىندىن عبارت نۇبتى كىتابىنى نىشرە ھازىرلايدى. يازمانى وئردى كى، گۇزدن كىچىرىم و كىتابىن آدى بارەدە دوشونمگىمى دە توقع ائتدى. مختلف ايللرین محصولو اولان بىر-بىرىندىن قىمتلى ھمىن مقالەلرى اوخوياندان سونرا تكليف ائتدیم كى، كىتابىن عنوانى "دىلیمیز، ادبیاتیمیز و كىملىگیمیز اوغروندا" اولسون. دوكتور راضىلاشدى.

اصلینده، ھمىن سرلۇحه تك او كىتابىن يوخ، جواد ھىتین بوتون يارادیچی و اجتماعى فعالیتلرىنین شعارى سايىلايدى.

(جواد ھىتین چوخ يۇنلو آراشیدرمالارىنین عمومى سمتىنى نىشان وئرن بو باشلىغىن اونون اۇزونه دە چوخ لذت وئرمەسینی منە دوكتورون حیاتىنین سون ۱۵ ایلینده اونا لاپ ياخين اولموش، بىر نۇع، شخسى كاتىبى وظيفەسینی يئرینە يئتیرمیش، اوستادین سون گونلرینده دە خصوصى صداقتى، فداكار-لىقلارى ایلە سىچىلمیش بخشعلی زولفی سۇیلەدى. من ھمىن باشلىغى تكليف ائدندە جواد ھىتین ائوپندە اوچوموز بىرگەيدىك. من دئدیم، دوكتور دفترىنە قید ائتدى.

ب. زولفی دانیشیر كى، دوكتورگىلە آز سونرا نۇبتى گلیشىمدە، گۇرونور، منیم دە او آدین تكليف ائدیلمە سى صحبتینده اشتیراكىمى اونودارق سئوینجك سۇیلەدى: «باخ گۇر نە گۇزل آددیر! عۇمروم بویو اورگیمدن نە كىچىب، ھامىسى وار بو آددا».

...دوكتورون بىر دفعە منە گنجلىك ایللری ایلە باغلى نقل ائتدیگی خاطیرهسى تصدیقلەيدى كى، اونداكى جوشقون مىللى غیرت دویغوسو تفكوروونون شکیللندیگی، بىلىكلرىنین آرتدیغى، مىللىتچى غایەسىنین باشلىجا استیقامتلىرىنین معینلشدیگی يئتکینلىك چاغلاریندان خىلى اول دە وارمیش، بو ائله اونون ایلگىنەدك ھوپموش بىر مزیتمیش.

حادثە واقع اولاندا جواد بگ ۱۹ ياشیندايمیش. اصلان قافقاز تورکلریندن اولان، سونرالار مشھدە ياشایاراق خىلى دگیشمیش، نچە ایللر دە تهراندا مسكون اولاراق تحصیل آلدیقدان سونرا اۇز گرچك مىللى كۇكوندن لاپ آرالانمیش بىر جاوان تورکلرین عنوانینا حقارتلى سۇزلر دانیشییمیش. جواد بگ بونو ائشیدینجە تاپیر ھمىن اوغلانى، "فیلان غلطی ائله میسن" دئیر.

تانیان ایدمانچی، گولشچی اولان ھمىن شخس بىر آز دا گوجونە غرەلنەرك بو اوجابوی، آریق اوغلانین قارشىسیندان قاچمیر، "دئمیشم، عجب ائله میشم" سۇیلەيدى. جواد بگ سۇز ائله اوغلانین آغزیندان چیخان كىمى اونو گۇتوروب چیرپیر يئرە، چۇكور سینه سینه، باشلايدى دۇیمگە.

اطرافداكىلار عادى بىر آدمین كلەمايلاق ائله دیگی پهلوانى، ھامىنین گۇزو قارشىسیندا بى آبیر اولموش شامپونو جوادین الیندن زورلا آلیب آيیریرلار اونلاری.

ياشى سىكىنى اۋتموش جواد ھيئت يادا سالير و تعجىلنيردى: "گنجليگيمده گوجلۇ اولماغينا گوجلۇ ايديم. اما او، پئشه كار ايدمانچى ايدى، فند، يول بيليردى، مندن ده جانلى ايدى، بيلميرم نئجه اولدۇ اونون عھدەسىندن گلديم".

نئجه يعنى نئجه! بو ھمين وولكان كيمى پوسكورەبيلن مېلت عشقى دير كى، لازيم گلندە انسانى يالين الله تانكىن دا اوستونە شيغيدا بيلير!

و او قاطعيت، او قيريم، او سئودا عۇمرو بويۇ جواد ھيئەتى ترك ائتمەدى.

۲۰-جى عصرده او تايلى-بو تايلى آذربايجانين ۴ درگىسى اولوب كى، اونلار مېلى دوشونجه نين فورمالاشماسيندا، بوتۇلولوكده مېلت قوروجولوغوندا محتشم ايزلر بوراخمىشدير.

۲۰-جى عصرين اوللرينده ميرزه جليل ايله عمر فايق نعمان زاده نين ملا نصرالدينى، على بگ حسين زاده نين فيوضاتى، ۲۰-جى يوز ايلين يئتميش-سكسينجى ايللرينده آنارين قوبوستانى و جواد ھيئت ين ۱۹۷۹-جو ايلين آوريليندن اوزو بو يانا سىرالانان وارلىقى.

محمد حسين شھريار ائله وارلىقى درگىسى نين ايلك سايللارى اوخوجويلا گۇروشنده رقتە گلەرك "آزادلىق قوشو وارلىقى" شعرينى يازيب.

آرتيق ۳۶ ايلدير كى، وارلىقى ايران دا آنا ديلينده نشر ائدليلر. اورادا درج ائديلن يازيلارين مضمونو، علمى سويەسى ھلە بير كنارا قويولارسا، يالنيز مجموعە نين بئله اوزون مدتدە ميلئونلارلا انسان آراسيندا آپاردىغى ديل تربىەسى، عيانى مکتب اولماق قدرتى اوخشارى اولمايان قهرمانلىق كيمى دگرلنديريلمگە لايقدير و بوتون باشقا خيدمتلرى اولماسا بئله، ائله بيرجه بو درگى نين ۳۶ ايللىك يولونا گۇرە جواد ھيئە مېلتين كۇنلوندە و تاريخين باغريندا ابدى آبيدە ياپيلماسى حاقي حلالدير.

ھم دە بو درگى نين فاصلەلر وئرمەدن، يارى يولدا قالمادان بئله سوركلى زامان مسافەسىندە آياق اوستە اولماسى، طبيعى كى، ان اول باتيلماس جواد ھيئت زرهى، اونون غيرى-عادى درجەدە گوجلۇ نفوذو، سۇزوكچرلىگى ايله علاقەداردير. نئجه بصيرتلى، نئجه اوزاق گۇرنيش اوستادا!

ايران اسلام انقلابى باش وئرنەن سونرا آچيلان آزادلىق پنجرەسى، اۋلكەنى بوروين يئنى ليك ھاواسى نين دالغاسيندا آيرى-آيرى تشبثكارلار آنا ديليندە يئنى-يئنى قزئت-ژورنال بوراخماغا باشلاديلار. عۇمرو بير نئچە ھفتە اولانى دا اولدۇ، بير نئچە آى سورەنى دە، بير نئچە ايل چكنى دە. آھستە-آھستە ھاميسى سوسدۇ، ايتيب-باتدى. ميداندا ثابت عظمتى ايله ديكەلن يگانە وارلىقى اولدۇ. چونكى تدبيرلى جواد ھيئت اولدن ايشينى دوزگون قورموشدۇ. يولونو باشلاياندا اطرافينا ان ثابت قدم، ان قاباقجىل يازارلارى، سۇزو و قلمى بوتون مېلى دوشونجه داشييجيلاريني توپلاميشدى - حميد نطقينى، ساوالانى، سھندى، سۇنمى، فرزانهنى...

گئریده کی ۳۶ ایل بویونجا دوکتور درگینی صادق کۆمکچیلرینین، دسته یه یئنی قوشولان سیلاحداشلارینین دستگی ایله بوراخدی. لاکین بیر باش رداکتور و دمیر انتظام صاحیبی کیمی سوناجان دا اؤزو ژورنالین هر سایینی اولدن-آخیراجان مطالعه اندرک رداکتهلرینی آپاردی.

چونکی جواد هیئت بو ایشه سادهجه ناشیرلیک، ژورنال بوراخماق کیمی باخمیردی. بونو اؤز حیات آمالی نین، میلت قوروجولوغونا، تورکلویه، آذربایجانچیلیغا خیدمتی نین عمدده حالقلاریندان بیر کیمی قاواراییردی. لاکین او هم ده مۆلیفلردن بیر ایدی. یئری دوشدوکجه خالق اوچون طالع یوکلومعنا کسب اندن و قلمه آیینماسی اؤزل قطعیت طلب اندن مسئلهلرله باغلی وارلیقا یازیردی.

۳۶ ایللیک سیلسیلهده بئله یازیلار اونلارجادیر، سجهوی اولان بیرجهسینه دقت یؤنلتسک یئتر.

وارلیقین ۱۹۹۸-جی ایل قیش بوراخیلیشیندا جواد هیئت غرضلی، یانلیش ملاحظهلر ایرهلی سورن محمدحسین فروغی نین /اطلاعات قزئتینین بهمن آیی نین ۲-ده (یعنی ۲۲ ژانویهده) چیخمیش سایینداکی "فارس دیلینی قورویاق" ادلی مقالهسینه جواب اولاراق درحال اؤتکم بیر مقاله اورتایا قویدو: "فارس دیلینی قورویاق، لاکین ایرانین تورک و عربلری نین ده آنا دیلینی ازمهیک!"

دوکتور همین مۆلیفین بوتون یئرسیز ادعالارینی توتارلی علمی دلیللرله رد اندندن سونرا اتهاملی مقاله سینی بئله یکونلاشدیریردی: "ایران، اسلام و انسانیت آدینا سیزدن خواهیش ائدیرم. اؤزونوز دندیگینیزه گؤره، «وطنین حفظی و مدافعهسینده مقدس نیت و مقصدینیز وار». چالیشین اؤز میلی فیکیر و عقیده لرینیزی بیر داها نظردن گئچیرین کی، اسلامی وطنیمیزین بوتون انسانلارینی یکدیل (بیردیلیلی یوخ) و همرای ائندهسینیز. والسلام!"

دوکتور جواد هیئت دوغولوب بویا-باشا چاتدیغی ایرانی سئویردی، بو اؤلکهنی گوجلو گؤرمک ایسته ییردی، هر دورلو بؤلوجولویون علیهداری ایدی: «بیز ایراندا یوزده قیرخ نچه بیک، همیشه ده ایکینچی یوخ، بیرینجی درجهلی وطنداشلار اولموشوق»، - دئییردی.

اونا گؤره ده اؤز دوروست و طنداش و عالیم قناعتلرینه گوهنن، صاباحاباخان (و هم ده صاباحی گۆرن) جواد هیئت کیمین اونون مۆقعینه نجه رئاکسیون وئره جگینه بند اولمادان ساختا میلتچیلرین، دایاز سیاستچیلرین آیی خیدمتی گؤسترهرک ایرانین بوتونلویونه، بیرلیک گوجونه خلل گتیره بیله جک بو قبیل سایقلامالارینا سویوق قانلی آییق جوابینی هنج واخت گئجیکدیرمیردی.

شهریار میلی دوشونجهده زلزله قوپاران، فیرتینالار یارادان "حیدربایا سلام"ی دوغوردو.

هم فارس، هم تورک دیلی ادبیاتین تاریخینی آیرینتیلاری ایله بیلن جواد هیئت حاقلی اولاراق تصدیقله ییردی کی، بیزیم ایکی و اوچ دیلی شاعیرلریمیز آز اولماییب. توتالیم، نسیمی، یاخود فضولی، یا سید عظیم هر اوچ دیلده یازمیشلار. اونلارین فارسجا و عربجهده یازدیقلاری یاخشیدیر، لاکین تورکجهده اولان یادیکارلاری شاه اثرلردير. شهریارین ایسه هم آنا دیلینده، هم فارسجا قلمه آدیقلاری شاه اثرلردير.

شهریارلا ایلک گنجلیک ایللریندن، هله ۱۹۴۱-جی ایلده تهراندا بیرلیکده عالی طب تحصیلی آلدیغی واختلاردان رفیق اولان و بو سیمسارلیغی شاعیر دونیادان کؤچنه دک کسمه یین جواد هیئت اونا یالنیز بنزرسیز سؤز اوستاسی کیمی باخمیردی. شهریار جواد هیئتدن اؤترو هم ده دوکتورون عؤمرونون معناسی اولان آذربایجانچی لیق آخینی نین، تورکچولوک جریانین گورلشمه سینه قیدا وئره جک گوجلونهرلردن ایدی.

شهریارسا "حیدربابا"نی دوغوراندان سونرا سنگیمیشدی، تبریزده یاشاییردی، ائله آرا-سیرا فارسجا یازیب-یارادیردی.

بیر دفعه جواد بگ بو نیسگیلی باره ده او دؤرده ایرانا تنز-تنز گئدیپ-گلن گؤرکملی شرقشناس روستم علی یفه گیلئیلنیر.

دوکتور اعتراف ائدیردی: "روستم دئدی کی، بونون تقصیری سیزده دیر. شهریار قالیب اورادا تک، اطرافیندا سیزین کیمی آیدینلار یوخدور کی، اونو جوشدورسون، استقامتلندیرسین. گتیرین اونو تهرانا، قوی سیزین، دوستلارینیزین احاطه سینده اولسون، تأثیرینیزله یئنه باشلا یاجاق آنا دلیپنده تزه شعرلرینی یازماغا. عاغلیما باتدی بو فیکیر. گئتدیم تبریزه، شهریار ی عایله سیله بیرگه گتیردیم تهرانا. منیم اوچ مرتبه لی ائویم واردی، بیر مرتبه سین یئرلریم اونا، ائله اونون تشریفله ائویمیزده اؤز-اؤزونه بیر ادبی محفیل عمله گلدی. آستا-آستا شهریارین آنادیللی قلمی نین ده پاسی آچیلدی، شیرین دیلمیزده یئن یئن شعرلری دوغولدو".

(شهریارین همین شعرلرینی اوخویاندا مودام سبیکاری، نجیب جواد هیئت ی ده آنین!).

جواد هیئت بونو دا خاطیرلاییردی کی، بیر گون شاهین حیات یولداشی فرح خانیم خبر یوللاییر کی، شهریار ایدین وئرسین، تهراندا اونا بیر ائو آلاق، راحت یاشاسین.

شهریارین مودریک جوابینی دوکتور منه ایللر فاصیله سیله مختلیف مقاملاردا بیر نچه دفعه سؤیله ییب و هر دفعه ده قهرلنیر: "شهریار قاییتدی کی، چوخ تشکور ائدیرم دقتینیزه گؤره. منیم هله بورادا یئریم چوخ راحت دیر. اما منه نسه یاخشیلیق ائتمک ایسته ییرسینیزسه، تورکجه شعرلریمی آیرجا کیتاب حالیندا بوراخین، ائله اؤزوم اونون پولونا ائو ده آلام".

...شاهلیق زامانی ایدی و طبیعی کی، همین آرزولانان کیتاب بوراخیلما دی.

جواد هیئتین انسانلارا، شخصیتلره موناسیبتی نین اساس مهک داشی، باشلیجا اولگوسو آذربایجانا، اونون تاریخینه، دلیپنه، ادبیاتینا، مدنیتینه، معنویاتینا سئوگی نین درجه سی ایدی.

دوکتور اؤلکه باشچی سینا (ایلهم علی یف) فارسجا یازدیغی، ایراندا ۱۹۸۶-جی ایلده نشر ائدیلیمیش فوندامنتال "تورک دیلی و لهجه لر ی نین تاریخی" اثریندن و اونون تورکیه تورکجه سیله تورک دیل

قورومو طرفیندن یایینلانمیشدان بحث ائتمیشدی، پرزیدنت ایلهام علی‌یف ده درحال اثرین میلی چکیسینی، فایدالی لیغینی توتوموش و بیر ایرادینی دا بیلدیرمیشدی: "فارسجا یازیب نشر ائتمیسینیز، چوخ یاخشی. آما تورک دیلرینین مقایسه‌لی تحلیلی حاقدان بئله سانباللی کیتاب گرک آذربایجان دیلین ده ده بوراخیلین".

جواد هیئت دقیقلشدیریردی: "ایلهام بگین بیر تئصیه‌سی ده اولدو. کیتاب چوخ قالین ایدی. جناب پرزیدنت سؤیله‌دی کی، بو، درسلیک کیمی بیر منبع‌دیر. یاخشی اولاردی کی، راحت اوخونسون دئییه سیز اونو چوخ قالین بیر کیتاب کیمی یوخ، ایکی جیلده بوراخاسینیز".

بو آرزو دا نظره آلیندی، کیتاب محمدرضا هیئت طرفیندن آذربایجان تورکجه‌سینه ترجمه ائدیله‌رک چیخدی، آذربایجانین و تورک دونیاسینین علمی اجتماعی آراسیندا گئنیش عکس-صدا دا دوغوردو.

(بو اثرین اؤلچویه‌سیغماز قیمتلی لیغینی آنلاماق اوچون دونیاجا مشهور بیر دیلچی‌نین شهادتی یئتر. تورک دیلرینین گؤرکملی تدقیقاتچیس، گؤتینگن اونیورسیتیه‌سی‌نین "تورکولوژی و آلتایستیک بؤلومو" نون باشقانی اولموش پروفیسور گرهارد دؤرفر (۲۰۰۳-۱۹۲۰) ۱۹۸۷-جی ایلین ۲۱ نوامبریندا جواد هیئته مکتوبوندا یازیردی: "آنکارادا محترم یولداشیم حسن ارن سیزین سون درجه بؤیوک اهمیته مالیک "تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی" کیتابینیزی منه گؤستردی. بو کیتاب منه چوخ خوش گلدی. عظمتلی بیر اثر‌دیر".)

و پرزیدنت ایلهام علی‌یفین خئییر-دوعاسی ایله بؤیوک عالیم جواد هیئتین آنا دیلینده ایکی جیلده نفیس شکیلده ایشیق اوزو گؤرموش همین شاه اثرینین ایلک صحیفه‌سینده بیر اتحاف دا وار: «بو اثری تورک اولمادیغینا باخمایاراق، ساعاتلارچا یالینزلیغا دؤزن و منیم راحتلیقلا بو کیتابی عرصه‌یه گتیرمگیمه امکان یارادان سئوگیلی حیات یولداشیم فریده خانیمه اتحاف ائدیرم".

عزیز اوستاد، وفالی عؤمور یولداشینیز فریده خانیمین دا، ۵ قیزینیزین دا، سیزی سئون، چوخ عزیز بیلن دوستلارینیزین دا، میلّیمیزین ده سیز سیزلیگین یالینزلیغینا داها ساعاتلارلا دئییل، ابدی دؤزمک نؤبه سی گلیب چاتدی.

نه قیسا ایمیش ۹۰ ایل! ایندی ایلغیم کیمی ال‌چاتماز واخت اوزاقلاریندا قالان ۱۹۳۶-جی ایلده، باشلانغیچ مکتبی بیتیررکن ایران آذربایجانینداکی یاشیدلارینیز آراسیندا سیزی اوچ ان گوجلؤ اؤیرنجیدن بیر کییمی قیمتلندیرمیشدیلر و موکافات اولاراق سیزه داھی حافیظین "دیوان"ینی هدیه ائتمیشدیلر. او کیتابداکی شعرلر ازیرینیزده و همین کیتاب اون ایللرجه یانینیزدا اولدو. و او شعرلر، او کیتاب کییمی قاتا- قاتار گؤچک قوشقولار، سیرا- سیرا همیشه‌دیری جیلدر دایمی هم‌صحبتینیزه، محرمینیزه چئوریلدی.

"هیئت" سۆزونون ده داها بیر آنلامی "نجوم"، "ولدوزلار علمی" دیر. یوردوموزون ان علمی اولدوزلاریندان اولان بؤیوک آذربایجانلی جواد هیئتین اصل یئری همین کهکشانلاردیر. ائله اؤزونون ده سون آرزوسو بونلاردان بیرینده راحتلیق تاپماق ایدی. نئیله یک کی، اومدوغو سوناجان آلینمادی. اوچ نیگران گون یاشادیق. تبریزی اونا قییمادیلار. باکی جواد هیئته آغوشونو آچدی...

اما سئویملی دوکتور، هاچان سیزه چوخ لایق اولان بیرینجی فخری خیابانا گئتسم، نه واخت "مقبره الشعرا" یا یولوم دوشسه، مهربان صورتینیزی اونلارین اکیسینده ده روح قارداشلارینیزی آراسیندا گۆره جگم. و بیر ده، سئویملی میلتیمیزی ایندیکیندن ده قات-قات مسعود اولاجاغی داها پارلاق گله جکلرین قوینوندا.

اثرلرینیز، عمللرینیز یاشایاجاق، دایم یوردداشلاریمیزا وطنچی لیک درسلی، میلّیتچی لیک اؤیودلری وئره جک، همیشه قانی تزه له یه جک، روحو دورولدا جاق، سیزی ده بیتمز سئوگیلره عنوان ائده جک. وارلیغینیز یئنیلمز میّی روحون رمز لریندن بیر، وارلیغینیزین قووشدوغو یاشاری اثرلرینیزین هامیسی بیرباشا خالقین قان دامارینا قوشولو.

آذربایجانلا بیرگه سونسوزادک دیری قالماقچون باشقا نه لازیمدیر کی؟!

...سیزی تورپاغا تاپشیراجاغیمیز ۱۵ آقوستدان اولکی گئجه منه باغیشلادیغینیز کیتابلارینیزی یئنه ورقله ییردیم، هانسیسا صحیفه لره خیلی دایانمالی اولوردوم، اوخویوردوم، دوشونوردوم، یئنه فخر ائدیردیم، یئنه حیران قالیردیم. و بو اؤلمز صحیفه لری یاراتمیش، داها هئچ واخت توخونا بیلمه یه جگیم اللری خیفّتله خیالاً اؤپوردوم.

عزیز اوستاد، بیر واختلار سیزین ده اؤپدویونوز اللری. دوکتور جواد هیئتین قادیر اللرینی! ■

ما راهی جز «هیئت شدن» نداریم

«جواد هیئت»، الگوی کلاسیک «انسان آذربایجانی»

• اصغر زارع کهنمویی

تاریخ معاصر آذربایجان، دو شخصیت بسیار موثر دارد که یکی به «سیاست» پا نهاد و با اقدام پراگماتیستی، توانست رویدادی مانند ۲۱ آذر ۲۴ را خلق کند و دیگری خرقة «فرهنگ» پوشید و مکتبی بنام «وارلیق» آفرید. راهی که «سیدجعفر پیشه‌وری» و «جواد هیئت» رفتند، بسیار متفاوت بود؛ هرچه پیشه‌وری عملگرا، نترس، ریسک‌پذیر و راهبر بود، هیئت تئوریک، محتاط، دوراندیش و معلم بود. اولی، سختی‌ها و پیچیدگی‌های سیاست متمرکز و دگرنا‌بور پهلوی را نپذیرفت و بر آن خروج کرد و دیگری اما، در متن همین سیاست

دگرنا‌بور پهلوی زیست، به مواجهه منتقدانه با صحابه تئوریک آن پرداخت و با جهاد عالمانه تمام‌قد و تمام‌وقت، برای آذربایجان کارهای بزرگی کرد. این مقایسه، لزوماً به معنای قضاوت درباره پیشه‌وری نیست بلکه تنها برای تبیین چهره‌ای بلندنام بنام هیئت است که جایگاهی گران در تاریخ معاصر آذربایجان دارد. قطعاً این دو شخصیت بی‌اندازه تاثیرگذار، اگر در هیچ مساله‌ای، اشتراک نداشته باشند، حداقل در یک مورد، اشتراک عجیبی دارند. آنها هر دو بیرون از «کشور خود» خاک شدند. «ایران» نه توانست پیکر «سیدجعفر پیشه‌وری» را در خود نگه دارد و نه پیکر «جواد هیئت» را. به‌طور طبیعی، شاید نتوان به‌دلایل آن‌روزهای طوفانی، انتظار دفن پیشه‌وری در ایران را داشت اما عدم دفن پیکر این دانشمند ایران و جهان در وطن خود، بسیار غیرعادی است.

تراژدی «هیئت‌بودن»

یک ذهن تاریخی، بیش از هر چیز، به اهمیت و جایگاه شخصیت در تاریخ بها می‌دهد. گاهی اندیشه و تجربه زیسته برخی شخصیت‌ها این قدر متفاوت، موثر، تحسین‌برانگیز و البته رنج‌آلود و افسانه‌ای است که ذهن تصویرگر انسان را ناخودآگاه به نقاشی تمام رنج‌هایی وادار می‌کند که شخصیت، در مسیر شدن بر جان عزیز خود تحمیل کرده است. اینجا است که باید به درستی گفت، این مردان بزرگ در حیات خود، یک تراژدی تمام‌عیار را زیسته‌اند چرا که روح بزرگ زمانه کوچک خود و ناموس حیات در عصر غربت بوده‌اند.

باید امروز که پروفیسور جواد هیئت دفتر حیات را بسته است، با صراحت، از «تراژدی هیئت‌بودن» سخن بگوییم. مرگ هیئت، آغاز تراژدی «هیئت‌بودن» نبود. تراژدی زمانی آغاز شد که «هیئت» دیگر به خرقة طبابت بسنده نکرد و روزی مسیح‌وار در برابر وجدان خود ایستاد و احساس کرد باید کاری بکند. تراژدی زمانی آغاز شد که پزشک شهیر شهر، برای زبان و فرهنگ مردمان وطنش احساس مسوولیت کرد، همو که برای قلب و تن آنان، جان و جوانی گذاشته بود. او در اوج جوانی به دلیل شهرت بی‌اندازه و تخصص بی‌نظیر خود می‌توانست، زیستن را تا آخر عمر، شاهانه و بی‌«درد» و بی‌«دردسر» طی کند. او می‌توانست عطف به نیک‌مردی و نیکوکاری‌های بی‌اندازه‌اش، در همه دوره‌های پرتنش تاریخ معاصر، به یک سو برود و برای خودش «یارکشی» کرده و خود را برای همیشه بر تاریخ سیاسی ایران آوار کند. او می‌توانست عطف به شخصیت فرهمند و کاریزماتیک خود، یکی از رهبران شاخص تاریخ معاصر شود و ایده‌لوژی هئیت‌ایسم را بر صحیفه تاریخ بنشانند. اما او چنین نکرد و «جواد هیئت» ماند، تنها، مستقل، پرکار، تولیدکننده، موثر و جاودان. و تراژدی هیئت‌بودن، از همین جا آغاز شد.

هئیتی به هیبت یک هیئت

وقتی هیئت فوت کرد، دوستی در رسای او نوشت: «هئیت به تنهایی یک هیئت بود.» همین سخن مرا یاد سخن دیگری می‌اندازد، سخنی که رهبر فقید انقلاب درباره یکی از نزدیکانش گفت: «بهشتی یک ملت بود» بله، جواد هیئت به تنهایی یک ملت بود. وقتی یک فرد، به‌تنهایی کارویژه یک ملت را برای خود تعریف می‌کند، یعنی اینکه به اندازه یک ملت می‌فهمد و به همان اندازه، احساس اضطرار و احساس مسوولیت می‌کند و به همان اندازه برای خود، پروژه فکری و اجرایی تعیین می‌کند و به همان اندازه از زیبایی‌های زیستن خود می‌کاهد و بر استواری راهی که باید رفت، می‌گذارد. او مسوولیتی دوگانه را تا آخر عمر بر دوش کشید مسوولیت حفظ سلامت ملت ایران و حفظ زبان مردم آذربایجان.

دایره‌المعارف رنج

جراح پنجه‌طلایی قصه ما، مرد «رنج» دیدن بود. او جغرافیای فرهنگی، سیاسی، زبانی، اجتماعی و سرزمینی وطن خود را می‌دید و رنج می‌کشید و نمی‌توانست، راه عافیت برگزیند. او دایره‌المعارف رنج بود و البته، رنج را با مسوولیت سرشته‌اند. او زمانی بازایستاد و به غمباد تاریخی سرزمین خود نگریست

و احساس کرد باید بر ویرانه‌های سیاسی آذربایجان پس از دهه بیست، ساختمانی از جنس فرهنگ بنا کند و بنای چنین ساختمانی برای پنجه‌های طلایی مرد رنج، بسیار سنگین بود.

فرماندهی که خود را سرباز می‌دانست

پرسش بزرگ این است: هیئت چه کرد؟ برای پاسخ به این پرسش، باید همه تاریخ آذربایجان را با همه دردها و تراژدی‌هایش دوباره نوشت و اینجا در متن این تحلیل تاریخی است که ما هیئت بودن را تراژدی می‌دانیم. چون او به تنهایی همه این تاریخ تلخ را در ذهن زیبای خود تحلیل کرد و برای رهایی سرزمین خود استراتژی چید و خود نخستین سرباز این استراتژی شد. او در طاقچه نشست، دست روی دست گذاشت، تئوری نپرداخت، مانیفست نوشت و فرمان صادر نکرد؛ او بازیستاد و خود را به جای اینکه فرمانده بخواند، سرباز دید و سرباز شدن برای یک دانشمند طراز اول، بسیار تراژیک است.

بنیادگذار مکتب

هیئت بنیادگذار است، مولف مکتب رهایی از سیاست و رنج است. در یک سو، بنیانگذار جراحی قلب ایران است و در سوی دیگر، موسس «وارلیق» است، مکتبی به قامت بلندمردی که زمانی می‌گفت: «آرزو دارد تنها ۲۰ نفر دور میز فرهنگ آذربایجان اندیشه کنند». وارلیق تنها یک مجله نیست، مکتب رهایی است، مکتبی که در اوج ناامنی و ویرانی با همت یک ابرمرد پایه‌گذاری شد. تالیف مکتب، کار پیامبرانه است و کار پیامبرانه، تنها در متن یک تراژدی حماسی قابل تعریف است. دردهای عمیق این تراژدی حماسی را تنها شانه‌های یک ابرمرد تحمل می‌کند. حقیقت این است، کمتر کسی می‌توانست، در اوج حرمان و تنهایی دوران پرتنش ایران معاصر و در عصر رژه ایده‌نولوژی‌های دلفریب زمانه، جلوی هوس و جاه‌طلبی‌های فردی خود را محکم بگیرد و تمام حیات خود را برای نجات یک فرهنگ، صرف تأسیس مکتبی ماندگار بنام وارلیق کند، مکتبی که نه خوشایند چپ‌های رنگارنگ بود و نه خوشایند راست‌های شیک‌پوش. نه حوزه مذهب می‌دیدش و نه مدرسه روشنفکری. او دقیقاً زمانی که می‌توانست بر صدر یکی از همین ایده‌نولوژی‌های قدرتمند بنشیند، به تأسیس مکتب وارلیق می‌اندیشید. او ابراهیم قوم ما بود.

چمران آذربایجان

و هیئت بودن یک تراژدی است. تنها کسی می‌تواند این تراژدی را بفهمد که یک عمر برای «شماره یک» شدن و به قله رسیدن تلاش کند و همین که به قله می‌رسد بدون کوچکترین بهره‌برداری از هروله تمام‌عیار خود، خویشتن خویش را برای اعتقاد خود تقدیم کند. ملموس‌ترین مثال این کارویژه قهرمانانه، مصطفی چمران بود. همو که ناسا و فیزیک و یک عمر جهاد علمی را وانهاد و به فلسطین آمد. بدون اینکه بخواهیم محتوای اندیشه هیئت و چمران را مقایسه کنیم و در سودای پاسخ به نقدهایی باشیم که این سو و آن سو به چمران‌ها می‌کنند، باید بگوییم، تصمیم و جسارت این دو مرد بزرگ، بسیار به هم شبیه است. هیئت در وقف ذهن دانشور و جان اندیشمند خود به آرمانی بزرگ، مثل چمران عمل کرد.

او تمام کارتهای اعتباری خود را برای مکتب رهایی هزینه کرد. او بعدها گفت مدت‌های طولانی تنها برای این طبابت می‌کردم که هزینه‌های نشریه را درآورم.

تنها در برابر تئوری دروغ

و جواد هیئت الهه خوفِ قوم‌گرایانِ پهلویست بود. نابودی هیئت آرزوی کسانی بود که بنام علم، دروغ می‌نوشتند و بنام وطن، هراس می‌سرشتند. هیئت یک تنه در برابر همهٔ دنیای آنان ایستاده بود. او در اوج رژهٔ اندیشه‌های پهلوی، همزمان از ایرانیت و ترکیت مردم آذربایجان می‌کرد. او خود را ایرانی‌تر از مدعیان دروغین ایران می‌دانست. او شجاعت این را داشت که بدون ادعاهای دروغین، همزمان از ایران و هویت ترکی آذربایجان دفاع کند. مناظرهٔ مکتوب جواد هیئت با یکی از همین مدعیان، اینقدر ادامه یافت که یکی از شخصیت‌های طراز اول سیاسی وقت وادار به ورود شد و به‌طور دوستانه، هیئت را توصیه به توقف دفاع کرد. هیئت به تنهایی، ظلم نظام آکادمیک را به زانو درآورد. در زمانه‌ای که دانش تئورسین‌های پهلویسم، مهم‌ترین ابزار انکار حقوق اقوام شده بود، هیئت به‌تنهایی با اندوخته‌های سرشار خود، توانست نظام سلطهٔ شرق‌شناسانهٔ اندیشمندان دایره‌المعارف‌نشینِ پهلویست را به چالش بکشد. کارویژهٔ بزرگ هیئت همین بود. او بر سه‌گانهٔ «قدرت، دانش، مشروعیت» قوم‌گرایان خط سرخ تردید کشید.

فراموش‌شدن هیئت، تراژدی است

تراژدی هیئت بودن در این است که یک عمر برای قلب و کلیهٔ مردمان سرزمینت جان بسوزانی و آنگاه حتی امکان دفن پیکرت در وطنت ایجاد نشود. ایران، کشور بزرگداشت‌ها است. انسان ایرانی علاقمند است از هر که بر کوی خود دیده، قهرمان بسازد او حتی کوتوله‌ها را نیز در قامت اسطوره سروده است. در این میان اما، هرگز درب رابر اسطورهٔ واقعی آذربایجان، سودای سرودن نکرد. ایران به زودی فراموش کرد که این دانشمند بزرگ چه‌سان، با زبردستی تمام، قلب و جان ایرانیان فارس و کرد و ترک و بلوچ و عرب و لر و گیلک و مازنی و ... را حفظ می‌کرد. ایرانیان اما او را حتی به عنوان یک پزشک خلاق و بااخلاق نیز نسرودند اما همینان برای کوتوله‌های زیادی مجسمه ساخته و می‌سازند.

ابرمردی از نسل اسطوره‌ها

دههٔ بیست را دههٔ ظهور اسطوره‌ها خوانده‌اند، اسطوره‌هایی که برای چندین دههٔ متمدنی، یگانهٔ دوران جامعهٔ خود شدند. دقیقاً زمانی که تک تک چهره‌های آن دوران پرشکوه درگذشتند، عصر متوسطان آغاز شد. دیگر نه روحانیونی به قامت خمینی قد می‌کشد و نه ادیبانی به بلندای هدایت و نه روشنفکرانی به بزرگی شریعتی و نه فیلسوفانی به قامت آشتیانی و نه خوانندگانی به زیبایی شجریان و نه مبارزانی به مقیاس گلسرخی و نه سیاستمدارانی به فراست بازرگان. یک حقیقت تلخ را باید بپذیریم، عصر اسطوره‌ها پایان یافته و شاید دیگر حالاحالاها تکرار نشود و پروفیسور دکتر جواد هیئت از نسل همان اسطوره‌های تکرارشدنی است، اسطوره‌ای که حیات پرفروغش تا دههٔ نود تداوم یافت، راست‌قامتی

از جنس تلاش و نبوغ و فرهنگ و اندیشه و اخلاق که بیش از ۷۰ سال برای جسم و جان ملت خود بی‌وقفه تلاش کرد.

هیئت را باید نوشت، نسل آینده او باور نخواهد کرد

جواد هیئت، ابرمرد بود، امرمردی که شاید زمانی دیگر هرگز چنین مردی نیاید. شاید نسل‌های آینده زندگی او را بخوانند و راه انکار بگیرند و بگویند وجود چنین موجودی امکان ندارد. نسل آینده خواهند گفت، جواد هیئت برساخته ذهن آرمان‌گرای فعالان آذربایجانی است چنین فردی به این قامت وجود نداشته است. نسل آینده قطعاً ابرمرد ما را باور نخواهد کرد. حق با آنان است، اسطوره‌ها را نمی‌توان باور کرد. برای مومن کردن «نسل تردید» باید «هیئت» را نوشت. تا دیر نشده و تا اسطوره از یاد نرفته، باید به سرایش هیئت پرداخت. برای معرفی او یک زندگینامه کم است، اسطوره بی‌نظیر آذربایجان را باید در قالب چندین فیلم، نمایش، رمان، شعر، خاطره، مستند و زندگینامه و... معرفی کرد.

الگوی کلاسیک انسان آذربایجانی

این اسطوره بزرگ، باید الگوی کلاسیک فعالیت‌های فرهنگی و مدنی جوانان آذربایجان باشد. مردی که هرگز تنبلی نکرد، هرگز نیایستاد، هرگز راه خود را گم نکرد، هرگز از راه درست منحرف نشد، هرگز اخلاق را فرونهاد و هرگز دست از خدمت برنداشت. ۷۰ سال جهاد صادقانه او، آذربایجان را بیمه کرد. اینک آذربایجان باید بنام پدر معنوی‌اش بلند شود و برای تعظیم به انسانیت و فرهنگ و اخلاق و آزادی راه بلند او را ادامه دهد.

به‌راستی که هیئت‌شدن، هیئت‌بودن، هیئت‌ماندن و هیئت‌مردن، چقدر سخت، چقدر دردناک، چقدر تراژیک و چقدر «ضروری» و چقدر «حیاتی» است... ما برای «سعادت انسان آذربایجانی» راهی جز «رنج کشیدن»، راهی جز نواختن این سمفونی تراژیک و راهی جز «هیئت‌شدن» نداریم. ■

وارلیق

VARLIQ

Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 34

Telif Haqqı@Varlıq Dergisi

اوستاد شهریارین وارلیق درگیسی نین یایینلاماسی مناسیبتی ایله یازدیغی شعر:

(آزادلیق قوشی - وارلیق)

هرچه قوتلماق هد یوق درلینیزدان
(وارلیق) نه بیزیم کیمجه آزادلیق قوشمیزدیر
بهر نه شیرین دلی، جنت قوش، طوطی
دیر اچمادا کالین دا گدیر کورلینیزدا
دوشن بیز سر آل بیر گوره، سیم اوله ناچار
هر دلقابون (وورینچی)، صون، بتالین ایستر
هشیر اولاسیز دوشنی منسوب ایده عکسیر
(بیر لیک) یارادین (نوز بیر اولار بیز کیشیلده)
آما بیر آزادلیق دوغولوب وارلینیزدان
بیر مژده ده وئرمیش بیزه امکارلینیزدان
قدین آلوب الهامده دیندرلینیزدان
چون لالینیز دوغوشیدی کارلینیزدان
سکیم اولوروق دوشنه ناچارلینیزدان
دستورگرک آلاق دا؟ معارلینیزدان
دشمنلریمیز قورخوری هشیرلینیزدان
یوخلیقلا بیزیم بیتدیرکک وارلینیزدان

نیزه - ۱۵ فروردار ۵۸ - شیراز

او تورک میلّتی نین قهرمانلاریندان بیرى ایدی

• پروفیسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون^۱

میلّتلر یاپدیقلاری ایشلر یانیندا قهرمانلاری ایله ده یاشارلار و قهرمانلاری ایله گله جگه ایز بوراخارلار. جواد هیئت ده تورک میلّتی نین قهرمانلاریندان بیرى ایدی. بوتون تورک میلّتی نین آما اؤنجه لیکله ایران دا یاشایان اوتوز میلیون جیوارینداکی تورکون قهرمانی. ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ تاریخینده اونو ایتیردیک.

او بیر ساواش قهرمانی دئییلدی البته. او بیر کولتور و بیلیم قهرمانی ایدی. تورکولوژی نین یوک درجه سینده اولدوغو، تورک دیل و کولتورونون دئییل آراشدیریلماسی نین، یاشانیلیماسی نین داعی مومکون اولمادیغی ایللرده ایران دا

تورکولوژی نین قوردو. ۱۹۷۹ ایلینده چیخارماغا باشلادیغی اوچ آلیق وارلیق درگیسی بیر دیل، کولتور و ادبیات درگیسی اولاراق هله ده وارلیغینی سوردورور. تورکیه ده داعی تورکلوکله ایلگیلی بیر درگی نین ۳۵ ایل یاشاماسی چوخ سئیرک گؤرولن بیر حادثه ایکن او وارلیق ایران دا ۳۵ ایل داوام ائتدیردی. تورک دیلی، ادبیاتی، فولکلورو و تاریخی ایله ایلگیلی بیر چوخ آراشدیرمانی یا اؤزو قلمه آلدی، یا آرخاداشلاری. درگیده کی آراشدیرمالار بیر یانا، ۸۰٪ تورک دیلیله چیخان بیر درگی نین، ایران دا تورکجه نین یازی دیلی اولاراق وارلیغینی سوردورمه سی آپیسیندان دا چوخ اؤنملی بیر رول اوینادیغی محقق دیر. نئجه کی، وارلیق یاییملانماغا باشلادیقدان سونرا ایران دا تورکجه اولاراق یاییملانان درگی، قزئت و کیتابلار بیردن بیر سورعتله آرتیمیشدیر.

۱۹۸۰ ایلینده آلپ آرسلان تورکش، رحمتلی احمد قازاجا ایله منی ایران تورکلوو اوزرینده بیر کیچیک آراشدیرما یاپمامیز اوچون تهران و تبریزه گؤنדרمیشدی. وارلیق درگیسی، جواد هیئت نین تهران داکا

^۱ غازی اونیورسیتته سی اؤیرتیم اویه سی، اسکی تورک دیل قورومو باشقانی.

معاینه‌خانا سیندا حاضیرلانیردی. او گونلرده کی ایستی دانیشیقلا ریمیزی اونو تماغیم مومکون دئییل. اونونلا و ان یاخین آرخاداشی حمید نطقی ایله ۱۹۸۰-ده باشلایان دوستلوقوموز عؤمور بویو سوردو. حمید نطقی نی ۱۵ ایل اؤنجه ایتیردیک، جواد هیئت ی ده بوگونلرده. ایران تورکلری آراسیندا کی ایزلنیملریمی "ایران دا سکیز گون" آدیلا توره درگیسینده یایملا میشدیم. یازی، تورک دونیاسی اوزرینه اینجه لهمه لر کیتابیمدا دا وار.

جواد هیئت ۱۹۲۵ مای آیی نین ۲۴-ده تبریزده دوغدو. طب تحصیلنه تهران دا باشلادی. ایل ۱۹۴۳. تورکیه نین تهران بؤیوک ائلچسی کمال حسنی تارای دیر. اونو تولماسین دئیو بو آدلاری بورایا یازیرام. ایران یین تانیمنیش حقوقچولاریندان اولان جواد هیئت یین آتاسی میرزا علی هیئت له کمال حسنی تارای بیر آرایا گلیرلر و تورکیه یه ۱۰۰ طلبه گؤندرمه قراری آلیرلار. جواد هیئت ده گؤندریلنلر آراسیندا. بوگون ایران دا تورکلوک شاهلانیمنیش دورومدا ایسه ایشته بو ایکی آدامین قراری نین بوندا رولو وار. ایستانبول طب فاکولته سی نی ۱۹۴۶-دا بیتیرن جواد هیئت آکادمیک حیاتینا پاریس ده داوام ائدر و ۱۹۵۲-ده تهران دؤنر.

هیئت یین اورگینده موجود اولان تورکلوک دویغو و سئوگیسی ایستانبول دا بیلینچ حالینا گلر. آرخاداشلاری آراسیندا فاروق سوقان، سعدالدین بیلگیچ و منیم چوخ سئوگیلی اوستادیم محرم ارگین واردیر. ۱۹۴۵-۱۹۴۴ ایللری نین میلّتیچی گنجلری. تورکلوک و تورکچولوک عشقی ایشته بو چئوره ده گلشیر.

او البته ایران طبی نین چوخ اؤنملی بیر ایسمی. ایران جراحیسی نین اؤنچولریندن. ایران دا ایلک آچیق قلب عملیاتی، ایلک قلب قاپاقجیغی کؤچورمه، ایلک بؤیرک کؤچورمه... ۱۲ ایل بویونجا سورکلی چیخاردیغی علمی طب درگیسی (دانش پزشکی). پاریس جراحی آکادمیسی او یه سی. آزاد اسلام اونیورسیتته سی جراحی بؤلومو اؤیرتیم او یه سی و ایللردن بری ایران اونیورسیتته لرینده اوخودولان جراحیلا ایلگیلی کیتابلار...

آنجا ق او بیزیم اوچون هر شئیدن اؤنجه بیر کولتور آدامی. ایران تورکولوژیسی نین بیر نومره لی ایسمی. آنا دیلی آذربایجان تورکجه سی. ایلک و اورتا اؤیرنیم دیلی فارسجا. ایستانبول دا تورکیه تورکجه سی. فرانسادا ائدینیلن مکمل فرانسیزجا. تورکولوژیله ایلگیلی یایینلاریندا بو دیللری راحتلیقلا ایشله دیر. قوزئی آذربایجان داکی، تورکیه ده کی، ایران داکی و آوروپا داکی نشریاتی ایزله ییر. عادتاً بیزیم مشروطیت دؤنمی آیدینلاریمیزا بنزه ییر. او دا آتاسی و قارداشی فیروز هیئت له بیرلیکده ۱۹۵۶-دا ایران- تورکیه دوستلوق و کولتور جمعیتینی قوردو. تهران بؤیوک ائلچیمیز قورقماز حق تانیر ایله ۱۹۹۳-ده تهران دا تورک کولتور مرکزی نی آچدی. تورکیه یه سورکلی اؤیرنجی گؤندردیلر. باکی داک، تهران و تبریزده کی دوستلار، هامیمیز یین باشی ساغ اولسون. تانری اونو یارلیغاسین و تورکلو یو قوروسون! ■

جواد هیئت حقیقتاً ائشسیز شخصیت ایدی

• آنا^۱

عباس صحت دئییردی کی، صابیرین شعرلری ایران انقلابینا بیر اوردودان زیاده خیدمت گؤستریب. جواد هیئت ده ایراندا آذربایجان تورکجه‌سی نین یاشاماسی اوچون، قوزئیده یارانان ادبیاتیمیزین گونئیده تبلیغی اوچون، تاریخیمیزی تحریف ائدنلره توتارلی، منطیقلی علمی جاوابلار وئرمکدن اؤترو بلکه ده، یوز کیشی نین گؤره بیلمه‌یه‌جگی ایشی تک‌باشینا گؤروردو. بیر واختلار او دا بؤیوک عالیم و شاعیر اولان حمید نطقى اونونلا برابر بو چتینلیکلره سینه گیر، بو آغیر یوکو چيگینلرینده بیرگه داشیییردی.

جواد بگ: "حمید نطقى ایراندا اولمایاندا اؤزومو یالنیز، کیمسه‌سیز حس ائدیرم" – دئییردی. نطقى نین وفاتیندان سونرا جواد بگ بو فعالیتینده دئمک اولار کی، یالنیز قالدی، اما یولوندان دؤنمه‌دی، آمالیندان چکینمه‌دی، همیشه کی شؤقله، انرژى ایله، هوسله و عزمه مبارک دؤیوشونو داوام ائتدیردی.

بو دوغروندان دا اصل دؤیوش ایدی. میلّتین تاریخینی آزدیرماغا، دیلینی اونوتدورماغا، سیرادان چیخاریب آنجاق کوچه‌ده، بازاردا ساخلاماغا روخصت وئره‌نلره، عمومیتله، خالقین وارلیغینی دانماق ایسته‌یه‌نلره جواد بگ وارلیغی ایله جواب وئیردی. هم بؤیوک معنادا، یعنی اؤزونون بو دونیادا وارلیغیلا، هم ده نشر ائتدیگی وارلیق درگیسی نین بؤیوک حرفله یازیلان آدیلا. وارلیق – وارلیغیمیزین ثبوتو، اؤزلویوموزون تصدیقی دیر.

جواد هیئت حقیقتاً اونیکال شخصیت ایدی. دونیاجا مشهور حکیم، حکیملیگی ایله ان یوکسک مقاملارا چاتا بیلن، بین‌الخلق میقیاسدا تانینان جراح، بو قدر اوغور قازاندیغی پشه‌سیله کیفایتلنمه‌دی،

^۱ آذربایجان یازیچیلار بیرلیگی باشقانی.

انسانلارین تک بیر فیزیکی ساغلاملیغی نین کئشیگی نده دورماقلا یئتیمه دی، خالق نین معنوی صحتیندن ده قایغیسینی چکدی. آنسیکلوپدیک بیلکیلره مالیک اولان پولیقلوت – آوروپا و شرق دیلرینده یوزلره منبعه استناد ائده رک میلّتی نین شرفینه، لیاقتینه صاحب چیخدی، میلّی حیثیتیمیزی نۇع-نۇع قارایاخمالاردان قورودو.

جواد هیئت هر یئرده نفوذو، یئری بیلینن شخصیت ایدی. آوروپا اۆلکه لرینده علمی-طبی کونفرانسلاردا، ایستانبولدا تورکولوژی توپلانتیلاردا، تهراندا، تبریزده یورولماز معاریفچی لیک فعالیتینده ده، سون ایللر باکی دا خسته لر شفا وئرنده ده او بؤیوک اورگی نین سسیله حرکت اندیردی. جواد بگ حاقیندا، اونونلا صمیمی گؤروشلریم، صحبتلریم باره ده چوخ شئیلر یازا بیلردیم و یازاجاغام... ایندی بو قیسا وداع سؤزلریله کیفایتلنیرم. جواد هیئتین یوخلوقونو، اونون علمی، ادبی، معنوی حیاتی میزدا نه قدر اؤنملی یئر توتدوغونو بوندان سونرا داها دقیق و دریندن درک ائده جگیک. یئری همیشه گؤرونه جک.

سون ایللر صحتینده یارانان ناراحتلیقلار بو بؤیوک انسانین فعالیتینه نیسبتاً تأثیر ائتمیشدی، اما بو یاشدا بئله سویداشلاریمیزلا باغلی اولان تدبیرلردن قالماماغا چالیشیردی: هر زامان اؤز ضیالی مۇوقعینی اورتایا قویوردو و بو مناسیبتلر هر زامان واختیندا، مقامیندا اولماسی، گرکلی لیگی، باریشدیرجیلیغی ایله سئچیلیردی. هم ده دوستلارینا، خصوصیله صحتی ایله قایغیلانان آرخاداشلارینا سون منزیلی نین باکی دا اولماسی آرزوسونو دیله گتیریردی.

بؤیوک آذربایجانلی نین مستقیل آذربایجانین باشکندینده دفن اولونماسی اونون حلال حاقیدیر. جواد هیئتین یئری هر زامان گؤرونه جک و او، هر بیر آذربایجانلی نین اورگینده، اوخوجولاری نین قلبینده یاشایاجاق. ■

دوکتور جواد هیئت ابدی یاشادی!

• حسن راشدی^۱

۱۳۵۸-جی ایلین یای آیلاری ایدی. اسلامی انقلاب یالنیز نچه آی ایدی غلبه چالمیشدی و مطبوعات، آزادلیق هاواسیندا نفس چکمکه ایدی. مختلف مجله و نشریه لر چشیدلی دیل، فیکیر و مکتبلی داشییاراق دگه لرده ساتیشا قویولدوغو حالدا تهران دانشگاهی قارشیسیندا و پیدایوللاریندا اؤیرنجیلر اللرینده نمایش ائتدیریلن داها چوخ سول فیکیرلی نشریه لر ساتیلماقدا ایدی. من ده، پهلوی زامانی "شاهرضا" و بهمن انقلابیندان سونرا "انقلاب" خیابانی آدلانان خیاباندا و "تهران بیلیم یوردو" (تهران دانشگاهی) قارشیسیندا و خیابانین گونئی بؤلومونون پیدایولوندا کیتاب دوکانلارینا باخا- باخا یثریمکه دیدیم . پیدایولدا حرکت ائدرکن بیردن گؤزوم بیر کیتاب دوکانی نین شوشه سینده

خوش خط ایله و یتکه حرفلرله یازیلیمیش بیر یازییا دوشدو "مبانی دستور زبان آذربایجانی منتشر شد". بو جمله نی اوخویاندا ائله بیل بدنیمین "دور!" پئدالی اوستونه محکم آیاق باسیلاراق، دایاندم. کیتاب دوکانی نین آدینا باخدیقدا "انتشارات فرزانه" آدینی گؤردوم، ایچری گیردیم، ماسالار اوستونده ساتیشا قویولموش کیتابلارا باخاندا اونلارین چوخونون دیلیمیزده یازیلان کیتابلار اولدوغونو گؤردوم. بونلارین ایچینده وارلیق آدینی داشییان بیر مجله نظریمی اؤزونه چکدی، وارلیق آدی اؤزو بیر هویت نیشانه سی ایدی. مجله نین ایچینه باخدیقدا و اونون تورکجه مقاله لرینی یازانلارینی دوکتور حمید نطقی و دوکتور جواد هیئت آدیندا گؤردوکده بئینیمده بیر قیلغیجیم پارلادی؛ یعنی ایراندا دوکتورا درجه سینده اولانلار دا تورکجه یازارمیشلار؟! وارلیق مجله سی نین بو ساییسینی (تیر- مرداد) و بیرینجی، ایکینجی ساییسینی دا (اردیبهشت- خرداد) آلدیم. درگی انقلابدان سونرا و ۱۳۵۸ - جی ایل اردیبهشت آییندان

^۱ وارلیق درگیسی یابین قورولو اوبه سی.

چیخماغا باشلامیشدی. *وارلیق* مجله‌سیندن علاوه کیتاب دوکانیندا ساتیشا قویولان و چوخو تورکجه یازیلیمیش اولان و یا دیلیمیز و ادبیاتیمیز حاقدا یازیلیمیش فارسجا کیتابلار آذربایجان تورک هویت و مدنیتینی نمایش ائتدیریردی. اعلانی دوکان شوشه‌سینده یازیلان "مبانی دستور زبان آذربایجانی" کیتابینی دا آلدیم. بو کیتابی دا او زامان تانیمادیغیم آما سونرالار ان یاخین ارتباطدا اولدوغوم و اؤزومه اوستاد بیلدیگیم اوچ عالیم و محققدن بیرى اولان رحمتلیک دوکتور محمد علی فرزانه یازمیشدی.

انتشارات فرزانه "یولو ایله *وارلیق* مجله‌سی ایله تانیش اولدوقدان سونرا مجله‌نین امتیاز صاحیبی و مسئول مودورو اولان دوکتور جواد هیئتله گؤروشوب دانیشماق منیم اؤنملی آرزوما چئوریلدی و بو گؤروش دوکتور هیئتین او زامانکی مطبی و *وارلیق* دفترى کیمی ساییلان شاه زامانی‌نین "پهلوی"، او زامانین "مصدق" و ایندیکی "ولیعصر" خیابانی‌نین بیدی کوچه‌سی‌نین ۱۷ نومره‌لی بیناسیندا باش توتدو. *وارلیق* مجله‌سی‌نین ایلیک دفعه گؤزومه دگمه‌سیندن سونرا، بو گؤروش منیم اوستومده چوخ درین و مثبت تاثیر بوراخدی. او گؤروشون اوستوندن ۳۵ ایل کئچمه‌سینه رغماً، او گونون دانیشیلان موضوعلار بئله ایندی ده یادیمدادیر! او گؤروشدن سونرا نئچه ایل داها باشقا گؤروشلر آرا- سیرا اولدو و منیم ایلیک یازدیغیم قیسا حیکایه‌م ۱۳۶۲-جی ایل "آجی حیات" آدی ایله *وارلیق* درگیسی‌نین ۵-۶-جی ساییسیندا چاپ اولدو. "آجی حیات" حیکایه‌سی *وارلیق* درگیسینده چاپ اولماقلا من جیدی شکیلده دوغما ادبیات ساحه‌سینده چالیشماغا گیریشدیم و یازدیغیم مقالهلر *وارلیق* درگیسی و باشقا نشریه‌لرده چاپ اولماغا باشلادی. دئمهلی من *وارلیق* یولو ایله یازی میدانیندا محکم آددیم آتماغا باشلادیم. دوکتور هیئتله گؤروشمه‌لر سونرالار داها چوخ بیر اوستاد- شاگرد گؤروشمه‌لرینه چئوریلرک بعضی زامانلار ایکی اوچ هفته‌ده بیر، بعضی واختلار هفته‌ده بیر و بعضی لازیم اولان زامان مثلاً ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰-جی ایللرده و "اورتوقرافی" سمینارینا حاضرلیق گؤرولن زامانلار هفته‌ده ایکی دفعه‌یه قدر ده یوکسلدی و بو گؤروشلرین نتیجه‌سی اوستادیم دوکتور هیئتدن یادداشت ائتدیگیم ۳۸ خاطیره موضوعسونا چئوریلدی.

پروفیسور دوکتور جواد هیئت *وارلیق* مجله‌سینی چوخ چتین شرایطده ۳۵ ایل آفاقدا ساخلادی. انقلابدان سونرا نیسیسی آزادلیق فزاسی تورک دیلی کیتاب و نشریه‌لره حاکیم اولدوقدا، چوخلو مطبوعات آنا دیلیمیزده نشره باشلادی، لاکین بو آزادلیق فزاسی‌نین عؤمرو اوزون اولمادی و دیلیمیزده چیخان نشریه‌لرین تقریباً هامیسی تعطیله اوغرادى و انقلابین ایلیک آى و ایللرینده آذربایجان تورکجه‌سینده چیخان بلکه یوزلر مجله، هفته‌لیک و گونده‌لیکلردن یالنیز تهراندا *وارلیق* مجله‌سینه و تبریزده چیخان و فارس دیلینده نشر اولان *فروغ آزادی* (سونرالار *مهد آزادی*) گونده‌لیگینده و اونون "آذری صحیفه‌سی" آدیندا هفته‌ده بیر دفعه رحمتلیک یحیی شیدا چالیشماسی ایله حاضرلارنان یالنیز بیر صحیفه‌لیک فولکلورموزدان باشقا هئج بیر تورک و یا تورک - فارس دیلی نشریه‌یه چاپ اجازه‌سی وئرلمه‌دی! بئله بیر دورومدا دوکتور هیئت آشیری مقالهلرین *وارلیق* درگیسینده چاپ اولماسینا محدودیت یاراتماقلا درگی‌نین تعطیل اولونماسی‌نین قارشیسینی آلدی. او زامان بعضیلری *وارلیق*‌ین توتدوغو بو اورتا یولو تنقید ائده‌رک *وارلیق* مجله‌سینه حتی "شرکت سهامی" آدی دا وئردیلر، آما تجربه گؤستریدی کی،

و/رئىق آياق اوستده قالماسى و ۳۵ ايل ياشاماسى ائله بو توتولان اورتا يول سياستين نتيجه سينده مومكون اولموشدور.

دوكتور هيئت آذربايجان عاشيقى و وطن سئوداليسى بير شخصيت ايدى و بو يولدا اليندن گلن قدر چالشيىردى. داشناك ارمنيلىرىن آذربايجانا تحمىل ائتديكلرى قاراباغ ساواشىندا دوكتور هيئت يارالانان آذربايجان عسگرلىرىن تهران گتيرىلىپ بورادا معالجه اولماسىندا اؤنملى رولونو و بير آذربايجانلى عسگرين اورگينده تيخانيب قالان گوللەنين چوخ اينجهلىك و مهارتله اونون اورگيندن چيخارما كيمي حساس بير جراحي عملياتىنين ماجراسىنى چوخلارى ائشيدىب و ائله همان زامانلار ارمنيلىرىن قاراباغدا هجومو نتيجه سينده قاراباغدا يارانان فاجعه نين قارشى سيني آلماقا دوكتور هيئت يوركيه نين اسكى جمهور باشقانى سليمان دميرله گؤز ياشلارى ايچينده يازديغى مکتوبون متنينى چوخلارى گؤروب و يا ائشيديدىر.

دوكتور هيئت آذربايجان سئوداليسى اولدوغو حالدا آچيق گؤرونن بير فسادا اورتا يولدا حركت ائتمگه اينانيردى. ائله بو باخيمدان دا بير عده اونا انتقاد گؤزو ايله باخيردىلار، لاکين پان ايرانيستلر و شوونيستلر دوكتور هيئت، اونلارين دىلى ايله دئسك "پان توركيستلرين رهبرى" آدلانديرديلار! دوكتور هيئت مختليف جهتلردن، اؤزلىكله سياسى باخيمدان اوزاق گورن و تجربه لى شخصيت ايدى. سون زامانلاردا اونون تهران خيابانلارنى بيرينده بيخيليب قيچى نين صدمه گورمه سيندن سونرا حالى نين دولاشماسىنى گوردو كده باكى شهرى نين خسته خاناسىندا بسترى اولماسى دا مطمئن اونون اؤز ايستگى اساسىندا و درين سياسى و اوزاق گورنلىك باخيشيندان آسيلي اولموشدور. دوكتور هيئت يوركيه نين و آرزوسو، وفات ائتديكدن سونرا بيرينجى نوبه ده دوغولدوغو و آذربايجانين انقلابلار بئشىگى و ايگيدلر مسكنى اولان دوغما تبريزده تورياغا تاپشيريلماق ايدى. لاکين بو آرزوسونا چاتماغا مانعەلر يارانديقدان ايکينجى يئرده يعنى باكى دا دفن اولماق وصيتينه عمل اولدو.

پروفيسور دوكتور جواد هيئت مهارتلى بير طبيب و جراح اولاراق ايران دا ايلك دفعه آچيق قلب عملياتىنى و ايلك بؤيرك كؤچورمه عملياتىنى ۱۳۴۰-جى ايللرده حياتا كئچيريب انسانلارى اولومدن قورتارميش و طبّ ساحه سينده بو اؤلكه يه بؤيوك خيدمتلرى اولموشدور. لاکين وفات ائتديگى گونلر اونون اولوم خبرىنى ايران داخيلينده هئچ بير خبر آژانسى، دولتى و يا خصوصى نشرية و راديو - تلويزيون يايماميش و يا يايماغا اجازه سى اولماميشدير!

من اينانيرام گونئى - قوزئى آذربايجان و تورك دونياسى نين افتخارى اولان پروفيسور دوكتور جواد هيئت حاقدان بوندان سونرا چوخلو تدقيقات و آراشديرمالار آپاريلاجاق. من اؤزومه اوستاد بيلديگيم دوكتور جواد هيئتله اوتوروب - دوردوغوم ايللرده رسمى جلسەلردن قيراق، اونون سؤيله ديگى اؤزل خاطيره لرپندن ۳۸ موضوع تاريخ، گون و حتى ساعاتى ايله يادداشت ائتميشم كى، بو خاطيره لر سيرا ايله و منيم اؤزل وبلاگيم و فيسبوك صحيفه مده ياييلاجاق. بو خاطيره لرده ايندييه قدر ياييلىماميش سياست، ديل، هويت،

۴ شہر یور ۱۳۹۳ (26 Aug 2014)

اسلام مدنی بؤلگه‌سی نین طبیب و متفکیری

• زومرود قولوزاده^۱

دؤروموزون آنسیکلوپدست عالیمی، فیلسوفو، اجتماعی سیاسی خادیم، ۲۰-جی-۲۱-جی عصر اسلام مدنی بؤلگه‌سی نین ابن سیناسی، طبیب و متفکیری جواد هیئت بوندان سونرا چوخ‌شاخه‌لی ارثی نین تدقیق و تبلیغی ایله و یادداشلاردا قالان یوکسک انسان پرورلیگی ایله یاشایاجاق..

آذربایجان خالق‌نین بیر خالق کیمی کیملیگینی و یوکسک مدنیتی دنیایا بیان ائدن معاصر تاریخه بو خالقین آزادلیق و لیاقتی اوغروندا مبارز کیمی داخل اولان دوکتور جواد هیئت، مزاری نین باکی و یا تبریزده، یعنی وطنی آذربایجاندا اولماسینی وصیت ائتدی.

بین‌الخالق علمی انفورماسیون مکانیندا دنیا معنوی مدنیتی تاریخی کونتکستینده اسلام بؤلگه‌سی مد-نیتی و اونون آیریلماز حیصه‌سینی تشکیل ائدن تورک، او جمله‌دن آذربایجان تورک‌لری نین مدنیتی نین لازیمی سویه‌ده دگرینی آلمادیغینی گؤرن جواد بگ عؤمرو بویو بؤلگه خالق‌نین لیاقتینی یوکسک مهارتله مدافعه ائتمیشدیر. عالیمین چوخ‌سایلی اثرلری ۲۰-جی - ۲۱-جی عصر علمی-طب، فلسفه، دین‌بیلیمی، تاریخ، دیلچی‌لیک، ادبیات و دیگر ساحه‌لرده دگرلی تحفه‌لردیر. دؤروموزون علمی و معنوی انکیشافیندا اؤزونه‌مخصوص یئر توتان عالیمین ارثی نین تدقیقی و تبلیغی ایلك نؤبه‌ده هم‌وطنلری اولان آذربایجان تورک‌لری نین باش اوجالیغیدیر. یوکسک معنویات صاحیبی، سؤز و عملی دایما وحدت تشکیل ائدن، عؤمرو بویو خئیره‌چی، تمناسیز حکیم جواد بگ شرق معنوی مدنیتی نین کامیل انسان مقامینا اوجالاراق دؤروموزون تاریخینه اولو شخصیت کیمی داخل اولدو. متفکیر عالیمین فعالیتینده علم و

^۱ آذربایجان میّلی علملر آکادیمیسی فلسفه و حقوق انستیتوسو شعبه مودورو.

معاریفین تبلیغی خصوصی یئر توتوب. او، اوزون ایللر عرضینده دفعه‌لرله مختلف آددا علمی درگیلرین تأسیسی و علمی رهبری کیمی اوخوجوسونا دونیانی درک ائدرک اؤزونو درک و تصدیق ائتمکده کؤمک ائتمیشدیر. آدی و ماهیتی ایله ابدی‌لیگه ادعالی اولان وارلیق درگیسی جواد بگین یاراتدیغی ان دگرلی اینجیلردن بیریدیر. فلسفه‌نین اساس مؤضوسو اولان وارلیق آدی آلتیندا درج ائدیلن بو درگیده آرتیق ۴۰ ایله یاخیندیر کی، وارلیغین دئمک اولار کی، بوتون ساحه‌لرینی تمثیل ائدن تدقیقاتلار چوخ شاخه‌لی وحدتده تقدیم اولونور، طبیعت علملرینه و ایلك نؤبه‌ده طبه دایر تدقیقاتلار، هومانیتار علملری تمثیل ائدن یازیلارلا تاماملانیر. آنسیکلوپدیک سجیه (نئجه‌لیک) داشییان بو درگی‌نین مزیتلریندن بیرى ده اودور کی، او، ۳۰ میلیونلار آرتیق آذربایجان تورکونون مسکونلاشدیغی ایران‌دا تولرانسلیق (خوش‌گؤرولوک) رمزی اولاراق هم تورک، هم فارس دیل‌لرینده اوخوجویا تقدیم ائدیله‌ر. خصوصیه‌ده جواد هیئتین وارلیق‌دا درج ائدیلن مقاله‌لرینده آذربایجان خالق‌ی‌نین دیلی، تاریخی، گئچمیش و معاصر معنوی مدنیتی گئنیش عکسینی تاپیر.

مینتدارلیقلا قید ائتمه‌لی‌یک کی، مختلف آد و مضموندا درگیلرین یارانماسیندا تأسیسی و مؤلف کیمی اشتیراک ائتمیش جواد بگ ۱۸ ایل عرضینده آذربایجان‌دا درج ائدیلن "شرق فلسفی پروبلملری" اولوسلار آراسی علمی- نظری درگیسی‌نین یازارلار شوراسی‌نین عضو و و درگیده درج ائدیلن مؤلفلردن بیرى اولموشدور. جواد بگ یازیردی: "دئمه‌لی‌یم کی، اوزون ایللر غرب فلسفه‌سینی، اونون مختلف پروبلملرینی آراشدیرمیشام. بو ساحه‌ده چوخ تدقیقاتلاریم وار. شرق فلسفه تاریخی‌نی ایسه قدیم دؤردن باشلا یاراق تدقیق ائتمگه جهد ائدیرم".

شرق و آذربایجان فلسفه‌سینه دایر قالدیریلان پروبلملر دفعه‌لرله جواد بگله مذاکیره ائدیلمیش و اوندان خئیر-دوعا آلینمیشدیر. ۲۰-جی-۲۱-جی عصرین متفکیر عالیمی جواد هیئتین علمی ارثی‌نین مبالغه‌سیز آنسیکلوپدیک سجیه داشیماسینی اونون سیزه تقدیم ائدیگیمیز بیبلئوگرافیسی بیر داها تصدیق ائدیر. بیبلئوگرافیده عالیمین مختلف و چوخ‌شاخه‌لی استقامتلرده تدقیق و تبلیغینی طلب ائدن اثرلرینین آدلاری سادالانیر.

علم تاریخی باخیمیندان مقصده اویغون اولاردی کی، مؤلفین مختلف دؤرلرده چاپ ائدیلمیش اثرلری چوخ‌جیلدلی کلیات شکلینده درج ائدیلسین و بو چوخ‌جیلدلیک شرق و غرب دیل‌لرینده گئنیش آچیکلاما و تدقیقاتلارلا تجهیز ائدیلسین. جواد بگین مختلف ساحه‌لره حصر ائدیلمیش اثرلری‌نین تدقیقی کیتاب، تئزوس بیچیم‌لرده اوخوجولارلا تقدیم ائدیلمه‌سی معاصر علمین بیر چوخ ساحه‌لری‌نین زنگینلشمه‌سینه سبب اولاردی.

متفکیر عالیمین ارثی‌نین ۲۱-جی عصر اسلام مدنی بؤلگه‌سی و او جمله‌دن، آذربایجانین علم و تدریس سیستمینده تبلیغی علمی و معنوی جهتدن دگرلی و مقصده اویغون اولاردی.

هر ایکی دونیادا، حاضریدا آلا‌ه درگاهیندا تورکلرین حاق‌لاری‌نین مدافعه‌چیسی، فیطری میلّت وکیلّی اولان جواد میرزه‌علی اوغلو هیئته عادل آلا‌ه‌دان رحمت دیله‌ییریک! ■

تورک دونیاسی نین بیر "آغ ساققالی" داها کؤچدو

• علاءالدین قورقماز

دوکتور جواد هیئت بگی ۱۹۹۰ ایلی سپتامبریندا تانیدیم. اوزاق بیر یئرلرده وارلیق آدیندا بیر درگی چیخاردیغینی قولقدان دولما بیلیردیم. او دا، هنج بیر خبره دوغرودان (بیر باشا) اولاشابیلمه دیگیمیز زامانلاردا بیزه تورک دونیاسی نین، هنج اولمازسا بیر قیسیم تورکیاتچیسینی تانیدان عزیز احمد بیجان ارجیلاسون اوستادین سایه سینده.

نه یاپماق ایسته دیگینی چوخ یاخشی بیلن و بیر باقان (ناظیر) اولراق چوخ اوستون باشاریلارا امضا آتمیش اولان نامیق کمال زیبک، "بیر تورک دیلی قورولتایی توپلایلیم" دئدیگینده، من کولتور باقانلیغی یاییملار دایره سی باشقانی ایدیم و اصلینده دایره نین بئله بیر گؤره وی ده یوخدو.

سوویت سیستمی ساللانیر و بیزیم اؤنوموزه بیر "تورک دونیاسی" نین چیخماق اوزره اولدوغونو ان یاخشی باقان زیبک حیس اندیردی. قورولتایی مندن ایسته مه سی ده طبیعی ایدی. بو گؤره وه گلدیگیم سیرادا "تورک اوجاقلاری" گنل سکرتری ایدیم و اساساً حیاتییم بو طرز اورقانیزاسیونلاری گرچکلشدیرمکله گئچمیشدی. چوخ کیچیک و بو ایشلر اوچون تجروبه سیز بیر مأمور اکیپییم واردی. بونا باخمایارق، ایشی بالذات (شخصاً) یؤنتهرک و هر بیر یسی منیم شخصی دوستلاریم دا اولان آکادمیسین اولکوداشلاریمدان آلدیغیم یاردیملار قورولتایی توپلادیق و بؤیوک بیر باشاری ایله تاماملادیق.

بو قورولتایا گونئی آذربایجان (ایران) تورک لری نین تمشیلچیسی اولراق رحمتلی جواد هیئت بگی دعوت ائتدیک. ایشته تانیشما بو وسیله ایله اولدو.

قورولتایین آنا چالیشما قوللاریندان بیر یی ده "تورک دونیاسیندا الیفبا، املا و یازی دیلی سورونلاری" ایدی. اصلینده قورولتایی توپلاما سببیمیز ده بو ایدی. لاکین نه اؤز اؤلکه میزده، نه ده هله داها اورتایا

بئله چیخامامیش "تورک دونیاسی" ندا بو قونولار دانیشیلمامیش اولدوغو اوچون، قورولتایا بئش "چالیشما قونوسو" داها سئچمیش و الیفا مسئله سینی ۶-جی سیرایا قویاراق "دقت چکمه مگه" چالیشمیشدیق. ایندی آلدیغیمیز مسافه لره باخیب بو طرز احتیاطلارلا تبسم ائدنلر اولابیلر، حاقلیدیرلار دا. آما او زامانلار "تورک دونیاسی" تئرمینی (اصطلاحینی) بئله ساده جه رحمتلی توران یازغان اوستادیمیزین وقفینده ایشلده بیلیردیک. دؤلتده بئله بیر تعبیرین ایشلده بیلمه سی نین "محظورلارینا" دایر بیزی اوبارانلار دا اولمادی دئییل. بونلاری آیرینتیلاری ایله آلاا عؤمور وئیرسه یازاریق. سؤیله مک ایسته دیگیم: جواد هیئت بگ قورولتاید الیفا قونوسوندا بیر تبلیغ (بیلدیری) معروضه) سوندو و اؤز تله "تورک دونیاسینی بیرلشدیره بیله جک اولان الیفا عرب حرفلریندن گلشیدیرلیمیش تورک الیفاسی دیر." دندی. بو، پک طبیعی دیر کی، قورولتایین آماجینا دا، بیزیم (تورکیه نین) هدف و پولیتیکالاریمیزا دا آیقیری (مغایر) ایدی. جواد بگین گرچه لر دوغرو (علمی) ایدی. قورولتایا تورکیه ده کی — آراشدیرما گؤره ولیسی دوکتور، دوچنت، پروفیسور سویه سینده — بوتون اختصاص اربابی قاتیلیمیشدی، قالخیب پک اعتراض ائدن ده اولمادی. هرکس، بعضاً علمی گرچکلره حیات پراتیکلری نین چاقیشمایا جاغینی و تورکیه نین عرب حرفلرینه دؤنمه سی نین آرتیق مومکون اولمایا جاغینی، تورکیه دؤنه بیلمه یه جگی اوچون، تورک دونیاسینا دا توصیه ائده بیلمه یه جگینی یاخشی بیلیردی.

من، ناچیزانه، حیاتیتم بویونجا، سالدیری، جهالت، ساپدیرما و دماغوژیدن آرنیمیش "بیلگی" نین منیم بیلدیکلریمه، اینانیدقارلاریم آیقیری اولماسینا هئچ آلدیرمادیم، بئله متینلره دشمنلیک ائتمه دیم. اوستادین بیلدیریسینی باقانیق (ناظیرلیک) آدینا چیخارماقدا اولدوغوموز "میلی کوتور" درگیمیزده نشر ائتدیم.

داها سونراکی تهران زیارتیمده (۱۹۹۱) جواد بگین ائوینده قوناغی اولدوم. (اورایا گئدیش سببیمیز بیر "کیتاب سرگیسی" ایدی. رحمتلی، سرگیده کی همن هر گونوموز (اون گون) ده گلدی، بیزیمله اولدو. بؤیوک بیر هیجانلا تورکیه بؤلومونو زیارت ائدن، ازدحام یارادان همشهریلرینی سئیر ائدیپ غرورلانندی. (او ایران سیاحتینده، "تبریز باشدا، تورک بؤلگه لرینی دولاشارام" دئییه بیر پلانیم واردی، بو اوزدن بیر یئرینه ایکی آرخاداشیمی دا آپارمیشدیم. ائله بیر ازدحام اولوشدو کی، گئده بیلمه دیم. گئده بیلمه ییش سببلریندن بیر ده "ایلتیشیم" (ارتباط) اوچون گرکلی لهجه اؤزلیکلریندن خبردار اولمایان آرخاداشلاریمین باشاریلی اولابیلمه لر ایدی. بیر آی اؤنجه سینده باکی دا ایکی هفته یه یاخین قالمیش، لهجه پراتیکیمی (تئرینیمی) گلشیدیرمیشدیم. تهران کیتاب سرگیسی وسیله سیله غالیا اوراداکي سویداشلاریمیزلا تورکیه آراسیندا مهم بیر کؤپرو اولوشدورموشدوق. ایره لیده بازارام انشاءالله. بو قدرینی سؤیله ییم: احمد بیجان ارجیلاسون بگین "بوگونکو تورک الیفالاری نین گونئی آذربایجان صایفاسیندان ۱۵ مین عدد، عرب-کیریل-تورک (لاتین) الیفاسیندا اؤرنکلرین یئر آلدیغی فورمادان ۵ مین عدد باسدیریپ آپارمیشدیم. اورادا داغیتدیق و "کؤرپو" قورولدو.

جواد بگ منە دئدی کی: "سن منیم او قورولتایدا، آیقیری بیر فیکیرلە بیلدیری وئرمەمە ھئچ سس چىخارمادین و حتی بونو دۇلتین درگىسىندە يايىملادین. من دە بورادا انسانلار دئدیم کی: "باخین ایشته فیکیر حریتی دئییلن شئی ایشته بودور: سیزین ساووندوقلارینیزدان (مدافعه ائتدیکلرینیزدن) فرقلى شئیلر سؤیلهینلرە دە سؤز حاقي تانیر، حتی بونو یایارلار. بونو ساغلايان اورتام دموکراسی دیر." ایران دۇلتینە درس وئردیگینی و دوغروسو چوخ غرورلاندیغینی حیس ائتمیشدیم.

اوستاد دا آرتیق تورکیه نین عرب حرفلرینە دؤنمەسینی مومکون اولمادیغینی بیلیر، اما بیر تورکولوق اولاراق فیکرینی علم چرچیوه سینه دقتە گتیریرکن، ایران دۇلتی نین پولیتیکاسی ایله اؤرتوشدوبو گرچگینی دە گۆز آردی ائتمیردی. بو اصلا بیر ایام پرستلیک فیلان دا دئییلدی (علماً دوغرو بیر فیکیردی). چونکو، اؤز توپلومونون دا اعتراضلارینا رغماً، و/ریق درگىسى ایله، موجود گونئی آذربایجان لهجه سینی دئییل، ایستانبول تورکجه سینه یاخین بیر "یازی دیلی" ایشلیدیردی. بو توتوم- ترجیح، دوغروسو تورک دونیاسی اوچون دە چوخ بؤیوک بیر مسأدیر.

جواد ھیئت، حیاتی نین ھئچ بیر دؤنمینده، ان آزیندان منیم بیلدیگیم بو، سیاستلە اوغراشمیش و آنجاق ایکى آلاندا "زیره" اولماغی باشارمیشدی. بیرینجیسی، اصل پشەسى اولان جراحلیق آلانیندا دونیا چاپیندا بیر طبیب اولاراق تانینمیشدیر. بو، اونا مملکتینده بؤیوک بیر اعتبار ساغلامیشدیر. غریب بیر شکیلده قیلیق- قیافتلە اوغراشماغی هنر سايان "اسلام دئوریمی" سونراسیندا، کؤچەدە کراواتی ایله دولاشابیلن نادیر انسانلاردان بیرى جواد بگ دیر..

اونون تورکولوژی آلانیندا دا بیر "زیره" اولماسینا ایران دا اعتراض ائدیلمەمیشدیر. یاغین سؤیله ییشین عکسینه "آذری" تئریمینی دئییل، "تورک" تئریمینی ایشلتمیش، "تورکچو" اولدوغونو ھئچ گیزلتمە میشدیر. آتاسی نین چوخ ایرەلى گؤروشلو تلقینی ایله گلدیگی ایستانبول دا، تورکچولو یو بیرینجی الدن قایناقلا ریندان (باشدا ذکی ولیدی توغان، حمدالله صبحی تانری اؤور اولماق اوزره) بسلنمیش، بئله لیکلە ایکینجی بیر دوکتورا و پروفیسورلوقو حاق ائدە بیلە جک سویه دە نشریات یاپابیلیمیشدیر.

او اوزدندیر کی، عزیز باقانیم نامیق کمال زیبکین قدرشیناسلیغی ایله آنکارادا تاریخی تورک اوجاغی بیناسی سالونوندا اونون اوچون یاپیلان "۸۰-جی یاش یوبیلئی" نه ایران بؤیوک ائلچىسى دە قاتیلیمیش و تۇرن سونونا قدر قالخماییب، تعقیب ائدەرک، اونا دۇلتی نین دويدوغو سايغینی گؤسترمیشدیر.

او تۇرنده اونا ناچیز بیر آرماغان اولاراق، چوخ سئودىگی ایستانبولو و تورکلو یون بؤیوک ایمپراتورلوقونو خاطیرلاتماسی دیلگی ایله بیرینجىدن (۴۰X۴۰) "عثمانلى دۇلت آرماسی" سونماق بختیارلیغینا اریشمیشدیم.

"حمدالله صبحى تانرىاۋور تورک اوجاقلارى کولتور آرماغانى" نين اونا وئريلمهسى اوچون، ناچيزانه تکليف حيصه م ايله تقديمين ياپيلديغى ۱۰ آوريل ۲۰۱۲ تورک اوجاغى قورولتاييندا ديوان باشقانى اولاراق بولونماقدان دا مفتخرم.

حياتدا تانيماقدان و دوستلوقلارينا اريشمکدن بختييارليق دويدوغوم (ياشلارى مندن، "آتا" دئيه بيله جگيم قدر بۇيوک) بير نئچه انساندان بيرى ايدى.

عايله سينه، گونئي و قوزئي آذربايجان تورکلرينه و تورک دونياسينا باش ساغليغى ديله ييرم. آلاه جواد معلمدن راضى اولسون، رحمت ائيله سين.

خيرالخلفى دوكتور رضا هيئت تورکيه ده ياشاماقدادير. ■

دکتر جواد هیئت و ترک‌شناسی هویتی

• علی اصغر حقدار^۱

دکتر جواد هیئت را در عرصه‌های فرهنگی، کوشنده ترکولوژیست می‌شناسیم. کتاب‌های تألیفی و مقالات متعدد در مجله واریق و دیگر نشریات حاکی از گستره دانش و آگاهی دکتر هیئت در تاریخ و زبان و فرهنگ ترکان بوده و وی را در جایگاه ترک‌شناسی هویت‌باور معرفی می‌کند. دکتر هیئت، زاده تبریز است و بی‌مهری به هویت و فرهنگ ترکی را در تمامی زندگی‌اش درک کرده است. بدون این که دچار احساسات غیر خردمندانه شود، از این بی‌مهری نوشته است. آن را به مساله زندگی تبدیل کرده و رهیافتی آکادمیک و هویت طلبانه از خود به یادگار گذاشته است.

با این حال دکتر جواد هیئت به استناد نوشته‌ها و فعالیت‌هایش، جزو مدرن‌اندیشان ایرانی قرار می‌گیرد که با تحقیقات ترک‌شناسی، زمینه‌هایی از تاریخ‌نگاری هویتی و زبان‌شناسی ترکی را در مدت چهل سال از عمر خویش ارائه نموده است. دکتر جواد هیئت در راستای تحقق مطالبات هویت‌طلبانه ترکان ایران، «انجمن آذربایجان» را در سال پرحادثه ۱۳۵۷ به همراه چند تن از هم‌فکران بنیان می‌گذارد؛ در بیانیه انجمن که تاریخ پنجم بهمن ماه آن سال را دارد، تبار تاریخی انجمن را در مبارزات سیاسی دوران معاصر ایران از نخستین اعتراضات نوین مدنی در جنبش تنباکو و جنبش مشروطیت و بنیان «انجمن تبریز» و «مرکز غیبی تبریز» در آن زمان بمتابسه نهادی مردمی و در راستای احقاق حقوق اجتماعی و سیاسی و فرهنگی بیان می‌کند. محمدرضا هیئت و بیلگه‌خان گوکداغ در مقاله «مساله هویتی ترکان ایران» (۲۰۰۴) از حضور جواد هیئت به نمایندگی از انجمن آذربایجان در جلسات بررسی قانون اساسی

^۱ کارشناس تاریخ معاصر

جمهوری اسلامی و طرح مسایل زبان ترکی می‌نویسند (ر.ک: ص ۵۷). بعد از تعطیلی «انجمن آذربایجان» جواد هیئت تحقیقات ترک‌شناسی خود را در دو زمینه الف) تاریخ ترکان و ب) زبان ترکی انجام داده است. هیئت تحقیقات خود را به زبان ترکی نوشته و با نوشته‌های خود در کتاب‌ها و مجله وارلیق، سعی در ایجاد متنی معیار برای زبان ترکی آذربایجان دارد.

جواد هیئت در واژه‌شناسی «ترک» بر این باور است که با حکومت گؤک‌ترک‌ها، این کلمه بار سیاسی پیدا کرده و به عنوان امپراتوری ترک به کار گرفته شد؛ بعد از آن دوران کلمه «ترک» در معنای زبانی کاربرد داشت و به اقوامی که به زبان ترکی سخن می‌گفتند، اطلاق شده است. از نظر هیئت، امروزه کلمه «ترک»، فرهنگ اقوامی را افاده می‌کند که به زبان ترکی با لهجه‌ها و گویش‌های مختلف در سرزمین‌هایی از فلات ایران تا اورتا آسیا و ترکیه و ترکمنستان و چین و... سخن می‌گویند و به این زبان می‌نویسند.^۲ با این زمینه واژه‌شناختی، جواد هیئت به زمینه‌های تاریخی ترکان می‌پردازد. او در زمینه تاریخ ترکان، گذشته‌های باستانی در هزاره‌های تاریخی اورتا آسیا و اقوام اولیه ترکان را مدنظر دارد؛ دورانی که ترکان قدیم (اسکی ترکلر) خوانده می‌شوند. اقوام سه‌گانه هون (هون‌های آسیا-هون‌های اروپا-هون‌های سفید) را جواد هیئت به تأسی از پژوهش‌های ترکلوژیستی، منشا جماعت ترکان می‌داند. در تحقیقات هیئت، تاریخ سیاسی - اجتماعی ترکان، با تأسیس امپراتوری هون در حدود ۳۱۵ قبل از میلاد شروع می‌شود (هیئت، ۱۳۸۹: ۱۸). دورانی که در تاریخ‌نگاری ترک‌شناسی، دوران باستان نامیده می‌شود. امپراتوری که در دنیای قدیم تأسیس شد، به شکوفایی رسید و با گذر از حکمرانی کسانی چون آتیلای به انحطاط و تقسیم امپراتوری رسید. در تشکیلات حکومتی هون‌ها، مجلس مشورتی که «توی» نامیده می‌شد، با دو جناح راست و چپ و با ریاست «بیلگه ایلک» به امور همگانی می‌پرداختند. انسجام قبیله‌ای هون‌های ترک توسط مته‌خان در سال ۲۰۹ قبل از میلاد انجام شد. در تاریخ‌نگاری امپراتوری هون، تقسیم آن به بخش‌های جنوب شرقی و شمال غربی، دوره پایانی را برای هون‌ها رقم زد (هیئت، ۱۳۸۹: ۱۷). آق‌هون یا هفت‌تالیت در سرزمین‌های ترکستان و روسیه و ایران و هند حکومت تشکیل دادند و اتحادیه قبیله‌ای خاقانات ترک، از امپراتوری هون‌ها پدید آمد (هیئت، ۱۳۸۹: ۱۶). هیئت به تأسی از پژوهش‌های ترک‌شناسان به استناد منابع چینی، کوه‌های آلتای را نخستین زیستگاه ترک‌ها می‌داند؛ در حالی که تاریخ‌نگاران دیگری، منطقه‌ای بین کوه‌های آلتای و دشت‌های قرقیز یا جنوب غربی دریایچه بایکال را نخستین زیستگاه ترک‌ها نوشته اند (هیئت، ۱۳۸۹: ۱۶).

^۲ «تورک سؤزو تۆره‌مکدن (تولید مثل) گلیر و قوت معناسینی دا وئرمکده‌دیر. بو آد، دولت آدی اولاراق ایلک دفعه ۶- جی عصرده بو گونکو موغولستان اولکه‌سینده قورولان گؤک‌تورک حکومتینه وئریلدی. اسلامدان اونجه، تورکجه دانیشان قوملارین هامیسینا تورک دئییلمزدی. بو طایفالارین باشقا- باشقا (اوغوز، پنجه‌نک، قبیجاق، ترک) آدلاری واردی. آنجاق اسلامی قبول اندید ایرانا گلدیکن سونرا اونلارین هامیسینا تورک دئییلدی. تورک سؤزو عیرقی (نژادی) بیر مفهوم داشیمیر. حتا اورتا آسیا تورکلری ده آغ عیرقین تورانی قولوندان ساییلیرلار. بو گون تورک سؤزو مدنی بیر آنلامدا (کولتور) اولوب، تورکجه دانیشان و تورک عادت- عنعنه‌لرینی داشییان خلقلره دئییلیر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۱۶)

از نظر هیئت، بنیان کنفدراسیون ترک در بنیان‌گذاری امپراتوری گؤک‌ترک‌ها شکل گرفته است. نخستین حکومت ترکی که شیوه‌های اداره جامعه را از اصول قومی برگرفتند (هیئت، ۱۳۷۷: ۲۵). افسانه/اسطوره "آشینا" در فرهنگ ترکان، اشاره به تبار خانوادگی بومن- رهبری از قبیله ژوان ژوان‌ها دارد؛ خاقانی که در شهر «اوتوکن» که پیش از آن پایتخت هون‌ها بود، انسجام اولیه قبایل ترک را به حکومتی مقتدر تبدیل کرد (هیئت، ۱۳۸۹: ۲۲). بیلگه (بلکا)، آخرین قاغان (خاقان) مهم گؤک‌ترک بود که به دستیاری برادرش کول تگین و مشاورش تونیوق تا ۷۳۴/۱۱۶ بر خاقانات ترک حکومت کرد. سنگنبشته‌های اورخون، در واقع سنگ قبرهای این سه شخصیت گؤک ترک است. با مرگ بیلگه خاقان نیروهای متحد اقوام بسمل و قارلوق (قرلق) و اویغور در ۷۴۲/۱۲۴ دولت خاقانات ترک را در هم شکستند. قوم اویغور بر متحدان پیروز شد و دولت اویغور جانشین دولت خاقانات ترک در آسیای مرکزی گردید (هیئت، ۱۳۷۷: ۲۹).

به تقسیم تاریخی جواد هیئت از تاریخ اجتماع هویت قومیتی، دوره میانه ترکان (اورتا ترک‌لر) از حکومت قاراخانیان آغاز می‌شود. ترک‌پژوهان بنیان حکومت قراخانی را آغاز دوره میانه در تاریخ سیاسی- اجتماعی ترکان می‌دانند. حکومتی که آموزه‌های دینی مسلمانان را در قبایل ترکی رسمیت داد و نظام تازه‌ای از کشورداری عرضه نمود. ساتوق بُغراخان اولین خاقان ترک بود که در نیمه اول قرن چهارم به اسلام گروید و خود را عبدالکریم نامید و بر عمویش، بغراخان شورید و او را بر کنار و اسلام را دین رسمی بخش غربی دولت قراخانی اعلام کرد (هیئت، ۱۳۸۹: ۹۵). با درگذشت ساتوق بغراخان، پسرش موسی بن عبدالکریم «بای تاش»، به فرمانروایی هر دو بخش غربی و شرقی حکومت قراخانی رسید و به گسترش اسلام در قلمرو قراخانی کمک کرد. ابن مسکویه از اسلام آوردن دویست هزار چادر از ترک‌ها در آن دوران (۳۴۹ ق) نوشته است (ابن مسکویه، ج ۲: ۱۸۱). جواد هیئت می‌نویسد: «قاراخانیان منطقه تیان شان (کوه‌های تانری) و بلغارهای ناحیه ایتیل (ولگا) در ۹۲۰ میلادی، کمی بعد اوغوزهایی که میان دریاچه آرال و خزر می‌زیستند و تابع خزرها بودند و سرانجام ترکان ساکن در شهرهای بلغار، حوزه بالاساغون و ایتیل در رود «چو» نیز بین سال‌های ۹۴۰ تا ۹۶۰ م دسته جمعی به اسلام گرویدند.» (هیئت، ۱۳۸۹: ۹۴).

غزنویان که از طوایف ترک اوغوز بودند، دومین حکومت بزرگ ترک را به وجود آوردند و با جنگ دندانقان در سال ۴۳۱ با طایفه سلجوقی از بین رفتند. سردمدارن اولیه غزنویان از غلامان ترکی بودند که در صفوف نظامی و اداری سامانیان ایفای نقش می‌کردند. در سال ۳۵۱ آلپ‌تکین از غلامان ترک دربار سامانیان و بنیانگذار سلسله غزنوی، در غزنین به فرمانروایی رسید. جانشینان وی، غیر از پسرش اسحاق که عبارت بودند از بیلگه‌تکین، بوری‌تکین و سبک‌تکین، نیز هر سه از غلامان ترک بوده‌اند. سبک‌تکین پس از طی مدارج ترقی در ۳۶۶ به فرمانروایی غزنه رسید و سلسله غزنویان آل سبک‌تکین را تأسیس کرد. سرانجام هم به اتفاق پسرش محمود به تقسیم متصرفات دولت سامانی با قاراخانیان پرداخت و قلمرو حکومت غزنوی تا هند و سیستان و ری و خوارزم گسترش یافت.

استقرار حاکمیت سلجوقیان در ایران و جابجایی قومی که آنان با خود به ایران آوردند، اولین کوچ ترکان اوغوز را در تاریخ میانه ایران زمین رقم زد. با این که سرزمین آذربایجان پیش از آن دوران اهالی ترک اوغوز را در خود داشت و استقرار ترکان در این سرزمین را به قرن هفتم قبل از میلاد نوشته‌اند و ریشه تاریخ زبان و فرهنگ ترکی نیز به دورانی بسیار قدیمی‌تر از ورود سلجوقیان به ایران و آذربایجان می‌رسد، اما این اولین کوچ قبایلی از اوغوزان بود که آنان را در ایران ماندگار گردانید. از آن پس بود که فرهنگ و هنر و سیاست ترکی در ایران رسمیت یافت و امپراتوری سلجوقی توانست مرزهای تازه‌ای برای جغرافیای ایران و دیگر مناطق تعریف کند. همچنین پیش از ورود سلجوقیان به استناد تاریخ‌نگاری آن دوران و پیش از آن، از عنصر ترکی با قبایل مختلف آن سخن گفته می‌شد و ورود سلجوقیان اگرچه از نظر تشکیل حکومت، شکل تازه‌ای بود، اما از نظر نژاد و زبان پیشینه‌ای در تاریخ کهن ایران داشت. سلجوقیان از قبایل اوغوز بودند و دارای قدمتی چندین صد ساله در زبان و فرهنگ ترکی. همین اوغوزان سلجوق بودند که توانستند امپراتوری خود را گسترانده و بخشی از تاریخ سرزمین‌های ترکیه و ایران و اران و افغانستان و... فعلی را به خود اختصاص دهند (ر.ک: هیئت، ۱۳۸۹: ۹۶).

تا سيطرة مغولان بر فلات ایران، حکومت اتابکانی که در دربارهای سلجوقی و خوارزمشاهیان حضور داشتند، بر مناطقی از ایران حکمرانی ترکان را اعمال می‌کردند. اینان فرهنگ و آداب ترکی را در امور اجرایی وارد می‌ساختند و اداره مناطق تحت حکومت را به سیاست ترکی در دست داشتند. اتابکان فارس، سوریه، عراق و آذربایجان از مهم‌ترین این حکومت‌ها بودند.

با هجوم مغولان به ایران و فرایند ترکی شدن مغولان، زبان ترکی شرقی (جغتایی) به زبان رسمی تبدیل و امیرعلیشیر نوایی در آن زبان توانست عالی‌ترین اشعار ترکی را به وجود آورد. تألیف «شجره‌التراکمه» از ابوالغازی بهادری نیز از ثمرات فرهنگی و فکری این دوران است. ایلخانان مغولی هم به تأسی از حکومت ترک اداره مناطق تحت نفوذ خود را داشتند.

دومین کوچ بزرگ ترکان اوغوز در زمان استقرار حاکمیت مغولان در ایران اتفاق افتاد. در زمان هلاکوخان، عده‌ای از قبایل اوغوز به آذربایجان و دیگر مناطق ایران کوچانده شدند (ر.ک: هیئت، ۱۳۸۹: ۱۰۳).

با ظهور فعال دو قبیله قارا قویونلوها و آغ قویونلوها در حیات سیاسی و اجتماعی بخشی از فلات ایران، مقدمات شکل‌گیری حکومت صفویه فراهم آمد. توفیق نجف‌لو به نقل از ضیا بنیادوف و افندی‌یف می‌نویسد: طایفه‌های قارا قویونلو و آغ قویونلو بخشی از ترکمن‌های اوغوز بودند. در همان دوران سومین و چهارمین کوچ برای اوغوزان در آغاز قرن ۱۵ میلادی و توسط این دو قبیله پیش آمد. با ایجاد حکومت در آذربایجان، بخش عمده‌ای از ترکان آنادولی به این منطقه کوچانده شدند. (نطقی، ۱۳۸۹: ۱۹۱). جواد هیئت دوران جدید از تاریخ هویتی ترکان را بعد از فروپاشی صفویه و گذار از دوران هرج و مرج عصر زندیه و افشار و بنیان سلسله قاجار و جداسازی سیاسی منطقه آذربایجان می‌داند.

دکتر جواد هیئت با تحقیق در زمینه‌های تاریخی و هویت ترکان، زبان ترکی را نیز در تحقیقات خود به تأمل می‌گذارد. از نظر وی زبان ترکی ریشه در هزاره‌های کهن دارد؛ سابقه‌ای هفت صد ساله که از ادبیات شفاهی شکل گرفته و به ادبیات مکتوب و نوشتاری ارتقا یافته است.^۳ همین زبان است که تا قرن دهم به صوت شفاهی حفظ می‌شود و در آذربایجان در قرن‌های یازده تا سیزده میلادی به صورت زبان نوشتاری در می‌آید؛ در واقع از تکامل ادبیات شفاهی کهن ترکان، در همان دوران ادبیات کلاسیک ترکی شکل گرفت.^۴

در ریشه‌های اولیه زبان ترکی، نوشته‌های «یئنی‌سئی» که از نخستین متن‌های ادبی ترکان بشمار می‌روند، مربوط به قرن پنجم میلادی، ۳۰۰ سال قبل از زمان آثار اورخون هستند (هیئت، ۱۳۸۹: ۸۳). سنگ نبشته‌های اورخون با الفبای گوک‌ترک‌ها از آثار تمدنی ترکان، به زمانه حکومت بیلگه قاغان است. «نخستین سنگیاد را بیلگه قاغان در سال ۷۳۲ م. امر به حک کرده و دومین را فرزندش یک سال پس از فوت او در سال ۷۳۵ م. ساخته است و سومی در فاصله سال‌های ۷۲۰ تا ۷۲۵ برپا گشته است که به سنگیاد «تونپوقوق» معروف است. کشف سنگیادهای ترکی باستان، یکی از موفقیت‌های باستانشناسی جهان بشریت بشمار می‌رود. به نخستین اشاره‌های پیرامون معابد سنگیادهای ترکی باستان در «تاریخ جهانگشای جوینی» بر می‌خوریم. در منابع چینی نیز اشارات فراوانی به مجموعه‌های کول نیگین و بیلگه قاغان شده است. واکن جهان علم تا اواخر سده ۱۸ میلادی از وجود این کتیبه‌ها بی‌خبر بود. نخستین بار در سال ۱۷۲۱ م. بود که «مسرشمیدت» گیاه‌شناس آن عصر به چند سنگنبشته با الفبای باستانی یئنی سئی برخورد و سپس «استرانبرگ» توانست توجه دانشمندان را به وجود و اهمیت سنگیادهای اورخونی جلب کند.» (صدیق، ۱۳۸۶: ۴۹). عده‌ای از ترک‌شناسان سنگنبشته‌های اورخون را به خط آرامی و خط سغدی مرتبط می‌دانند. در مورد منشا حروف اورخون با این که نظریات مختلفی ابراز شده اما آن را ادامه و ارتقای خط سومری‌ها دانسته‌اند و اولین بار استفاده از آن را به دوران "ترکان آسمانی" رسانده‌اند. به نوشته جواد هیئت، در اوایل قرن بیستم هومل با مقایسه لغات سومری و ترکی، آن‌ها را از یک ریشه دانسته و زبان سومری را جزو گروه آلتائیک می‌داند. زبان سنگنبشته‌های اورخون، شیوه کهن دوره آلتایی- اورالی دانسته شده که ریشه ترکی آذربایجانی معاصر در آن قرار دارد (ر.ک: هیئت، ۱۳۸۰: ۱۸).

^۳ «آذربایجان تورکجه‌سی غرب و یاخود اوغوز تورکجه‌سی‌نین مرکزی قولو اولوب، آذربایجان (گونئی و قوزئی)، ایرانین تورکجه دانیشان بؤلگه‌لری‌نین (تورکمنلردن باشقا) و شرقی آنادولو، هم ده عراق تورک‌لری‌نین دیلینی تشکیل ائتمکده‌دیر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۱۶).

^۴ «آذربایجان تورکجه‌سی ادبی دیلی، یازیلی و شفاهی اولاراق ایکی قولاً آیریلیر. اونلاردان بیرینجیسی کلاسیک و ایکینجیسی آغیز (شفاهی) ادبیاتیمیزی اولوشدورماقدیر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۱۶).

با این حال، «زبان آذربایجان به گروه غربی خانواده زبان‌های ترکی منسوب می‌باشد و در میان این گروه، موقعیت مرکزی داشته و دایره نفوذ آن وسیع می‌باشد. ضمناً در میان این خانواده، قبل از همه یعنی در فاصله قرن‌های ۷-۹ میلادی به شکل زبان عموم مردم درآمد است...» (دمیرچی زاده؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰: ۴۰۰). باسکاکوف در تقسیم‌بندی خود، ترکی آذربایجانی را جزو نیم گروه اوغوز- سلجوق زیر مجموعه گروه زبان‌های هون غربی آورده است (ترک دنیاسی ال کتابی؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰: ۲۳). از نظر ساختمان و مورفولوژی نیز زبان ترکی آذربایجانی جزو زبان‌های التصافی جای می‌گیرد. در تقسیم‌بندی تاریخی که احمد جعفر اوغلو از نظر منشا و خاستگاه زبان‌های ترکی آورده است، ترکی غربی- سلجوقی یا همین ترکی آذربایجانی جزو دوران پنجم یا دوران ترکی میانه قرار دارد که تا دوره جدید یعنی از قرن شانزدهم تاکنون مورد استفاده نوشتاری و ادبی است (ر.ک: ترک دیلی تاریخی؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰: ۳۲). محمود کاشغری در «دیوان لغات الترک» به ترکان اوغوز و زبان ادبی‌شان اشاره می‌کند. از نظر وی ترکی اوغوز و قبیچاق جزو یک گروه زبانی هستند با ویژه گی‌هایی در لهجه و تلفظ لغات (هم چنین: کوپرولو، ۱۳۸۵: ۱۷۹). جواد هیئت می‌نویسد: «اوغوز لهجه‌سی‌نین خصوصیتلریندن قیسا اولاراق داها اول بحث ائدیلدی. کاشغری محمودا گؤره قیپچاق، پیچهنک و بولغار لهجه‌لری ده اوغوز قروپونا داخلیدیر. اونون دندیگینه گوره، اوغوز لهجه‌سی‌نین باریز بیر خصوصیتی فارس سؤزلری‌نین بو دیلده چوخ ایشلمه‌سی‌دیر. اوغوزلار فارس‌لارلا قونشولوق و یاخین تماسلاری نتیجه‌سینده بیر چوخ ترکجه سؤزلری اونودوب اونلارین یئرینه فارسجا سؤزلر ایشله‌دیرلر.» (هیئت، ۱۳۷۷: ۱۴۹) همین ترکی اوغوزی را فؤاد کوپرولو ریشه ترکی سلجوقی و ترکی عثمانی می‌داند که پیش از استقرار سلسله‌های سلجوقی و عثمانی در سرزمین‌های تحت سلطه اقوام اوغوز در مکاتبات و محاورت به کار می‌رفته است (کوپرولو، ۱۳۸۵: ۲۷۹).

بعد از آن آلفابت و ترکی اوغوزی به خط و زبان ترکان تبدیل می‌شوند. دو متن دوران میانه از تاریخ ادبی ترکان، «دیوان لغات الترک» و «اوغوزنامه» به این خط نوشته شده‌اند. به تحقیق عده‌ای خط مغولی شاخه‌ای از خط ترکان است. با این حال در زمانه مسلمان شدن ترکان خط عربی در خدمت زبان ترکی در می‌آید. در دوران جدید از تاریخ‌نگاری زبان ترکی، در میان ترکان آنادولی خط عربی به خط عثمانی خوانده می‌شود. مناطق ترک نشینی که به دست روس‌ها می‌افتد، ساکنان ترک زبان از خط کریل/ روسی استفاده می‌کنند. با استقلال این مناطق از شوروی سوسیالیستی، خط لاتین برای زبان ترکی به کار برده می‌شود.

ترکان ایران نیز در دوران میانه از خط عربی استفاده می‌کنند. در دوران فعلی ترکان ایران هم زمان از خط‌های عربی و لاتین برای زبان ترکی آذربایجانی و دیگر گویش‌ها و لهجه‌های ترکی استفاده می‌کنند. گویش ترکی اوغوزی که در تقسیم‌بندی زبان‌شناختی، زبان ترکی غربی خوانده می‌شود و سنت کتابت اوغوزی در آذربایجان و دیگر مناطق ایران را پدید آورده است. از نظر تاریخی زبان ترکی را به شش دوره تقسیم کرده‌اند که زبان ترکان ایران جزو دوره میانه بوده و به همراه زبان ترکی قاراخانیان، سلجوقیان، عثمانی، قرن‌هاست که رواج دارد.

در دوره جدید هم ترکی آذربایجانی جای گرفته است. زبان‌شناسان معتقدند زبان ترکی در هزاره‌های چهار قبل از میلاد به وجود آمده و تا به امروز در سرزمین‌های مختلف از جمله جغرافیای فعلی ایران کارآمد است. محمود کاشغری در «دیوان لغات الترك» از راحتی شیوه زبان ترکی در لهجه اغوزها نوشته است. محمد تقی زهتابی در رابطه با سیر تاریخی زبان ترکی آن را تا سده‌های کهن قبل از میلاد می‌کشد (ر.ک: زهتابی، ۱۳۸۰: ۲۶). ادبیت زبان ترکی آذربایجانی به قرن یازده میلادی شکل گرفته و تا قرن هیجده میلادی به رشد، تکمیل و تکامل رسیده است. این زبان دارای لهجه‌های گوناگون و گویش‌های مختلفی است. در میان ترکان ایران، لهجه تبریزی از زبان ترکی آذربایجانی، بیشترین رشد را در نوشتار و ادبیت از خود نشان داده است. زبان ترکی آذربایجانی در آغاز ادبی خود، در آلفابت عربی که زبان رسمی فلات ایران بود، شکل گرفت. اشعار حسن اوغلو اولین متن ترکی آذربایجانی محسوب می‌شود. کتابت «دده قورقود» که حلقه اتصال ادبیات شفاهی و نوشتاری در زبان اوغوزان است، در قرن سیزده میلادی پدید آمد که عده‌ای از زبان‌شناسان ترکولوژیست دوره اول زبان ترکی آذربایجانی را «دوره دده قورقود» خوانده‌اند. دمیرچی‌زاده آن دوران را «دوره شکل‌گیری و تکامل زبان ادبی بر اساس زبان عموم مردم» می‌نامد. این دوره را در سه مرحله (الف) شروع از قرن یازده تا قرن پانزده، (ب) مرحله خطایی- فضولی در قرون شانزده و هفده و (ج) مرحله واقف در قرن هیجده تعریف کرده‌اند.

از این دوران به تحقیق جواد هیئت، ادبیات ترکی در ایران شکل می‌گیرد و همراه با تحول زمانه، تغییرات ادبی و محتوایی را از سر می‌گذرانند. اشعار برجای مانده از حسن اوغلو از متن‌های اولیه نگارشی ترکی آذربایجانی در قرن سیزدهم است. نصیر باکوئی نیز در همان دوران اشعار ترکی نوشته است. «صحاح العجم» از هندوشاه نخجوانی اولین متن ادبیات منثور ترکی بشمار آمده است.

ترکی آذربایجانی ادبی در قرن چهاردهم با اشعار قاضی برهان‌الدین و ضریر تکامل یافت. عمادالدین نسیمی را بنیان‌گذار شعر دیوانی ترکی آذربایجانی دانسته‌اند. در همین دوران نوشته‌ها و آثار شیخ صفی‌الدین اردبیلی را در زبان ترکی داریم که «قارامجموعه» نامیده می‌شود. این مجموعه را می‌توان سرآغاز ادبیات صوفیانه ترکی خواند. مثنوی ترکی نیز در این عصر با «قصه یوسف» از شاعری به نام علی شروع می‌شود. ادبیات قومی گذشته از دده‌قورقود در «داستان احمد حرامی» که منظومه‌ای ترکی است ثبت می‌شود. در این قرن لغت‌نامه‌نویسی دو زبانه ترکی- فارسی با «حلیة‌الانسان و حلیة‌اللسان» از ابن مهنّا و «تحفه حسام» آغاز و در قرون بعدی با نگارش «تحفه شاهی» و «تحفه وهبی» که فرهنگ‌نامه‌های منظوم آموزشی هستند، ادامه می‌یابد.

قرن پانزدهم در زبان ترکی تحولی دیگر انجام می‌گیرد و اشعار شیخ قاسم انوار و حبیبی، الگوهای حماسی را وارد ادبیات صوفیانه می‌کنند. منظومه عشقی «فرقت‌نامه» از خلیلی هم بخشی از تحول مضمون شعر ترکی را نشان می‌دهد. در تألیفات علمی به زبان ترکی آذربایجانی در این قرن کتاب «اختیارات قواعد کلیه یا دایره جهان‌نما» از ایبری خوجا ابن عادلی را داریم که در مسائل اخترشناسی

نوشته شده است. در تعبیر خواب «کوامل التعبير» از خضر ابن عبدالهادی بوازجی به همراه لغت‌نامه سه زبانه ترکی- فارسی و عربی هم در این قرن نوشته شده است.

با قرن شانزده مرحله تازه‌ای در زبان ترکی ادبی آذربایجانی شروع می‌شود. مثنوی‌نویسی با «دهنامه خطایی»، «یوسف و زلیخا» و «للی و مجنون» گسترش می‌یابد. بخشی از ادبیات دیوانی ترکی هم پدید می‌آیند. در غزل ترکی هم اشعار شاه اسماعیل را که خطائی تخلص می‌کرد، داریم. از این دوره است که ترکی تبریز در ادبیات ترکی آذربایجانی قوت می‌گیرد. اشعار فضولی همه سبک‌های شعری را در زبان ترکی به آزمون می‌گذارد و مجموعه‌ای ماندگار به وجود می‌آورد. همو بخشی از ادبیات شفاهی که در فرهنگ ترکان ایران «آتالار سؤزو» خوانده می‌شود را وارد ادبیات شعری کرده و آثار تمثیلی را در زمینه های تربیتی و تصوف بیان می‌کند. زبان ادبی شفاهی ترکی نیز در این قرن با تکامل در انواع ادبی، داستان‌هایی را در اوزان هجایی قوشما، گرایلی و بایاتی آزمون می‌کند. ادبیات عاشیقی آذربایجان شکلی به خود می‌دهد و در سرودهایی همراه با سازنوازی ثبت می‌شود. در قرن سیزدهم حسام‌الدین خویی فرهنگ دو زبانه ترکی- فارسی «تحفه حسام» را تألیف کرد. در همان قرن میرزا حکیم محمد خویی به دستور عباس میرزا «خلاصه عباسی» را در تلخیص «فرهنگ ترکی به فارسی سنگلاخ» میرزا مهدی خان استرآبادی (قرن ۱۲) نگاشت. «قواعد زبان ترکی» از میرزا باباطبیب آشتیانی نیز جزو ترکی‌نویسی آن دوران بشمار می‌رود.

همان دوران ادبیات شفاهی تازه‌ای به عرصه می‌آیند و داستان‌هایی در ژانرهای حماسی و عشقی «کوراوغلو»، «اصلی و کرم» و «عاشیق غریب» در میان ترکان پدید می‌آیند. با این متن‌ها، ادبیات ترکی وارد مرحله "ملا پناه واقف" می‌شود. دوره‌ای که از نظر سیاسی منطقه ترک نشین شرایط تازه‌ای را تجربه می‌کند و موقعیت ایلی و زیستی ترکان میان چندین جغرافیا تقسیم می‌شود. با این شرایط واقف توانست سبک‌های شعری در زبان ترکی نگاشته و تحولی دیگر را به عرصه آورد. تاریخ‌نگاری در این دوره به زبان ترکی آذربایجانی با نگارش کتاب‌هایی چون «صفویه پادشاهلاری تاریخی»، «کتاب شرح» ثبت شده است.

تا دوران معاصر و قبل از و حتی تا سالیانی بعد از تقسیم آذربایجان در جنگ‌های ایران و روسیه، زبان ادبی آذربایجانی، مسیری یگانه و یکپارچه داشت. با تصمیمات سیاسی که منجر به تقسیمات جغرافیایی شد، زبان ادبی ترکی در فلات ایران به حاشیه رانده شد. از دوران پیشامشروطه تا حدود سی سال پیش، زبان ترکی کمترین تولیدات ادبی را شاهد بوده است. میرزا فتحعلی آخوندزاده (۱۸۱۲-۱۸۷۸) نخستین متن‌های مدرن ادبی ترکی را با نگارش رمان کوتاه «آلدانمیش کواکب» ستارگان فریب خورده» و نمایشنامه‌های ترکی «تمثیلات» (۱۸۵۰) پایه گذاشت. همو با تألیف «کمال الدوله مکتوبلاری» (۱۲۸۳/م ۱۸۶۶ق): («در سنه ۱۲۸۳ مایور میرزا فتحعلی آخوندوف کتابی موسوم به نسخه کمال‌الدوله در زبان ترکی تصنیف کرده به معاونت مقرب الخاقان میرزا یوسف خان و خود مصنف آن نسخه به زبان فارسی ترجمه یافته بود.» اینک: مجموعه آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده، تصحیح و تحقیق علی اصغر

حق‌دار، ۱۳۸۸: ۷۹) نخستین متن مدرن ترکی را در انتقاد اجتماعی و سیاسی ترکان ایران و هم چنین تغییر خط و الفبای نوشتاری را در رساله «اسلام دیلیری‌نین یازیسی ایچون ینی الفبا» (۱۸۵۷) ارائه نموده است.

از شعرای ترکی‌سرای دوران عباس میرزا که ترکان آذربایجانی را تقسیمات سیاسی به دو نیمه کرد، حیران خانم قرار دارد که در بخشی از شعرهای ترکی خود، ادبیات حسرت را برای شرایط آذربایجان بیان کرده است.^۵

ممالک محروسه ایران بعد از انسجامی که حکومت قاجار به ارمنان آورد، زبان‌های عربی-فارسی و ترکی را در نوشتار و گفتار شاهد بود. تألیف «خلاصه عباسی» اثر محمد خوئی، «بهجة اللغات التترکیه» از فتحعلی قاجار قزوینی و «الطماغای ناصری» تدوین محمد صالح اصفهانی در فرهنگ‌نویسی ترکی در دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه هستند. در این دوران مرثیه‌سرایی مذهبی نیز وارد ادبیات ترکی می‌شود و شعرای ترکی‌سرایی چون دخیل مراغه‌ای، راجی، دلسوز، صراف و پرغم نوحه‌های خود را به ترکی منتشر می‌کنند. در این دوره با اشعار واقف، ادبیات رمانتیک ترکی و ادبیات عاشیقی تحولی تازه پیدا می‌کند.^۶

در دوران پایانی حکومت قاجار و تحت تأثیر مدرن‌گرایی، میرزا حسن رشیدیه برای نهادینه کردن زبان ترکی به انتشار کتاب «وطن دلی» (۱۹۰۵) در آموزش این زبان مبادرت کرد. در دوره مشروطه انتشار روزنامه‌های ترکی یا دو زبانه ترکی-فارسی «آنادیلی»، «تجدد» و «آذربایجان» در تبریز را می‌دانیم.

اشعار ترکی میرزا علی اکبر صابر (۱۸۶۲-۱۹۱۱)، معجز شبستری (۱۸۷۳-۱۹۳۴) و جلیل محمد قلی زاده در روزنامه «ملانصرالدین» نمونه‌هایی از ادبیات مدرنیستی ترکان بشمار می‌روند. با این حال بر اساس نوشته جواد هیئت در فاصله ۱۸۳۰ تا ۱۸۹۰ جمعاً ۱۲۳ اثر به زبان ترکی در آذربایجان منتشر شده که ۴۳ اثر در تبریز بوده است. تا سال ۱۲۹۹/۱۹۲۰ از تعداد ۱۳۲۹ اثر چاپ شده در ایران، به جز چند کتاب فارسی، بقیه به زبان ترکی است (آذربایجان ملی ادبی دلی‌نین تشکلو؛ آذربایجان کتابی ببیلیوگرافیا؛ به نقل از: هیئت، ۱۳۸۰: ۲۶۱).

^۵ «حیران خانیم دایما وصال حسرتینده اولدوغونو دفعه‌لرله شعرلرینده بیان ائدیر. لاکین هجران اودونا یانان شاعیره اومیدسزلیکه دوشمور و دونیادان الینی اوزمور» (دیوان ترکی حیران خانم (۱۳۲۴) در دوره حکومت ملی فرقه دموکرات در تبریز منتشر شده است) ر.ک: هیئت، ۱۳۷۶: ۱۸۴.

^۶ «واقف اوسلوبو ۱۹-جو عصرین بیرینجی یاریسیندا دا قوتلی بیر جریان شکلینده داوام ائتمیشدیر. طبیعی دیر کی بو نوع شعر، قیداسینی زنگین خلق یارادایجیلیغیندان و عاشیق شعریندن آلیردی. بو سبیدن شفاهی خلق ادبیاتیندا گوردویوموز کؤچری خلق معیشت تصویرلری، ملی و یترلی خصوصیتلر، نیک‌بین دونیا گؤروشو، نجیب و اینجه انسان دویغولاری، صداقت، صمیمیت، حؤرمّت و محبت، کاما چاتماق آرزولاری بو شعرده درین بدیعی ایفاده‌سی تاپابیلیمیشدیر. بو شعر جریانینی اساس محتوا و مندرجه‌سینی سئوگی تشکیل ائدیر. بو نوع شعرین دلیلی ساده و اوسلوبو رئالیست دیر.» (هیئت، ۱۳۷۶: ۲۱۳).

زبان ترکان ایران با تنوع طایفه‌ای دارای گویش‌ها و لهجه‌های مختلفی است؛ «ترکی آذربایجانی»، «ترکی ترکمنی»، «ترکی خلجی»، «ترکی قشقایی»، «ترکی خوراسانی»، «ترکی ابیوردی» و «ترکی سونقوری» از شاخه‌های زبانی هستند که در میان ترکان ایران مورد استفاده هستند. ترکی ترکمنی لهجه شرقی اوغوز است؛ از نظر فونتیک تفاوت‌هایی با ترکی آذربایجانی دارد. خصوصیات گرامری مختص به خود دارد. ترکی خلجی از قدیمی‌ترین لهجه‌های ترکی بوده و با مایه‌هایی از ترکی گؤک‌ترک‌ها و پروترک از نظر زبان شناختی مستقل از دیگر لهجه باقی مانده است. جمراسی می‌نویسد: «ترکی خلجی یکی از زبان‌های آلتایی و تنها عضو خانواده آرگو (آرغو) از خانواده زبان‌های ترکی است (محمود کاشغری) در حقیقت خلجی ادامه گویش ترکی باستان آرغو است.» (جمراسی، ۱۳۹۳: ۱۷) ترکی خوراسانی نیز لهجه‌ای از زبان ترکی است. در ویژگی‌های فونتیک ترکی خوراسانی از ترکی آذربایجانی جدا می‌شود و از نظر مورفولوژی هم دارای مختصات خود است. بنابر تحقیقات دورفر، ترکی خوراسانی از لهجه‌های شمالی- شرقی و جنوبی تشکیل می‌شود. ترکی ابیوردی با ویژگی‌های آوایی و گویشی به ترکی خوراسان نزدیک است. در غرب شیراز، شرق کازرون و جنوب آبادیه از حوالی شیراز تا نزدیکی اصفهان، زبان ترکی ابیوردی رواج دارد. ترکی سونقوری از نظر فونم‌ها بین ترکی آذربایجانی و ایناللو قرار می‌گیرد و کاربرد لغات فارسی و عربی در آن مشهود است. ترکی سونقوری لهجه گفتاری مناطق شمال شرقی کرمانشاه شهر سنقر است.

شروع آموزش زبان ترکی را به سبک جدید، شیوا فرهنگ‌درد با «کتاب ترکی» (۱۸۵۶) نوشته میرزا شفیع واضح و ایوان گریگوریف می‌داند. به دنبال آن کتاب‌های «مجموعه آثار حاجی سید عظیم شیروانی» (۱۸۹۵) و «نگاهی به هیکل انسان» (۱۸۸۲) که در تبریز و به دوران ولیعهدی عباس میرزا منتشر شده‌اند، منابع آموزش ترکی بوده‌اند. به نوشته دکتر جان الدر، از مسیونرهای مسیحی پرسببتری در ۱۸۸۱ «زبان ترکی نیز از آن جهت که زبان متداول آذربایجان بود، در این آموزشگاه به شاگردان تعلیم داده می‌شد.» میرزا صادق تبریزی «کتابچه ادبیه» (۱۸۹۳) را برای آموزش زبان ترکی در تبریز منتشر می‌کند. با این مقدمات میرزا حسن رشیدی آموزش زبان ترکی را با سبک و محتوای تازه‌ای پایه گذاری می‌کند. «وطن دیلی» (۱۸۹۴) در تبریز منتشر می‌شود. بعد از اقدامات رشیدی و در سال‌های آغازین استقرار مشروطیت در ایران، سید محمد ناطقی مدرسه‌ای در تبریز پایه گذاشت (۱۹۱۷) و کتاب‌های «صرف و نحو زبان ترکی آذربایجانی»، «ترکی ناب» و «الفبای جدید» (۱۹۲۶) را در تبریز و برای آموزش زبان ترکی نوشته و منتشر کرد (ر.ک: حقدار، ۱۳۹۴: ۲۱۷).

انتشار کتاب‌های ترکی در ایران پس از مشروطیت و با استقرار دولت پهلوی متوقف می‌شود. با سیاست‌های یکسان‌سازی فرهنگی و قومی و سیطره زبان فارسی، محدود نشریات ترکی زبان هم بسته می‌شوند. تنها در ۱۳۲۲ علی اصغر مجتهدی کتاب «امثال و حکم» را حاوی ۲۵۰۰ آتالار سؤزو و مثل‌لر انتشار داد.

در سال‌های اول دهه بیست، روزنامه‌های «آذربایجان»، «وطن یولوندا» و «شفق» در تبریز و «جودت» در اردبیل منتشر می‌شدند. چند عنوان از دیوان شعرای ترکی‌گوی نیز چاپ شدند. تنها در دوران حکومت یکساله فرقه دمکرات آذربایجان، زبان ترکی به صورت نوشتاری و ادبی حضور دارد. در دوران حکومت یکساله فرقه دمکرات، آموزش و پرورش رسمی به زبان ترکی شد و زبان فارسی در کنار آن قرار گرفت. «استفاده از زبان ترکی در مدارس محلی، ادارت دولتی و مؤسسات» از مطالبات سه گانه فرقه دموکرات برای آذربایجان بود. نشریات روزانه و ماهنامه‌ها به زبان ترکی منتشر می‌شدند و نویسندگان در آذربایجان آثاری به زبان ترکی انتشار دادند؛ از جمله کتاب‌های منتشر شده در زمان حکومت ملی پیشه وری، کتاب «آنادیلی» (۱۳۲۴) است که به آموزش گرامر و اصول آوایی ترکی آذربایجانی پرداخته است. تأسیس «شاعرلر مجلسی» از دیگر اقدامات حکومت ملی بود که توانست زبان ادبی ترکی را به مسائل عینی زندگی پیوند زند و شعر ترکی را گسترش دهد.

با سرنگونی حکومت ملی آذربایجان، دولت مرکزی پهلوی با تشدید فشار و افزایش حساسیت به ترک زبانان، پروسه فارسی سازی مناطق آذربایجان را در دستور کار سیاسی و اقتصادی و فرهنگی قرار داد.

دهه‌ای در دوران نخست وزیری محمد مصدق، «آذربایجان یازچیلار هیئتی» و «آذربایجان دوستلار جمعیتی» در تهران توسط برخی از ترکان شکل گرفت و دو ماهنامه ادبی ترکی «ادبی اثرلر» (۱۹۵۱) توسط سید حسن قریشیان آغاز شد. در سال ۱۹۵۴ منظومه «حیدربابایه سلام» را محمدحسین شهریار در لهجه تبریز منتشر ساخت. دهه‌های سی، چهل و پنجاه تا تغییر نظام سیاسی در ایران، ادبیات ترکی زیر فشار توانست مجموعه محدودی از تحقیقات تاریخی و ادبی را عرضه کند؛ از این موارد می‌توان نام برد: «داستان اصلی و کرم» (۱۳۳۲) و «شاه اسماعیل» رمانی از علی تبریزی، «ترانه های ترکی» (۱۳۴۱) از حسن مجیدزاده (ساوالان)، «سایالار» و «مقالات فلسفی آخوندزاده» (۱۳۴۲)، «دستور زبان آذربایجان» (۱۳۴۳) از محمدعلی فرزانه، لغت‌های جیبی فارسی- ترکی از پیمایی و فیروز هیئت (۱۳۴۶)، «واقف شاعر قرن ۱۸» (۱۳۴۷)، «عاشیق‌لار» (۱۳۵۵)، «آثاری از شعرای آذربایجان» (۱۳۵۲) «خودآموز زبان آذربایجانی و فارسی» (۱۳۴۳) از سلام‌الله جاوید در آن دهه، انتشار آثاری از صمد بهرنگی در ادبیات داستانی نظیر «آقای چوخ بختیار» روایتی ملموس در قالب ادبی از انسان‌هایی را به تصویر می‌کشد که تن به آسیمیلیاسیون داده و زبان مادری و هویت قومی خویش را از دست داده‌اند. بهرنگی در داستان «کوراوغلو و کچل حمزه» به داستان قومی «کوراوغلو» می‌پردازد و در داستان «دلی دومرول» بازپرداخت مدرن قسمتی از اسطوره ترکان «دده قورقود» ارائه می‌کند. بهرنگی هم چنین در «آذربایجان در جنبش مشروطیت» از نقش فعال و تاثیرگذار ترکان ایران در اولین رویداد مدرن اجتماعی و سیاسی ایران می‌نویسد. در آموزش زبان ترکی صمد بهرنگی «پاره پاره» (۱۳۴۲) را منتشر کرده است. داستان‌های فولکلوریک بهرنگی که بیانگر آداب و رسوم ترکان ایران است به همراه داستان‌هایی از غلامحسین ساعدی و نمایشنامه ترکی «قوردلار» (۱۳۵۲) وی، بخش دیگری از فعالیت‌های ادبی ترکان ایران هستند. جواد هیئت شماری از کتاب‌های چاپ شده به زبان ترکی را در سال‌های

دولت پهلوی ارائه کرده است (ر.ک: هیئت، ۱۳۸۰: ۲۷۰). در همان دوران، سید مهدی اعتماد با انتشار آثاری ادبی چون «نصاب اعتماد یا کتاب لغت منظوم» (۱۳۴۴)، «گل غنچه سی»، «گلینلر بزه‌گی» و «چهارشنبه بازاری»، شعر ترکی را به دوران بعدی متصل کرد. حبیب ساهر، یحیی شیدا و محمدحسین شهریار از شعرای ترکی گویی بودند که در دهه‌های پنجاه و شصت به انتشار آثار ترکی اهتمام داشتند.

با گشایش فضای سیاسی و فرهنگی که در هیجانات تغییر نظام حکومتی سال ۱۳۵۷ پدید آمده بود و دولت مستعجل بود، ادبیات ترکی نوشتاری، تجربه‌های تازه‌ای را شروع و استمرار داد؛ جواد هیئت از انتشار بیش از دویست کتاب و مجموعه شعر ترکی در مدت شش سال بعد از استقرار جمهوری اسلامی خبر می‌دهد (هیئت، ۱۳۸۰: ۲۷۵).

دکتر جواد هیئت در زمینه ادبیات شفاهی ترکی، ریشه‌های تاریخی آن را در اورتا آسیا دانسته و تکوین ادبیات نوشتاری ترکی را به قرن شانزده میلادی (ده هجری) می‌داند.^۷ بر این اساس وی شعرهای حسن اوغلو را آغاز ادبیات نوشتاری ترکی در قرن سیزده می‌داند.

در تکمیل و ارتقای ادبیات و زبان ترکی در آذربایجان، دکتر جواد هیئت دست به انتشار مجله *وارلیق* می‌زند. نخستین شماره *وارلیق* با اشاره به جایگاه هویتی و فرهنگی و اجتماعی ترکان در ایران منتشر شده است. اردیبهشت ۱۳۵۸ فعالیت مطبوعاتی دکتر جواد هیئت به همراه نویسندگان صاحب نام آذربایجانی با درج ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر مبنی بر حق اقوام و ملل و سپس پاره‌هایی از اعلامیه‌های «انجمن آذربایجان»، در اوضاع هیجانات سیاسی زمانه تغییر رژیم ایران، در واقع مبنای نظری و اصول فکری گردانندگان مجله *وارلیق* را بیان می‌کند. *وارلیق* به صورت ماهنامه در دو زبان ترکی و فارسی با گرایش فرهنگی منتشر می‌شود. در جلد آن نوشته می‌شود: «*وارلیق* آلیق فرهنگی ترکیه - فارسجا نشریه / مجله ماهانه فرهنگی فارسی - ترکی». از سال ۱۳۶۶ *وارلیق* به صورت دوماهانه منتشر می‌شود. دو سال بعد (۱۳۶۸) انتشارش به فصل‌نامه تبدیل می‌شود. *وارلیق* از زمستان ۱۳۷۷ هر شش ماه یک شماره منتشر می‌شود. در مدت سی و شش سالی که مجله *وارلیق* منتشر می‌شود، چندین ویژه‌نامه و چند ضمیمه در موضوعات ادبیات و تاریخ ترکان توسط دکتر جواد هیئت و درباره وی و دیگر نویسندگان مجله نیز انتشار یافته است. تا زمان درگذشت دکتر جواد هیئت در مرداد ۱۳۹۳ مجله *وارلیق* ۱۷۲ شماره منتشر شد. دکتر هیئت در یادآوری خاطراتش از دکتر حمید نطقی از پیشنهاد نام *وارلیق* برای مجله توسط وی می‌گوید که این نام‌گذاری هم اشاره به اسم سنگی باستانی در نزدیکی رودخانه‌ای در سیبری بود و هم ناظر به واکنشی بود که در زمان پهلوی به انکار بود و هستی ترکان ایران می‌پرداخت (ر.ک: هیئت، مقدمه بر باشلانغیج، ۱۳۸۹: ۷؛ *وارلیق*، ش ۱۱۳). به نوشته دکتر هیئت از شروع به کار انتشار *وارلیق* تا چهارده سال بعد، سرمقاله‌ها را دکتر حمید نطقی می‌نوشت.

^۷ «آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، دونیانین ان زنگین و قدیم خلق ادبیاتلارینداندیر و هر یئرده اولدووعو کیمی اولجه بو ادبیات یارانمیشدیر. خلقیمیزین یاراتدیغی داستانلار، ناغیللار، نغمه‌لر، آتالار سؤزو، لطیفه‌لر، تاپماجلار و نهایت عاشیق قوشمالاری نسیلدن نسیله گنچه‌رک حافظه‌لرده یاشامیشدیر.» (هیئت، تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ۱۳۷۷: ۱۳۰).

تألیفات دکتر جواد هیئت در زمینه ترکولوژی:

- آذربایجان ادبیات تاریکینه بیر باخیش، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۱۰۴، بهار ۱۳۷۶ (چاپ دوم؛ چاپ اول: ۱۳۵۸)، تهران.
- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، وارلیق مجله‌سی‌نین ضمیمه‌سی، چاپ کاویان، تهران، ۱۳۶۷.
- ادبیات‌شناسلیق، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۹۹، زمستان ۱۳۷۴، تهران.
- تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۱۱۱، زمستان ۱۳۷۷ (چاپ دوم؛ چاپ اول: ۱۳۶۴؛ ترجمه فارسی: تاریخ مختصر ترک، مترجم: پرویز زارع شاهمرسی، نشر پینار، تهران، ۱۳۸۹)، تهران.
- سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، نشر پیکان، تهران، ۱۳۸۰

منابع:

- حقدار، علی‌اصغر (۱۳۹۴)، رنسانس هویتی ترکان ایران، استانبول.
- زهنابی، محمدتقی (۱۳۸۰)، ایسلاما قدر ایران ترک‌لری‌نین دلی و ادبیاتی، انتشارات اختر، تبریز.
- کؤپرولو، فواد (۱۳۸۵)، صوفیان نخستین در ادبیات ترک، ترجمه: توفیق سبحانی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران.
- محمدزاده صدیق، حسین (۱۳۸۶)، یادمان‌های ترکی باستان، انتشارات اختر، تبریز.
- نطقی، حمید (۱۳۸۹)، باشلانغیج، وارلیق درگیسی‌نین ضمیمه‌سی، تهران.
- هیئت، جواد (۱۳۷۶)، آذربایجان ادبیات تاریکینه بیر باخیش، وارلیق، سای: ۱۰۴، تهران.
- هیئت، جواد (۱۳۸۰)، سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، نشر پیکان، تهران.
- هیئت، جواد (۱۳۷۷)، ترک‌لرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ویژه‌نامه وارلیق، شماره ۱۱۱، تهران.
- هیئت، جواد (۱۳۸۹)، تاریخ مختصر ترک، ترجمه: پرویز زارع شاهمرسی، نشر پینار، تهران.

جواد هیئت و شهریار

شهریار منیم چوخ یاخین دوستوم ایدی. اونو تبریزدن تهرانا گتیردیم. آلتی آی عایله سیله بیرلیکده بیزده قالدی. اورادا بیز تورک و فارس دیلرینده ایکی دیللی ادبی محفل یاراتمیشدیق. شهریار چاغداش تورک دونیاسی نین ان بؤیوک شاعیرلریندن دیر.

بیر گون شاهین ائشی کرالیچه فرح یاردیمجیسینی اونون یانینا گؤندردی. کرالیچه، یاردیمجیسیندان شهریارا چوخلو سلام و بیر ده بیر خبر گؤندرمیشدی: "من شهریار و عایله سی نین دوکتور جواد هیئتین ائوینده دایمی قالماسینی و اونلارا زحمت وئرمه سینی ایسته میرم. اوستاد ایذین وئیرسه، اونا تهراندا بیر ائو آلماق ایسته ییرم کی، او ائوه کؤچسون". اوستاد شهریارسا بونون اوزرینه سلامینی کرالیچه یه چاتدیرماغی خواهیش ائتدی:

"کرالیچه یه دئیین کی، چوخ ساغ اولسون. منیم ائوه احتیاجیم یوخدور. کرالیچه اؤز لطفونو گؤسترتمک ایسته ییرسه، گؤستریش وئرسین، منیم دیوانیم تورکجه ده باسیلسین. او کیتابین ساتیشیندان اؤزومه ائو ده آلا بیلرم".

من بونا شاهید اولدوم.

دوکتور جواد هیئت

جواد هیئت (۱۹۲۵-۲۰۱۴)^۱

• پروفیسور دوکتور یاووز آق پینار

ایران تورکلری نین تانیمنیش بیلیم و فیکیر آدمی، دگرلی انسان، جراح پروفیسور دوکتور جواد هیئت، ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ تاریخینده باکی دا تداوی گوردیو خسته خانادا ۸۹ یاشیندا وفات ائتدی و اورادا اؤنملی شخصیتلر، دؤلت آدمالاری و صنعتچیلره مخصوص "فخری خیابانی" ندا دفن ائدیلدی.

جواد هیئتین سوی کؤتوبو هم آنا هم ده آتا طرفیندن گونئی آذربایجانین تانیمنیش عایله لرینه دایانماقدادیر. آتاسی میرزا علی هیئت ۱۸۸۹ ایلینده دوغولموش مکمل دینی تحصیلینی نجفده آلمیش و "مجتهد" سویه سینه

یوکسلمیش بونولا یئتیمه یه رک طبیعی بیلیملرده ده اؤزونو یئتیشدیرمیش بیر آیدین ایدی. نجفده کی تحصیلیندن سونرا بیر ایل قدر ایستانبول و قاهره ده ده بولونموش، اسلام اؤلکه لرینین ایچینده بولوندوغو دینی، سوسیال (اجتماعی) و اقتصادی و سیاسی دورومو چوخ یاخشی گؤزلمله میشدیر. مملکتی تبریزه دؤندوکدن سونرا تبریزده کی اؤیرتمن مکتبینه دینی درس لر یانیندا حکمت (فیزیک) درس لرینی ده اوخوتموشدور. میرزا علی هیئتین ساده جه دینی تحصیلله ایلگیلنمه دیگی دؤنمین سیاسی و کولتورل پروبلملرینه ده ایلگی دویدوغو آنلاشیلماقدادیر.

۱۹۰۶-دا ایران دا محمد علی شاهین مشروطیتی تانیماماسی اوزرینه نجف مجتهدلرینه گؤندریلن هیئتین باشیندا بولونموش و اونلارین تکرار آلدیغی فیتوا، مشروطیت حرکتی نین یئنیندن گوجلنمه سینده بؤیوک رول اوینامیشدیر.

^۱ یئنی تورکیه ادبیاتی درگیسی، سای ۱۰.

اونون توركيه توركلرله ده ياخين ايليشكىلر قوردوغو بيرينجى دونيا ساواشى ايللرينده بعضى عثمانلى آيدىنلار بىرلىكده "اتحاد اسلام" آدلى بير جمعيت قورماسيندان و بو تشكىلاتين ايران (تبريز) باشقانليغىنى ياپماسيندان آنلاشيلماقدادير. بيلينديكى كيمي عثمانلى "اتحاد و ترقى" منسوبلارى او دۇنمده ايران توركلرله ياخين تماس ايچينده ايدىلر و بعضى عسگرى (حربى) بىرلىكلريميز بيرينجى دونيا ساواشى ايللرينده و ھمن سونراسيندا ايرانين بعضى بۇلگه لرينده بو آرادا تبريزده ده اۇنملى فعاليتلر گۇستىرميشدىلر.

۱۹۱۹-دا ارمنيلىر ناختىوانا سالدويلار سىراسيندا يارديما گئدن ايران ھيئتينه ده باشقانلىق ائتميشدىر. قاجار خاندانى زامانيندا چئشيدلى بوروكراتيك گۇرھولرده بولوندوغو كيمي رضا شاه زامانيندا دا ايران عدليه سى نين قورولوشوندا اۇنملى رول اويناميش، باش ساوجى (مدعى عموم)، سنا تور، تمميز محكمه سى نين باشقانى و عدليه ناظيرى اولموشدور.

رضا شاھين توركيه زيارتينده اونون معيتينده بولونموش، گۇرۇشدوكلرى جلال بايارين ميرزا على ھيئته "اسكى دوستوم" دئيه خطاب ائتمه سيندن شېھلنن شاھ، اونو دۇنوشونده گۇرھويندن اوزاقلادىرميشدىر. عيني شكيلده ۱۹۴۱-ده توركيه بۇيوك ائلچيسى كمال حسنى تارايلا بير پروژە حاضيرلا يارق توركيه يە ۱۰۰ جيواريندا اۇيرنجى نين يوكسك تحصيله گۇندريلمه سينه وسيله اولدولار. دمك كى توركيه ايله ايران آراسيندا عثمانلى و قاجار دۇنمينده قورولان دوستلوق ايليشكىلىرى ۱۹۴۰- لى ايللرە قدر داوام ائتميشدىر. اونون ايكي قارداش اۇلكه آراسينداكى دوستلوق ايليشكىلىرى فيكرىنى اوغلو جواد ھيئت ده داوام ائتدويمش ۱۹۹۳-ده تهراندا توركيه بۇيوك ائلچيسى قورقماز حق تانيرلا بىرلىكده "تورك كولتور مركزى" آچميش آيريجا بعضى اۇيرنجيلرين توركيه ده بورسولو اولاراق اوخومالاريندا ائتكىلى اولموشدور.

جواد ھيئت، ۱۹۲۵-ده تبريزده دوغولدو. ايلك تحصيلىنى تبريزده، اورتا اۇيرتيمىنى ده ھمدان و تهراندا تاماملادى. تهراندا حربى ليسه نى بيرينجىلىككە بيتيريب ۱۹۴۱-ده تهران طب فاكولتە سينه يازيلدى. اوچونجو صينيفدا ايكن آتاسى نين توصيه سيله سۇزونو ائتديگيميز ۱۰۰ اۇيرنجى پروژەسى قاپساميندا توركيه يە گۇندريلدى. ايستانبول طب فاكولتە سينه نقل ائدەرك اوچ ايل بورادا اوخودو و اوچ ايل ده بو اونيورسيته نين ايكنىنجى جراھلىق كلينيكنده اختصاص ياپديقدان سونرا پاريسه گئچدى و اورادا اختصاصىنى داھا دا گليشديردى. ۱۹۵۲ ايلينده چوخ ياخشى يئتيديريلميش گنج بير جراھ اولاراق ايراندا دۇندو.

جواد ھيئت آتاسى نين ائتكىسيله كيچيك ياشلاريندان اعتيباراً آنا ديلينه، وطن و ميلّت سئويسينه باغلانميشدى. بو اوزدن توركيه ده كى تحصيلى سىراسيندا امكان تاپديقجا ايستانبول اونيورسيته سى نين ادبيات و تاريخ بۇلوملىرى نين درسلىرىنه ده داوام ائتميش، ايرەليده توركيه نين اۇندە گلن سياست و كولتور آلانيندا اۇنملى يئر توتاجاق اولان محرم ارگين، فاروق تيمورتاش، فاروق سوقان، سعدالدين بيلگچ و ديگر بعضى آيدىنلارلا ياخين ايليشكىلر قورموشدو.

تهران دا ۱۹۵۲-دن اعتباراً دگیشیک خسته خانالاردا جراحی کلینیکلرینی قورار. ایران دا گنل (عمومی) و تجروبی جراحی نین گلیشمه سینده بؤیوک رول اوینار. ۱۹۵۴-ده قاپالی قلب عملیاتی، ۱۹۵۶-دا ایران دا ایلک دفعه آئورت قاپاغی دارلیغی عملیاتی یاپار. ۱۹۶۱-ده "جاوید" آدلی اؤزل بیر خسته خانا قورار. ۱۹۶۲-ده ایسه آچیق قلب عملیاتینی باشاریلا اویقولار. ۱۹۶۹-دا ایران دا ایلک بؤیوک کؤچورمه عملیاتینی گرچکلشدیرر. بو سیرالاردا ایتلر اوزرینده قلب کؤچورمه عملیاتلاری یاپار. بئله لیکله تجروبی جراحی نین و اورقان کؤچورمه عملیاتلاری نین گلیشمه سینده ده اؤنجو اولار، بیر چوخ اؤیرنجی یئتیشدیرر.

جواد هیئت یین جراحی آلانینداکی باشاریلاری دیش (خارجی) اؤلکه لرده ده دقت چکر. ۱۹۶۳-ده اولوسلار آراسی جراحلار جمعیتی نه دایمی ایران تمثیلچیسو و ۱۹۸۳-ده ده پاریس ده کی اولوسلار آراسی جراحی آکادمیسی نه اویه (عضو) سئچیلر. آلانیندا پروفیسورلوقا قدر یوکسلر، ۱۹۸۸ ایلیندن اعتباراً تهران دا آزاد اسلام اونیورسیتیه سینده جراحی بؤلومونون باشقانلیغینی یاپار. طبده کی باشاریلاری سببیه ایران حکومتی نین بیرینجی درجه لی خیدمت اؤدولونه (مکافاتینا) لایق گؤرولر.

او ساده جه تهران اونیورسیتیه سینده کی درس لرله، اویقولامالی (تطبیقی) جراحی چالیشمالاریلا یئتینمئز، عینی زاماندا ۱۹۶۴ ایلیندن اعتباراً تهران دا ایکی آیدا بیر یایملانان "دانش پزشکی" آدلی طبی بیر درگینی ۱۲ ایل بویونجا یایملاما باشاریسی دا گؤسترر. ۱۹۷۶-دا محمد رضا شاه یین ۵۰-جی و ایران دؤلتی نین گویا ۲۵۰۰-جو ایل دؤنومو مناسبتیه بیر یازی یازمادیغیندان درگیسی قاپادیلار. ۱۰۰-دن چوخ طبی مقاله سی آوروپادا فرانسوزجا و اینگیلیزجه دگیشیک آلان درگیلرینده ده یایینلانمیشدیر.

اؤزللیکله کیچیک یاشلاریندان اعتباراً آتاسیندان دموکراتیک دوشونجه لر، وطن و میلت سئوگیسی، تورکلوک عشقینی اؤیرنمیش اولان جواد هیئت، ۱۹۲۵-دن اعتباراً ایران دا آذربایجان تورکلو یونون فارس شوونیستلری طرفیندن انکار ائدیلمه سین، تورکجه نین یاساقلانماسینی درین بیر اوزونتویه گؤزلملشمیش نهایت ۱۹۷۹-دا "طاغوت" رژیمین ییخیلماسیلا اورتایا چیخان سربستلیک اورتامیندا اؤزو کیمی دوشون آرخاداشلاری دوکتور حمید نطق، محمدعلی فرزانه، علی کمالی، غلامحسین بیگد لی، صمد سرداری نیا، تیمور پیرهاشمی، عبدالکریم منظوری، حسن مجیدزاده ساوالان و دیگرلری ایله تهران دا اؤنجه لرلی آیدا بیر، داها سونرا ایکی آیدا و اوچ آیدا بیر یایملانان وارلیق آدلی تورکجه-فارسجا بیر درگی چیخارماغا باشلار. درگی نین مادی یوکونو اوزرینه آلا ر. بو درگی قارداشی اوغلو محمدرضا هیئت طرفیندن حالاً یایملانماقدادیر. بو طرفی ایله ایران دا یایملانان ان اوزون عؤمورلو تورک درگیسی دیر.

وارلیق درگیسینده بیر یاندان ایران تورکلرینه اؤز تاریخلری، دیل لری، ادبیاتلاری، کولتورلری اؤیردیلیرکن، دیگر یاندان دا فارس شوونیستلری نین "سبز تورک دئییل سینیز، آذری آدلی ایران یی خالق سینیز، موغوللار سیزی تورکلشدیردی" کیمی تاریخه و منطقیه آیقیری (مغایر) ادعالارینا اویژکتیو،

تاریخی گرچکلره دایانان بیلگی و بلگه‌لره جوابلار وئریلمیشدیر. عینی شئیلده *وارلیق* درگیسی، ایران تورکلرینین ۱۹۷۹-۱۹۲۴ ایللری آراسیندا "طاغوت" رژیمینین اونوتدورماغا باشلادیغی میّلی کیملیک، آنا دیلیله اوخویوب یازما کیمی پروبلملرینین آشیلماسیندا اؤنملی خیدمت گؤرموش حتی ایران تورکلریله دنیا تورکلویو آراسیندا کۆرپو اولماغی باشلامیشدیر. آیریجا سؤیله‌مک گرکیر کی *وارلیق* درگیسی، بو توتومو یانیندا فارس‌لارلا قارداشلیق، دینداشلیق، وطنداشلیق، دویغولارینی دا زده‌له‌مه‌مگه، حتی قوتلندیرمگه، مشترک وطن ایران‌دا بیرلیکده، ائشیت حاق‌لارلا صاحب اولاراق یاشاماغا اؤزن گؤسترن بیر یول ایزلیمیشدیر.

دیگر یاندان ایران‌دا ۱۹۷۹-دان سونراکی سربست اورتامدا تورکلر آراسیندا، عرب حرفلرینین نئجه یازیلجاغی بؤیوک بیر مسئله حالینا گلیمیش، آیریجا تاریخی آچیدان منطیق‌سیز و صنعی بیر پروبلم اولان، نئجه بیر ادبی دیل ایشله‌دیله‌جگی ده تارتیشما قونوسو اولموشدو. بیر چوخ ولایتده، حتی بعضی قصبه‌لرده، کیچیک سورهلّی یایینلار، کیتابلار قارماشیق بیر ایملایلا یایملائییر، بونلارین چوخوندا قاتی بیر محلی دیل (آغیز)، ادبی دیل یئرینه ایشله‌دیلدیر. آیریجا عرب الیفباسینا آشییری فوتیک بیر آنلایشلا یازما چاپ‌لاری دا دقتی چکیردی. بیر یاندان تورکیه‌ده‌کی لاتین الیفباسی، دیگر یاندان قوزئی آذربایجان‌داکی کیریل الیفباسی، آنا دیل‌لرینی اوزون بیر آرادان سونرا، یایغین اولاراق یئنیند ایشلتمگه باشلایان، او زامانلا قدر تورکجه بیر یازیم تجروبه‌سی اولمایان، تجروبه‌سیز، دیل قورال‌لاریندان (قایدالاریندان) خبرسیز ایران تورک آیدینلارین قافاسینی قاریش‌دیریردی.

اؤزللیکله جواد هیئت و حمید نطق، *وارلیق* درگیسینده یازدیقلاری مقاله‌لرله آیدینلاری معقول و اسکی کلاسیک ادبی دیله یاخین بیر ایملای و دیل آنلایشینا سوق ائتمکده بؤیوک رول اوینادیلار. بورادا سؤیله مک گرکیر کی باشدا جواد هیئت اولماک اوزره *وارلیق* یازارلاری مقاله‌لرینی "ادبی تورک دیلی" ایله یازماق اوچون بیلینچلی بیر چابا ایچینده اولموشلاردیر. حالبوکی او دؤنمده اؤزللیکله ایران‌دا و بللی اؤلچوده ده قوزئی آذربایجان‌دا، بیلینن سببلرله، محلی دیله بؤیوک بیر اؤنم وئرلییر، مومکون اولدوغو اؤلچوده تورکیه تورکجه‌سیندن اوزاق بیر دیلله یازماق اوچون چابا گؤستریلدیردی. دوکتور جواد هیئت یین دانیشما دیلی ده تورکیه تورکجه‌سیله آذربایجان تورکجه‌سی‌نین ایلملی بیر قاریشیمیندان عبارت ایدی. او بو طرفی ایله اسماعیل گاسپیرالی‌دان بو یانا داوام ائدن "ادبی تورک دیلی" ایدئالی‌نین اؤنده گلن ساوونوجولاریندان اولموشدور.

جواد هیئت، ایران‌دا "طاغوت" دؤنمینده دؤلت سیاستی اولاراق منیمسنمیش و اویقولانمیش، ایران تاریخینده تورکلرین یئرینی و رولونو اونوتدورماغا، ساپدیرماغا یؤنه‌لیک یانلیش تاریخ، دیل و کولتور آنلایشینی اورتادان قالدیرماق اوچون ده بؤیوک چابا گؤستردی. بو یولدا بیر چوخ سیاسی، اقتصادی و سوسیال باسقی‌لارلا معروض قالماسینا رغماً چالیشماقدان واز گئچمه‌دی. حتی سوویت دؤنمینده، قوزئی آذربایجان‌دا بئله "تورکلوک" آنلایشی، آذربایجان تاریخ و مدنیتینه باخیش طرز، رسمی سوویت گؤروشویله چلیش‌دیگی (تضاددا اولدوغو) بیر چوخ زورلوقلا، باسقی‌لا قارشیلانمیش، آما دؤغرو بیلدیگی

یولدان شاشمادی. او هر زامان "آذربایجانلیلارین" تورکلو یونو ساووندو "آذری" ویا "آذربایجان خالق" کیملیکلرینین، سیاسی سببلرله صنعی اولاراق ایدورولدوغو تریزینی مدافعه ائتدی و سونوچدا دا باشاریا اولاشدی. بوگون ایراندا آذربایجان تورکلو یونون میلتی بیر کیملیک اولاراق گئنیش قبول گؤرمه سینده باشدا جواد هیئت اولماقلا آرخاداشلارینین حمید نطق، غلامحسین بیگدلی، محمدعلی فرزانه و دیگرلرینین یازیلارینین، اثرلرینین و اصرارلی چالیشمالارین بؤیوک رولو واردیر. "وارلیقچیلار"ین کولتورل ساحه ده کی ان بؤیوک باشاریسی دا بودور.

دوکتور جواد هیئتین آذربایجان تورکلیکین تاریخ، دیلی، ادبیاتی و گئل کولتورو ساحه سینده یازدیغی بیر چوخ اثر و مقاله سینی ده اؤزو (اؤزگی) بوندان عبارتدیر. او ساده جه آذربایجان تورکلیکینین تورکیه تورکلیله دئییل، بوتون دونیا تورکلو یوله باغلارینی، اورتاق کؤکلرینی ده اورتایا قویدو و دیگر اثرلری یانیندا اؤزلیکله "سیری در تاریخ زبان و لهجه های ترکی" (تهران، ۱۳۶۵) آدلی اثریله ایراندا گرچک آنلامدا تورکولوژی بیلیمینی تملینی ده آتمیش اولدو.

ایران کیمی تورکله مینلرجه ایللیک ایلیشکیسی اولان و حالاً ده ۳۰ میلیون یاخین تورکون یاشادیغی بیر جوغرافیادا تورکولوژینین بیر بیلم دالی (قولو) اولاراق گلیشمه مه سی دقتی چکر و انسانی حیرته دوشور. بونون اساس سببی ۱۹۲۰-لی ایللردن اعتیاراً ایراندا آشیری فارس میلتیچیلیگینی حتی شوونیمینی آیدینلار آراسیندا گئنیش قبول گؤرمه سی، ساسانیلردن اعتیاراً ایراندا سیاسی بیر وارلیق گؤستره بیلمه میش اولان فارس لارین ۱۹۲۵-۱۹۲۴ ایللریندن اعتیاراً قاجار تورک خاندانینی دئویره رک ایراندا یؤنتیمی اله گئچیرمه لری و بو دؤلتین قوروجولارینین دا آشاری فارس میلتیچیلیگینه و آچیقجا تورک دوشمن لیگینه دؤلت سیاستی اولاراق اؤنم وئرمه سیندن قایناقلانمیشدیر. حتی ۱۹۲۵-۱۹۷۹ آراسیندا تورکجه کیتاب، قرئت، درگی باسماق بیر یانا مکتبلرده تورک اوشاقلاری نین اؤز آنا دیللرینده دانیشمالاری بئله یاساقلانمیش، دانیشدیغی تثبیت ائدیلملر ده جزالاندیریلیمیشلار.

طبیعی بئله بیر اؤلکه ده تورکولوژی آراشدیرمالاری یاپماق دا امکانشیز حالا گلمیشدیر. ۱۹۷۹ ایلینده ایراندا خالق آراسیندا "طاغوت" اولاراق نیته لنن (سجیه لندیریلن) شاه یؤنتیمی نین تورکلرین ده بؤیوک قاتقیلاریلا ییخیلماسی عرفه سینده اورتایا سربست بیر حریت اورتامی چیخینجا ایراندا بیردن بیره تورکجه کیتابلاردا، قرئت و درگیلرده پاتلاما یاشانمیشدیر. آنجاق بیر سوره سونرا بو حریت اورتامی سونا چاتینجا بو تورکجه نشریات تاماماً یاساقلانمیشسا دا سجیدتی بیر دنتیمه (کنترول) تابع توتولموشدور. گونوموزه ده نظارتدن ایذپنسیز هر هانسی بیر شئی باسیب یایماق مومکون دئییلدیر.

بئله بیر اورتامدا وارلیق درگیسینی اوزون ایللر کسینتییه اوغراتمادان یایملاماق دوکتور جواد هیئتین بؤیوک باشاریسی، عایله سی و اؤزونون ایرانداکی گئنیش نفوذو سایه سینده دیر. جواد هیئت آشیری فارس میلتیچیلرینی تنقید ائدرکن، اونلارین تورکلر حاقینداکی بعضی ادعالارینا جواب وئیرکن سورکلی

تمکینلی، اوزلاشماچی بیر یول ایزلەمیش، ایرانین بوگون وار اولماسیندا تورکلرین تاریخی رولونو مقاله لرله تئز- تئز خاطیرلاتمیشدیر.

جواد هیئت تورکیهدهکی تورکولوژی کونقره‌لرینه، چئشیدلی سمپوزیوملارا دگرلی بیلدیریلرله قاتیلیمیش، تورک آیدینلارینین، بیلیم چئوره‌لرینین هم ایران تورکلرینی هم ده بیر دؤلت اولاراق ایرانی داها یاخیندان و گرچه او یغون بیر شکیلده تانیمالاریندا دا بؤیوک رول اوینامیشدیر.

۱۹۹۱ ایلینده سوویتلر بیرلیگی‌نین داغیلماسی اوزرینه قوزئی آذربایجان‌داکی سیاحتلرینی آرتیرمیش، سون زامانلاریندا اوزون سوره اورادا اقامت ائتمگه باشلامیشدیر. اونون آذربایجان تورکلو یونه خیدمتلرینه بؤیوک دگر وئرن آذربایجان حکومتی باکی‌دا اونا بیر ائو تخصیص ائتمیش و زامان زامان گؤروشلریندن یارارلانمیشدیر.

قاراباغین ارمنیلر طرفیندن اشغال ائدیلمه‌سیندن سونرا ایران‌دا قاراباغ یاردیم فعالیتلرینی باشلادانلارین باشیندا بولونموش، "قاراباغ مسلمانلارینا یاردیم کومیتەسی"نین باشقانلیغینی یاپمیش، اؤنملی مقداردا عیلاج (داوا- درمان) یاردیمی تأمین ائده‌رک قوزئی آذربایجانا گؤندردیگی کیمی ۱۸۹-دان چوخ یارالی نین ایرانا گؤتورولمه‌سی و چئشیدلی خسته‌خانالاردا تداوی ائدیلمه‌سینی ساغلامیش، بیر چوخ یارالینی دا اؤزو عملیات ائتمیشدیر. قاراباغ حادثه‌لری دولایسی‌ایله تورکیه‌نین منفعل تاورینا عصیان ائتمیش بو قونودا جمهور باشقانی سلیمان دمیرله یازدیغی آچیق مکتوب گئنیش یانقیلار اویندیرمیشدیر.

جواد هیئت، آذربایجان تورکلرینین کولتورو حاقینداکی دگرلی بیر چوخ چالیشمالاری، ایرانلا- آذربایجان آراسینداکی ادبی- مدنی علاقه‌لرین گلیشدیریلمه‌سیندهکی رولو سببیه "آذربایجان میلی یارادیجیلیق آکادمیسی"نین شرف اویه‌سی (فخری عضو) اولاراق قبول ائدیلمیش (۱۹۹۱)، محمدمامین رسولزاده دؤلت اونیورسیتەسی و نریمان نریمانوف طب اونیورسیتەسی طرفیندن اونا فخری دوکتورلوق پایه‌سی وئرلمیش و داها بیر چوخ علمی قورولوشدان بو آرادا آذربایجان یازارلار بیرلیگی‌ندن ده چئشید لی مکافاتلار آلیمیشدیر. تورکیه‌ده ده ایستانبول اونیورسیتەسی طرفیندن فخری دوکتورایا لایق گؤرولموش، تورک دیل قورومونون شرف اویه‌لیگینه قبول ائدیلمیشدیر.

دوکتور جواد هیئت آتاتورک کولتور، دیل و تاریخ یوکسک قورومو، آتاتورک کولتور مرکزی باشقانلیغی طرفیندن یورودولن "تورک دونیاسی ادبیاتی" پروژه‌سینده گؤره‌ولندیریلیمیش و بو اثره اؤزلیکله گونئی آذربایجان ادبیاتی اوچون بیر چوخ ماده یازمیشدیر.

جواد هیئت‌ین تورک دیلی، ادبیاتی، تاریخی حاقینداکی بعضی اثرلری هم تورکیه‌ده هم ده آذربایجان جمهوریتی‌نده یایمیلانمیش بولونماقدادیر. بورادا اؤزلیکله بلیرتمک گرکیر کی جواد هیئت، ایران تورکلرینین ایچینده بولوندوغو شرطلری گؤز اؤنونده تونموش، اونلارین احتیاجلاری اوچون تورک دیلی و ادبیاتی حاقینداکی اثرلرینی یازمیشدیر.

اثرلری. طبی اثرلری: ۱- ترومبوفلیبتین تداویسی (فارسجا، تهران، ۱۹۵۷). ۲- گنل جراحیق (۲ جیلد، فارسجا، تهران، ۱۹۶۵). ایرانداکی ایکلک جراحی درس کیتابی دیر. ۳- جراحیق درسلی (فارسجا، تهران، ۱۹۹۷).

تورک دیلی، ادبیاتی و کولتورویله ایلگیلی اثرلری:

۱- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش (۲ ج، تهران ۱۳۶۹-۱۳۵۸؛ ۱-جی جیلد ۲-جی باسیم، ۱۳۶۹/۱۹۹۰).

آذربایجاندا کیریل حرفلی باسقیسی ۱۹۹۳. اؤنجه وارلیق درگیسینده تفرقه اندیلمیش، سونرا کیتاب حالینا گتیریلیمیشدیر. آیری- آیری مقالهلردن اولوشان بو اثر، بو سؤزلرله ایران تورکلری نین اونلو شاعیری سهندین خاطیراسینا حصر اندیلمیشدیر:

"بو اثری ایللر بویو میلی سیتیم آلتیندا یاشایان و اکثریت اولدوغو حالدا اقلیت حاکملاریندا دا محروم قالان خالقیم و خالقیمین بؤیوک شاعیری سهندین عزیز خاطیرهسینه اورک دولوسو نیسگیل و سئوگیله تقدیم اندیرم."

۱۹۸۰ ایلینده ایراندا بیر اثری بو تقدیم سؤزلرله یاییملاماق

جسارت ایستردی.

بو اثرده آذربایجان تورکجهسی و ادبیاتی، آیری بیر "میلّتين" ادبیاتی اولاراق دئییل، تورک میلّتی نین بیر قولونون، آذربایجان تورکلری نین دیلی و ادبیاتی اولاراق اله آلینمیشدیر. بو اؤزللیگیله سوویت دؤنمینده یازیلان آذربایجان ادبیات تاریخلریندن آیریلیر و تورکیهده تملینی فواد کؤپرولونون آتدیغی تورک ادبیاتی آنلایشینی تمثیل ائدر.

جواد هیئت، بو اثرینده باشدا تورکیه اولماق اوزره قوزئی آذربایجان و آوروپادا یایملامیش اثرلردن و ایرانداکی بعضی اوریزینال بلگهلردن یارارلانمیشدیر. هم تورکیهده هم ده قوزئی آذربایجاندا یازیلان آذربایجان ادبیاتی ایلگیلی مقالهلر، آنسیکلوپدی مادهلری و ادبیات تاریخلرینده آذربایجان دینی ادبیاتینا اؤزللیکله "مرثیه ادبیاتی" نا چوخ یئر وئریمز. حالبوکی اؤزللیکله ایراندا اسکیدن بری جیدی فارس ادبیاتی ائتکیسی و ۱۹۷۹-۱۹۲۵ ایللری آراسینداکی باسقی دؤنملرینده تورکجه نین یاساقلاندیغی ایللرده تورک دیلی و ادبیاتی نین وارلیغینی قورومادا بو "مرثیه ادبیاتی" نین بؤیوک رولو اولموشدور. محرملیکده ویا باشقا زامانلاردا مسجدلرده اوخونان تورکجه مرثیهلر، خالقین اؤز دیلینی و کولتورونو قوروماسینا، یاشاتماسینا یاردیم ائتمیشدیر. پهلویلر دؤنمینده تورکجه اثر باسمانین یاساق اولدوغو ایللرده بئله ایراندا تورکجه مرثیهلر راحتلیقلا باسیلمیش، یایلمیش و خالق ایچریسینده اوخونموشدور. ایران

حکومتی بونو دا یاساقلاماغا جسارت انده ممه میشدیر. مرثیه لرین بو اؤزلیگی جواد هیئتین گؤزوندن قاجمامیش اونلاری، آیری بیر بؤلومده اله آماغی ترجیح ائتمیشدیر.

"آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش"ین بیرینجی جیلدی ۱۹-۱۳-جو یوز ایللری، ۲-جی جیلدی ایسه ۲۰-جی یوز ایلی ایچریر.

۲- **مقایسه اللغتین** (فارسجا، تهران، ۱۳۶۲/ ۱۹۸۴). ایکی دیلین قارشیلشدیرماسی، چئویرن مرسل اؤزتورک (آنکارا، تورک دیل قورومو، ۲۰۰۳). "ایکی دیلین مقایسه سی" آدیلا چ. ساسانی ایله م. منافی آذربایجان تورکجه سینه چئویرمیش، ف. پانجی ایسه کیتابا بعضی آچیقلامالار یازمیشدیر (باکی، علم نشریاتی ۱۹۸۹).

بو اثر نوایی نین "محاکمه اللغتین" ادلی اثرینه یازیلیمیش چاغداش بیر نظیره اولاراق دگرلندیریله بیلر. اثرده فارسجا ایله آذربایجان تورکجه سی قارشیلشدیریلیمیشدیر. تورکجه اؤرنکلر آذربایجانلی شاعیرلردن آلینمیشدیر. اثرین سونوندا فارسجادا دوغرودان دوغروب

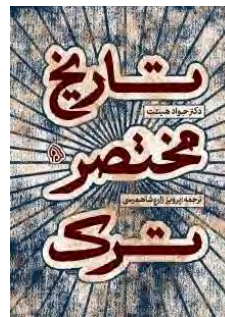
(بیر باشا) تک کلمه لیک قارشیلیغی اولمایان، فارسجادا آنجاق عربجه ویا بیرلشیک کلمه لردن یارارلانیلاراق ایفاده اندیله بیلن و اؤنملی بیر قیسمی دا عیناً ویا چوخ آز تلفظ فرقلیلیکلریله فارسجادا ایشله دیلن ۱۶۵۰ تورکجه کلمه لیسته حالیندا وئرلیمیشدیر.

جواد هیئت اثرین گیریش قیسمیندا پروفیسور دوکتور تورخان گنجه ای نین نوایی نین "محاکمه اللغتین" ادلی اثرینی فارسجایا چئویره رک ۱۳۲۷ (۱۹۴۸) ایلینده تهراندا باسدیردیغینی آما دؤنمین مأمورلاری طرفیندن اثرین توپلانپ امحا اندیلدیگینی آچیقلا ییر. بو حادثه بئله ایراندا تورکجه یه و تورک ادبیاتینا قارشى دؤلتین آلمیش اولدوغو توتومو آچیقلاماق اوچون یئترلی دیر. بو اثرین، دؤلت دستکلی فارسجا یلا خالقین قورودوغو آذربایجان تورکجه سی آراسیندا سوروب گئدن رقابت شرطلری آلتیندا ایراندا یازیلیمیش اولماسی دگرینی بیر قات داها آرتیرماقدادیر. بیر ده اونوتماق گرکیر کی بو اثری یازانین فارسجا بیر دوشمنلیگی یوخدور؛ عکسینه طبی اثرلری نین تامامینی فارسجا یازمیش، فارس ادبیاتی نین مزیتلرینی ده یئری گلدیکجه ایفاده ائتمکدن چکینمه یین "ایکی دیلی" بیر آیدیندیر.

۳- **تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش** (تهران، ۱۳۶۵/ ۱۹۸۷). تورکلرین تاریخ و کولتورونه بیر باخیش (کؤچورن: ملک مدرس زاده، آنکارا، کولتور باقانیغی یایینلاری، ۱۹۹۶). تورکلرین تاریخ و مدنیتینه بیر باخیش (کیریل حرفلرینه چئویرن: ائلمیرا میرزه یوا، باکی، ۱۹۹۳).

کیتابدا هونلاردان باشلا یاراق تورک تاریخی، هر دؤنمده کی بللی باشلی سیاسی اولایلار و کولتورل گلیشمه لرله گنل بیر شکیلده اله آلینمیشدیر. جواد هیئت، کیتابی نین "اؤن سؤز" ونده بو اثرین یازیلما سببینی بئله آچیقلا ییر:

"بیزده [ایراندا] تورکلر میلتیمیزین یاریسینا یاخین بیر کوتله سینی تشکیل وئریمین مین ایل ایران تاریخینده حکومت ائدیپ و ایران استقلاللی یولوندا جانلاریندان گنچه رک ایرانی دوشملریندن قورودوقلاری حلدا سون عصرده کی پهلوی رژیمینین افراطی فارس شوونیستی سیاستی نتیجه سینده دیللی و ادبیاتلاری انکار و یاساق اولموش و تاریخلری نین مهم قیسمتلی ده رسمی تاریخلردن سیلینمیشدی. بو سببدن وطنداشلاریمیزین تاریخی معلوماتی بو ساحه ده یا هنج اولمامیش ویا یانلیش و بیر طرفلی اولموشدور. بیزیم اسلام انقلابینین تأمین ائتدیگی دیل و فرهنگ آزادلیغی سایه سینده بیر طرفدن بو بوشلوغو دولدورماق و یانلیش فیکیرلری اصلاح ائتمک و گله جکده کی علمی تدقیقلر اوچون تاریخی، فرهنگی زمینه حاضرلاماق قصدی ایله مختلف منبعلردن الیه ائتدیگیمیز معلوماتی خلاصه ائدیرک آنا دیلیمیزده بو کیتابی یازدیق." (س. ۳)

۴- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (تهران ۱۳۶۷/۱۹۸۸).
آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (باکی، ۱۹۹۰).

بو اثر یازارین ۱۹۷۹ ایلیندن اعتباراً *ورلیق* درگیسینده آذربایجان سۆزلو ادبیاتی حاقیندا یازدیغی مقاله لرین درلنمه سیله اولوشدورولموشدور. کیتاب "داستانلار" (خالق حیکایه لری)، "عاشیق شعر و ساز شاعیرلری"، "امک و مراسیم نغمه لری"، "توی مراسیملری"، "ناغیللار"، "لطیفه لر"، «تاپماجالار»، "باتیللار"، "لالیلار"، "اوخشامالار"، "آغیلار" (آغیتلار) کیمی بۆلوملردن اولوشماقدادیر.

جواد هیئت اثری نین "اؤن سۆز" ونده بو قونویا باخیشینی و اثرین حاضرلانیشینینی آنلاتیر:

"آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، ایران خالقلاری نین تورک دیللی قیسمینا عاید اولدوغو کیمی، تورک دیللی خالقلارین دا آغیز ادبیاتلاری نین بیر قولونو، هم ده زنگین بیر قولونو تشکیل وئریر. کیتابین متنی نین ایلک قیسمیندا شرح وئردیگیمیز کیمی بو باره ده قوزئی آذربایجاندا درین آختاریشلار آپاریلیپ قیمتلی اثرلر تألیف و نشر ائدیلمیشدیر. بیز ده ۶۰ ایله یاخین بیر مدته یعنی پهلویلر دؤرونده دیلیمیز و ادبیاتیمیزی یازیب اوخوماق یاساق اولدوغو اوچون بو ساحه ده تک-توک، یاری قاچاق، یاری گیزلی شکیلده بعضی اثرلر نشر ائدیلمیشسه ده سیستملی و داواملی شکیلده آغیز ادبیاتیمیز حاقیندا یازی یازماق و اثر نشر ائتمک، آنجاق اسلام انقلابیندان سونرا مومکون و میسر اولموشدور."

۵- ادبیاتشناسلیق. (تهران، ۱۳۷۴/۱۹۹۶). ادبیاتشناسلیق (کیریل الیفباسینا چئویرن: پروانه ممدووا، باکی، ۱۹۹۶).

کیتاب بو بؤلوملردن اولوشماقدادیر: ادبیات نظریه‌لری، ادبی تنقید، ادبی مکتبلر، ادبی نوعلر، ادبی بدیعی اثرلرین دیلی- بدیعی صنعت واسطه‌لری.

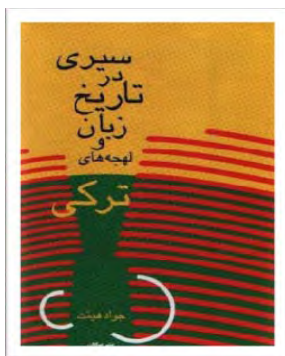

اثر ایران، تورکیه و آوروپادا یایمیلانمیش قونویلا ایلگیلی بللی باشلی قاینقلاردان یاپیلان بیر درلهمه‌دیر. ایراندا آذربایجان تورکجه‌سیله بو قونودا یازیلان ایلک اثر دیر. ۱۹۲۰-لی ایللردن سوویت دؤرونون سونونا قدر قاتی بیر سانسور و ایدئولوژیک باغنازلقلار اوغولانان "سوسیالیست رئالیزمی" آنلائیشی‌نین دیشیندا او بؤکتیو و علمی بیر آنلائیشلا حاضرلاندیغی اوچون قوزئی آذربایجاندا دا ایلگی ایله قارشیلانمیش و او دؤنمده دیش دونیایا یئنی یئنی آچیلماغا

باشلایان آیدینلار، ادبیاتچیلار اوچون اؤنملی بؤیوک بیر احتیاجی قارشیلانمیشدیر.

۶- سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی (تهران، ۱۳۶۵/ ۱۹۸۷).

تورک دیلی و لهجه‌لری‌نین تاریخی سئیری (چئویرن: مرسل اؤزتورک، آنکارا، تورک دیل قورومو، ۲۰۰۸). تورک دیللری و لهجه لری‌نین تاریخی جیلد ۱ و ۲ (چئویرن: محمدرضا هیئت، باکی، تحصیل یاییقلاری، ۲۰۱۱).

ایراندا اوچ باسقی یاپان بو اثر اؤزلیکلکه ایراندا تورکولوژی علمی نین تملینی آتماسی باخیمیندان بؤیوک اؤنم داشیماقدادیر. بو اثرده تورک دیلی‌نین تاریخی دؤنملری و بو دؤنملرده اورتایا چیخان بللی باشلی اثرلر، عاید اولدوقلاری الیفبالار حاقیندا دا

بیلگی وئرله‌رک کرونولوژیک بیر سیرادا اله آلینمیشدیر. تورکجه متنه گؤره سیرالایاجاق اولورساق "گیریش" دن سونرا ۱-جی بؤلومده "تورک دیلی تاریخی"، ۲-جی بؤلومده "تورک دیلی‌نین ائوره‌لری (مرحله‌لری)"، ۳-جو بؤلومده "یئنی تورکجه" و ۴-جو بؤلومده ده "چاغداش تورک دیلی و تصنیفی" قونولاری بیر چوخ آلت باشلیقلار ایشلنمیش بولونماقدادیر.

کیتابا جواد هیئت‌ین یاخین دوستو، ایراندا تورک تاریخی، دیلی و ادبیاتی حاقینداکی گئنیش بیلگی‌سیله سایغی قازانمیش، وارلیق درگیسی‌نین اؤنده گلن یازارلاریندان بیرری اولان حمید نطق‌ی ده بیر "اؤن‌سؤز" یازمیش بولونماقدادیر. او، ایراندا تورک دیلی‌نین کیچیمسندیگی، حتی یوخ ساییلدیغی، "آذربایجان تورکجه‌سی"‌نین فارسجانیین بیر دیالکتی اولاراق قبول ائدیلدیگی بیر زاماندا، بو اثرین اؤزلیکلکه ده فارسجا اولاراق یازیلماسی‌نین اؤنمی اوزرینده دوراراق پهلوی سلاله‌سی دؤنمینده‌کی فارس میلتیچیلری‌نین آذربایجان تورکلری و آذربایجان تورکجه‌سی حاقینداکی یاخلاشیملارینی (مناسیبتلرینی) بئله آچیقلا:

«... آوروپادا غیرقچیلیغین دوغوشو و اونون ایرانا سیرایت ائتمه‌سی، بعضی یاتقین تیپلرده‌کی اوستونلوک آراما دوشونجه‌سینی و کولتورل حاکمیت قورما ایستگینی یئنیدن کۆرۆکلەدی. نه یازیق کی بو ایستک ایرانین رسمی اوسلوبو اولدو. یانلیش اولاراق "ایرانلی" صفتی، فارس و فارسجا ایله ائش آنلاملی سانیلدی. دئییم یئرینده‌یسه، بو عایله سوفره‌سی‌نین اطرافیندا اوتورانلارین بیر قیسمی آدم یئرینه قویولورکن بیر قیسمی قویولمادی. زامان گئچدیکجه باتی‌نین سؤمورو کانسری‌نین (استعمار سرطان‌نین) ائتکی‌سیله توپلوما یابانجیلاشمیش انسانلار، یابانجیلارین اوغورسوز طرز‌لرینی قبوللنپ اولاری قوللانماغا (سوء استفاده ائتمگه) باشلادیلار. بیزیم گۆزل ایرانیمیزدا باتیلیلارین باشقا یئرلرده "یئرلیلر" و "یئرلیلرین دیلی" شکلینده‌کی یارغیلارینی (قضاوتلارینی) اؤرنک آلاراق "محلی" دن و "محلی دیل" دن سۆز اندیلیمگه باشلاندی. مین ایلدیر بیرلیکده یاشانمیش، یوزلرجه ایل و یوزلرجه دفعه قارداشلیق و بیرلیک اثبات اندیلیمیش اولماسینا رغماً، تانری‌دان خبرسیز بیر قروپ، تکرار برابرلیک و قارداشلیق اورتامیندا اۆلکه خالق‌نین یاریسینا یول وئرمەدی. هر فرصتده تورکلرین دیلینه و عادتلرینه اساس‌سیز شئیرله حقارت ائتدیلر. اللریندن گلدیگی قدر رسمی تاریخده، اولایلاری چارپیتمیش و ترس اوز اندیلیمیش گۆستردیلر. ناغیل و آلداتما، اللرینه آلت اولدو.» (س. ۲۲-۲۱).

حمید نطق‌نین بو سۆزلری، بیلیمسل آچیدان بعضی اسکیکلیکلری اولان و ایچینده ایره‌لی سورولن بعضی گۆروشلر اعتیباری ایله تارتیشیلا بیلەجک بو اثرین، ایران آچیسیندان نه قدر اؤنملی بیر گلیشمه اولدوغونو گۆستریر.

جواد هیئت‌ین بعضی اثرلری تورکیه اونیورسیتهلرینده لیسانس تزی اولاراق الیفبامیزا کۆچورولموش و بونلار اوزرینده بعضی چالیشمالار آپاریلیمیشدیر. صلاح‌الدین بککی‌نین بیلیوقرافیدا وئرلن مقاله‌سینده بونلارین یئترلی اولماسا دا بیر لیستە‌سی بولونماقدادیر.

ایران تورکلرینی، هم ایران‌دا تورکلره و فارس‌لارا هم ده تورک دونیاسینا تانیتمادا بۆیوک خیدمتلری اولان جواد هیئت‌ی رحمت و شوکرانلا آنیریق. اونون بیر حکیم اولاراق انسانلیغا خیدمتلری ایسه ذاتاً چوخ یاخشی بیلینیر و تقدیر ائدیلیر.

بیلیوقرافیا:

- بیچاق و قلم (دوکتور جواد هیئت)، ترتیب ائدن و رداکتور: ترانه توفیق قیزی؛ باکی، ۲۰۰۰
- بیر عؤمرون سالنامه‌سی (پروفیسور دوکتور جواد هیئت)، وارلیق (اؤزل سای)، توپلابان و کۆچورن: بابک دیلانی ممقانی، تهران، سای: ۱۰۵-۱۰۴، ۱۳۸۸ (۲۰۱۰).
- دوکتور جواد هیئت، ترتیب ائدن: محرم قاسیملی، باکی، ۱۹۹۵

- محمدرضا هیئت، "پروفسور دوکتور جواد هیئتین حیاتی و اثرلری"، بیر عؤمرون سالنامهسی، تهران، ۱۳۸۸ (۲۰۱۰)، س. ۲۶-۳۴.
- مورات کوچوک، تورکولوژینین گونئی آذربایجانداکی اؤنملی تمثیلچیسی دوکتور جواد هیئت و اثرلری، تورک دونیاسی دیل و ادبیات درگیسی، آنکارا، تورک دیل قورومو، باهار ۲۰۰۳، سای: ۱۵
- صلاحالدین بککی، دوکتور جواد هیئت ۷۵ یاشیندا، آ. او. تورکیات آراشتیرمالاری انستیتوسو درگیسی، سای: ۱۶، ارزوروم، ۲۰۰۱

وارلیق درگیسی نین دگری و تاریخی اهمیتی

• دوکتور ضیا صدرالاشرافی

وارلیق درگیسی نین فقط بیرینجی سایسی "آذربایجان انجمنی نین رسمی اورقانی" آدی ایله نشر اولدو. ایکینجی ساییدان سیاسی اولماماقدا، انجمنین سولچولوق تمایولونه گؤره، اوندان آیریلدی و مستقل صورتده داوام ائتدی. ایراندا تکجه بیر درگیدیر کی، اردیبهشت ۱۳۵۸-دن بوگونه قدر، توپلام ۱۷۲ سای چاپ اولوب. اول ایللر آیدا بیر، سونرالار ایکی و ایندی ده اوچ آیدا بیر نشر اولور. وارلیق بیر فرهنگی، ادبی، تاریخی، مدنی و اجتماعی مجله اولاراق، اوستاد شهریار دئیشکن هدفی وارلیغیمیزدان مدافیه ائتمک و یوخلوغوموزو یوخ ائتمکدیر. بیز آذربایجان تورکلری نین دیل و فرهنگی نین

یوخ اولماسینی ایستهینلره قارشی دوران، وارلیق درگیسی وارلیغیمزدان و هویتیمیزدن مدافیه اندیردی و اندیر.

بو درگی، دیل قیریمی ایستهینلره جواب وئره رک، حقیقتدن، وارلیقدان، هابئله هویتیمیزدن مدافیه اندیر. بونا میثال: دوکتور هیئتین دوکتور جلال متینی، یا ساوادیسیزلیقدان تۆرکلره موغوللاری برابر توتانلار وئردیگی جواب؛ هیتلر نازیسمیندن قالمیش راسیسمه قارشی، دوکتور حمید نطقین "شیطانین منشورو یا مانیفستی" آدلی یازبسی، کسروییه دوکتور زهتابی نین "ارونق کلمه سی نین کؤکو و معناسی" آدلی مقاله سی و داها باشقا مقاله لر.

وارلیق مجله سینده، الی اوچ ایل (۱۳۵۷-۱۳۰۴) یوخلوق ایستهینلرین میراثی ایله مقابیلده، یازارلار علمی، ادبی و انسانی شکیلده بیر خالقین بوتون وارلیغیندان مدافیه اندیردیلر. وارلیق، تکجه آذربایجانین ادبیات، تاریخ و فرهنگینه مقید قالماییب، ایراندا یاشایان بوتون تورکلرین (تورکمنلر، قاشقالار، خوراسان تورکلری، ساوه تورکلری، ابیورد تورکلری، سونقور تورکلری، خلجلر وس) وارلیغیندان و

آزادلیغندان دفاع ائدیردی: ایران تورکلری نین موسیقیسی، عاشیق ادبیاتی، فولکلورو (اوشاق فولکلورو، ناغیلار وس) تورک دونیاسی نین شعر و شاعیرلری و آذربایجان تورکجه سی نین بؤیوک کلاسیک و مودرن شاعیرلرینی (نسیمی، فضولی، صابیر، شبسترلی معجز، شهریار، سهند، کریم مشروطه چی "سؤنمز"، اسماعیل جمیلی وس) تانیتدیریب و ادبی نقد ائتمکله وارلیغیمیزدان و هویتیمیزدن دگرلی و اثرلی صورتده مدافیه ائتدی. بو درگیده تطبیقی ادبیاتدا طرح اولونوب و دگرلی مطلبلر نشر ائیلدی: عربجه لیلی و مجنون دان ایلهام آلینمیش، گنجه لی نظامی نین فارسجا، امیر علیشیر نوایی نین چاغاتای تورکجه سینده و محمد فضولی نین آذربایجان تورکجه سینده یازدیقلاری لیلی و مجنونو بیر دگرلی مقاله ده مقایسه ائدیلیمیشدی.

یوزده سکسنی تورکجه و یوزده ایگیرمییسی فارسجا نشر اولان *وارلیق* نین ادبی مقاله لریندن بیر، قربانعلی محمدزاده شبسترلی نین فارسجا "شیخ محمد شبسترلی و مثنوی گلشن راز" مقاله سی دیر. *وارلیق* بیر رفرائس و مرجع درگی کیمی اولموشدور. دوکتور محمدتقی زهتابی "ایران تورکلری نین اسکی تاریخی" اثری نین بیرینجی جیلدی صفحه ۲۱۳- ده منیم *وارلیق* دا ائلاملارلا گؤره یازدیغیم مطلبی عیناً نقل و اونا استناد ائدیدی (*وارلیق*: سای: ۱- ۸۸، ص: ۱۰۲- ۱۰۳). ایران تورکلری نین اؤزلرینه گونوب، اعتماد تاپمالاری اوچون *وارلیق* درگیسی نین علم، فلسفه، تاریخ، اینجه صنعت (هونر) و ادبیات ساحه سینده تورکلرین و او جمله دن آذربایجان تورکلری نین مشاهیرینی هر زمینه ده تانیتدیرماقدا اونودولماز رولو اولموشدور.

طبیعی دیر کی، دوخسان ایل بیزیم و آنا دیللی فارسجا اولمایانلارین فرهنگ و دیللی نین یوخ اولماسینی ایسته ینلر، اچریده و انشیکده *وارلیق* مجله سیندن -کی ایران تورکلری نین وارلیغیندان دفاع ائدیر- خوشلاری گلمه ییب و هئج زامان گلمه یه جک (دوکتور پرویز ورجاوندین جمهور رئیسی محمد خاتمی یه مکتوب؛ "پان ترکیسم و نشریه ی وارلیق به مدیر مسئولی جواد هیئت": برنامه ی تلویزیونی سرزمین جاوید، "بالترین" سایتی وس).

وارلیق درگیسینی اداره ائدنلر

وارلیق نین تحریریه هیأتی ایلک ایللرده بونلاردان عبارت ایدی: دوکتور جواد هیئت (قوروجو)، مرحوم دوکتور حمید نطقلی، مرحوم دوکتور محمدعلی فرزانه، مرحوم تیمور پیرهاشمی، مرحوم پروفیسور غلامحسین بیگدلی، مرحوم پروفیسور حمید محمدزاده، مرحوم میرهدایت حصاری، مرحوم دکترصمد سرداری نیا، ساوه تورکلریندن مرحوم علی کمالی، مرحوم عبدالکریم منظوری خامنه، حسن مجیدزاده (ساوالان)، کریم مشروطه چی (سؤنمز) و دوکتور عزیز محسنی. داها سونرا اسماعیل هادی، دوکتور محمدرضا هیئت، مهندس علیرضا صرافی، مهندس ابراهیم رفرف، مهندس حسن راشدی، اکبر آزاد، دوکتور حسن جعفرزاده، حسین محمدخانی گونئیلی و... بازارلار هیأتینه علاوه اولدولار.

بولود قارا چورلو "سهند" وارلیقین نشرینه صمیمی یاردیمچی ایدی. نشرینه بیر آی قالا وفات ائتدی. درگینی ایلک اؤنجه "سهند" آدلاندیرماق ایسته دیلر. دوکتور حمید نطق "وارلیق" آدینی سئچدی. اوستاد شهریار دا "آزادلیق قوشو وارلیق" آدلی بیر شعر قوشوب و وارلیقا اتحاف ائتدی.

دوکتور نطق اون ایکی ایل وارلیقین باش یازاری ایدی. نئچه ایل وفاتیندان سونرا اونون ایکی یوز صفحه ده "باشلانقیج" آدیندا بیرکیتابی وارلیق مجله سی نین ضمیمه سی کیمی چاپ اولدو. دوکتور نطق دن سونرا وارلیقین باش یازاری دوکتور جواد هیئت اولدو. سونرالار نئچه ایل دوکتور هیئتین نظارتینده وارلیق درگیسی نین مسئولو و دبیری دوکتور محمد رضا هیئت اولدو. بیر نئچه ایل ده مهندس ابراهیم رفر فو مسئولیتی داشیدی. داها سونرا دوکتور جواد هیئت وارلیقین اینجه لهمه ایشلرینی گنچن ایلین قیش نومره سیندن مهندس علیرضا صرافی یه تاپشیردی.

وارلیق دا بو موسسلر هیأتی و تحریره هیأتیندن علاوه، تانینمیش یازارلارین مقاله لری و شعرلری نشر اولونور. او جمله دن: محمدتقی زهتابی، علی تبریزی، بختیار واهب زاده، پروفیسور یاشار قارایف، اوستاد اکبر مدرس، اوستاد یحیی شیدا، پروفیسور نظامی خودی یف، پروفیسور شوکت تقی یوا، پروفیسور نظامی جعفری، پروفیسور توفیق حاجی یف، پروفیسور علیار صفرلی، پروفیسور آقاموسی آخوندوف، پروفیسور احمد بیجان ارجیلانسون (تورکیه)، پروفیسور صادق تورال (تورکیه)، پروفیسور شوکرو خلوق آق آالین (تورکیه)، پروفیسور سما باروتجو اؤز اؤندر (تورکیه)، عبداللطیف بندر اوغلو (تورکمن ائلی - عراق)، محمد حلیم یارقین (افغانستان)، اسدالله مردانی (قاشقای ائلی)، دوکتور رحیم رئیس نیا، یوسف عزیزی بنی طرف (اهواز و خوزستان عربلریندن)، ناظر شرفخانه ای، ناصر منظوری، سید حیدر بیات، میرزا رسول اسماعیل زاده، حمیده رئیس زاده سحر، نیگار خیای، سعید موغانلی، آتیلا کیشی زاده، رضا همراز، محمدعلی حسینی، اسماعیل جمیلی، سیما صمدی وب.

وارلیق ایران دا ادبی تورکجه نین فورمالاشماسیندا و دوزلمه سینده، بؤیوک اثر قویموشدور. گلن نسیللر وارلیقین یارادیجیلاری و صمیمی یاردیمجیلاری نین نه چتین لیکلره دایانیب، وارلیغیمیزدان مدافیه ائتدیکلرینه راحتلیقلا واقیف اولابیلمزله.

بونو دا بیلیمک گرکیر کی، بوتون بو ایللرده وارلیق اؤز آياغی اوستده دوروب.

دوکتور جواد هیئتین بیر نئچه کیتابینا اشاره:

- ۱- تورک دیلی و لهجه لری نین تاریخینده بیر گزی، (فارسجا- تورکجه) چاپ: تهران، آنکارا، باکی
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش، ایکی جیلد. چاپ: تهران و باکی (فارسجا، تورکجه)
- ۳- مقایسه لغتین، چاپ: تهران، باکو، آنکارا، قیصریه (کایسری)، (فارسجا، تورکجه).
- ۴- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی، چاپ: تهران، باکی (تورکجه عرب و کیریل حرفلریله).
- ۵- تورکلرین تاریخ و کولتورونه بیر باخیش، چاپ: تهران، آنکارا، باکی (تورکجه، فارسجا).

- ۶- ادبیاتشناسلیق، چاپ: تهران و باکی (تورکجه: عرب و کیریل حرفلریله).
 ۷- غرب فلسفه‌سی‌نین تاریخی (برتراند راسل)، چاپ: باکی (تورکجه).
 ۸- ترومبوز و قلبیت و اونون درمانی، چاپ: تهران (فارسجا).
 ۹- عمومی جراحی‌لیق چاپ: تهران (فارسجا).
 ۱۰- جراحی‌لیق درس‌لری چاپ: تهران (فارسجا).

بیر دوست کیمی تانیدیغیم "هیئت"

دوکتور جواد هیئت، عاقیل، چوخ ذکالی، مهربان، حقیقت‌سئون، مودرن، هامی‌نین خیرینی و ترقی‌سینی ایسته‌ین، صمیمی، ادعاسیز و گیکیکسیز، تعاروفسوز و مودب، حؤرم قازانان، آداب بیلن، علمه و ادبه گوونن، دوستلوغا دگر وئرن، حفظ‌الغیب ائدن، آز تایی تاپیلان بیر انسان ایدی.

قوهوملارینا، دوستلارینا، تبریزلیره، آذربایجان تورک‌لرینه، ایران و دنیا تورک‌لرینه دوکتور جواد هیئت‌ین قۇقدانی جبران اولمایان بیر ضایعه‌دیر.

اوستاد شهریارین "سعید آقا فخریه" یه دئدیگی شعرى عزیز دوستوم دوکتور جواد هیئت‌ین صفاسینا تقدیم ائدیرم و اوستاد شهریاردان اجازه ایسته‌ییب "سعید و فخریه" نین یئرینه "جواد و هیئت" دئییه اونون شعرینی تکرار یازیرام:

"جواد" ین وای سسی گلدی؛ اوجاق سؤندو چیراغ اؤلدو
 بیزیم "هیئت" یمیز اۆلجک؛ چمنلر سولدو، باغ اؤلدو
 "جواد" اگلنجه‌لر قورموش؛ بو شهره (خلقه) دیل - داماغ وئرمیش
 "جواد" اؤلسه دئیین؛ اگلنجه کؤچدو، دیل - داماغ اؤلدو
 او جور کسگین مهارت؛ بیر ده دوغماز، بیر ده دوغرولماز
 قمه - قداره قاتلاندى؛ قیلیچ سیندی، بیچاق اؤلدو
 طبیعت کؤچدو سنسیر "شهریار" ین داغلی طبعیندن
 دومان قووزاندى، جنگل ایتدی، دریا باتدی، داغ اؤلدو. ■

او گوندن منیم یولوم وارلیغا آچیلدی

• دوكتور مرتضى مجدفر

بۇيوك انسانلار حاقيندا يازماق و اونلارین بۇيوكلوكلريندن سۆز آچماق، دونيانين ان چتين ايشلريندندير. من ياشاديغيم ايللرده، هندهوريمده اولان بير چوخ انسانين، بوي- باشا چاتماسيني، ديرچلمه سيني، كاميللشمه و علمه دولماسيني گۇروب، منيمسه ميشم. بو بۇيوكلوک اعتباری، بعضيلرده ساواد، بير سیرالاردا بيلم، باشقالاريندا يوخاری سوتيله

مدرک و بعضيلرينده ايسه ادب ايله اوزه چيخير و بئله ليکله صاحيبينه بۇيوكلوک عنوانی باغيشلاير. آنجاق من اؤزومو تانييب، اون بئش ياشيمدان ائليميزين، ديلميزين، ادبياتيميزين و كولتوروموزون اؤروندا بير قۇلوقچو و هوسکار ايشچی کیمی چالیشماغا باشلايان گوندن، اؤستاديميز دوكتور جواد هيئت، بۇيوك گۇروب، بۇيوك تانيميشام. دوكتور هيئت بۇيوكلوک اوخشارليغي، اونون بيلمی، يۇخاری سوتيله مدرکی، اوستون تجربهلری، دونيا گۇروشو و هاميدان اؤنملی اونون ادبيندن آسيلي ایدی. دوكتور هيئت باخيميدان، ديلميزه خيدمت گؤسترن هر بير کيمسه، احتراماً لایق ایدی. اونون باخيشيندا، ائليميزين وارليغيني قوروماق اوچون، نه ياخشی کی بير نفر الی آدديم گؤتورمک عوضينه، الی نفر هرهسی بير آدديم گؤتورسونلر. من دوكتور هيئت بيرينجی دؤنه اولاراق، ۱۳۵۸- جی ایلده گؤردوم و کئچميش ۳۵ ایلده، دفعهلرله بۇ بۇيوك انسانين گۇروشونه نائل اولدوم. اوستادين خاطيره سيني عزيزلهين دوستلارلا بيرگه، بو کيچيک يازيدا کئچميش ايللرده اوستادلا آپارديغيم گۇروشلردن بير نچه سینه اشاره ائده جگم.

من اوستادلا آپارديغيم بيرينجی گۇروشده، کيچيک بير مدرسه اوشاغي ايديم. سونرالار معلم ليک و پداقوژی ايشلرينه گيريب، عؤمرومو بو يولدا قويدوم و آلتيميشدان آرتيق معلم ليک اوصوللاريني ايضاح

اوندن کیتابلار یازدیم و ترجمه ائتدیم. هم ده ایللر بویو، اۆلکه‌میزین دۆرد بیر یانیندا، معلم‌لره معلم اولدوم. دئمک کئچمیش ۳۳ ایلده، منیم حیاتییم معلم و معلم‌لیکله قایناییب، جوشموشدور. بو سۆزلری اورتایا چکمکدن منظوروم واردیر. منجه بۆیوک اوستادیمیز دوکتور هیئت، هر بیر زامان بیزلره معلم اولموشدور و هامیمیزین یاشاییشیندا، ائلیمیزین اۆیرتمنی کیمی ایز بوراخمیشدیر. بو یازیدا، من دوکتور هیئتدن گۆردویوم، دۆرد اۆیرتمنلیک اۆزللیگینه اشاره ائده‌جگم. اوستادیمیزین بو معلم‌لیک درسلی، هر بیر زامان منه یول گۆستریجی اولموشدور.

اون آلتی یاشیندا بیر اوشاق

نئچه آی اولاردی وارلیق یولا دوشموشدو. وارلیقین دفتری تهرانداکی ولیعصر خیوانیندا اولان، ایندیکی شهید هاشمی‌فر یا قاباکی بیدی کوچه‌سینده ایدی. ائله همن دفتر، دوکتور هیئتین مطبی ایدی. بیزیم ائودن بو دفتره مستقیم اولاراق، بیر ماشینلا یا دا کی بیر آز وخت قویماقلا، پیدادا گئتمک اولاردی. اورادان یولداش مجله‌سی‌نین دفترینه ده بشش- آلتی دقیقه یول گئتمکله چاتماق اولاردی. یولداشین باش کاتبی، منیم ایلک تورکجه معلمیم و او گونلر گنج یاشلاریندا اولان «حسین دوزگون» ایدی. من بیر ایله یاخین ایدی حسین دوزگونون یانیندا ایشله‌ییر و اوندان درس آلیردیم. آزما-چوخ کاغیز قارالاییب، جیزما قارا تورکجه بیر زادلار یازماغی اۆیرنمگه چالیشمیشدیم. منیم یولوم هرگون آخشاملار، ائومیزدن یولداش گئتمک ایدی. وارلیقی الدهه ائدیپ اوخوماغیما باخما یاراق، هله اۆزومه اورک وئریپ، وارلیغا گئدیپ، دوکتور هیئتله گۆروشوب، یازدیغیم بیر مطلبی اونا وئرمگه جرأت تاپمامیشدیم. آنجاق یولداش تعطیله اوغرا دیقدان سونرا، ۱۳۵۸- جی ایلین بیر پاییز آخشامیندا، اوشاقلار حاقیندا توپلادیغیم بیر نئچه آتا سۆزونو، یازدیغیم بیر بالاجا باشلانیشلا برابر، آتامین «آند» آدلی بیر شعرى ایله بیرلیکده، مدرسه کیفیمه قویوب، وارلیغا ساری یوللاندیم. او زامان اون آلتی یاشیندا بیر اوشاق ایدیم و متوسطه نین ایکینجی سینیفینده درس اوخویوردوم. وارلیقین دفتری بیر کۆهنه بینانین بیرینجی قاتیندا واقع اولموشدو. دفترین حال -هاواسی مطب و حکیم قوخوسو داشییردی. گۆزله‌ییش اوتاغیندا اولانلار، هم مریضلر، هم ده دوکتورو گۆرمک اوچون گلن یازیچی، شاعیر و ادیبلر ایدی. اوتاغین ایشیغی آز و پاییز آخشامی اولدوغو اوچون، اورک توتوجو ایدی. من ایسه سون درجه استرسلی ایدیم: بۆیوک اوستاد، اون آلتی یاشلی بیر اوشاغی قبول ائده‌جکمی؟ بیر آن قاپی آچیلدی. بیر اوجا بویلو، گۆی گۆز، ساریشین و چوخ مرتب گئیمی اولان، گۆزلوکلر بیر کیشی، قوناعی ایله ائشیکه چیخدی. البته بیر نئچه دؤنه وارلیغا گئندیکدن سونرا، بیلدیم کی دوکتور هیئت، اوتاغینا گئدن هر بیر قوناق و مریضی، ایشلری قورتاردیقدان سونرا، قاپی قاباغینا قدر قارشیلاییب، اونا آل وئریپ، ساغ اوللاشار.

نؤبه منه چاتمیشدی. دوکتورون او ایللرده دفترینده اولان و اونو "حاجی" آدلاندیردیغیمیز کیشی، منی سسله‌ییب، دوکتورا تانیئتدیردی. اوستاد الینی منه طرف اوزالیدیپ، اوتاغین ایچریسینه دعوت ائتدی. اوتاقتا بیر ایکى نفر داها اوتورموشدو. دئمک اونلار پیره‌اشمی، سرداری‌نیا و مجیدزاده (ساوالان) ایمیشلر. آنجاق ائله اۆزومو ایتیرمیشدیم کی، هله ده اوتوز نئچه ایلدن سونرا، اونلارین منله دانیشدیقلاریندان هئچ بیر زاد یادیمدا قالمايیبدير.

دوكتور ھىت چوخ احتراملا منلە داۋراندى. بىر-ايكى دىققە كىچمەن، اون آلتى ياشىمدا اولماغىم يادىمدان چىخدى. اۇنچە آتامىن شەرىنى اوخودو، بگندى و چاپ اولماسىنا سۇز وئردى. سونرا منىم توپلادىغىم آتالار سۇزۈنە باخدى. ابتكارى اولاراق آتالار سۇزلىرىنى «اوشاق» كىمى بىر سۇزچوك باشلىغىندا توپلادىغىم اوچون، منى آلقىشلادى و ھەر بىر زاددان آرتىق، آتالار سۇزلىرىنى باشلايشىندا يازدىغىم آلتى- يىددى سىطىرلىك نثرىدىن تەرىف ائتتى و منە دئدى «ياخشى توركچە نثر يازىرسان... بارك الله! توركچە نثر يازانىمىز آزدىر. حتماً اۇزۇنو بو قولدا سىنا!» آنجاق يازىمىن چاپ اولوب- اولماماسىنا ھىچ بىر سۇز وئرمەدى. البتە آتامىن "آند" آدىلى شەرى، ھەم دە منىم اوشاقلار ھاقىنداكى آتالار سۇزلىرىم، *وارلىقى* ۱۳۵۸- جى ايلين بھەن آيىنداكى سايىسىندا چاپ اولدو. ھەم دە منىم ھەن يازىم، سونرالار دوكتور سلام الله جاويدىن بوراخدىغى «آذرى فولكلور صفحەلىرى» مجلەسىنىڭ ۱۳۵۹- جى ايلين خرداد آيىنداكى چىخان سايىسىندا نثر اولدو.

او گوندن، منىم يولوم *وارليقا* آچىلدى. لاپ آزى ھەفتە دە بىر دۇنە، *وارليقا* گىدىپ، ايشىم اولوب- اولمادان، اورادا اولاردىم. ياۋاش- ياۋاش بىر چوخ شاعىرلار، يازىچىلار و ادىبلىرى گۇرمگە دە امكان تاپىردىم. حسين دوزگونون تەلىماتى ائرىندە، ھەم دە دوكتور ھىتتىن تاپشیریغى اوزرە، نثر يازماغا آرتىق چالىشىدىم. بىر-ايكى ھىكايەنى *وارليقا* وئردىم. آنجاق *وارليقا*دا ھىكايە ھە لازىمى قەدر يىر تەيىن اولنمادىغىنا گۇرە، ھەم دە دئىھەن منىم نثرلىرىمىن ائلەجە دە دگرلى اولمادىقلار اوچون، ھىچ بىر زامان مىند *وارليقا*دا بىر نثر يازى چاپ اولمادى. آنجاق سونرالار، من ياشا دولدوقدان سونرا، دوكتور ھىت منى نثر يازىلار اوچون آلقىشلادى. او منە اون آلتى ياشىندا بىر اۋىرتەن كىمى اۋىود وئردىگى كىمى، سونرالار دا اۋىودلىرىنى مىند اسىرگەمەدى.

اون ايكي ايل سونرا

دوكتور ھىتتى بىرىنچى دۇنە گۇردويوم گونلردن اون، اون ايكي ايل كىچمىشىدى. بو ايللردە نىچە دۇنە بىر داھا اوستادى گۇروب، اونونلا دانىشىپ، اۋىودلىرىندىن فايدالانىشىدىم. داھا اىگىرمى سىكىز ياشىندا بىر گىنج ايدىم. او گونلر ائولنىمىش، ايكي ياشلى قىزىم نىگار، حىياتىمىزى شىلندىرمىشىدى. ھەم دە معلم لىكدن، تەلىم و تەربىيە ايشلىرىنى ايرەلى آپارماق اوچون، تەھرانين ۱۶- جى فەھنگ ادارەسىنە دعوت و اورادا مەدرىت ايشلىرىنە داخلى اولموشدوم. او ايللر اناام كىمى منە مەربان اولان، قاينانامىن قولو آغرىيا باشلامىشىدى. اونون ساغ قولو، بىلگىندىن آغىر سانجىلار توتولوب، ياشايشىنى بئىزمىشىدى. اونون گىچە-گوندوزو يوخ ايدى. آپاردىغىمىز ھىكىملر دئىيردىلر بىلەگىندە اىنچە دامارلار توتولوب، قانىن گىلىپ-گىتمەسىنە مانع تۇرەدىرلر. چارەسى ايسە، بىلەگى جراحلىق ائدىپ، اىنچە دامارلار يولونو آچماقدىر. او گونلر اوستادىمىز دوكتور ھىت، ھەلە دە جراحلىق ائدىردى. قاينانامى دوكتورون يانىنا آپاردىق. ايلك گۇرۇشە، اوستاد، قاينانامى منلە اونون يانىنا گىتمىش بىر ياشلى يازىچى يا شاعىر ساندى. آنجاق منىم اىضاحىمدان سونرا، دوكتور قاينانامىن اللرىنى مەينە ائتتى و «بو عارضە، روزگارین چوخ مەربان و عاشىق اولان آنالار وئردىگى ھىدە دىر»؛ سۇزلىرى ایلە، بىلگىن نەدن توتولماسىندان

دانیشتی. دوکتورون دئدیگینه گۆره، چوخ سلقه- سهمان ائدن، ائو ایشلرینه حددن آرتیق جان آتان و سئوگی ایله عایله‌سی‌نین حیاتی‌نینی شاد، شن و آرام ایسته‌ین آنالار، قوللاریندان آرتیق ایش چکیرلر و بو عارضه بونا گۆره یارانیر. سونرا بیر سیرا سورغولار وئریپ، تهرانداکی جاوید خسته‌خاناسینا مکتوب یازیپ، قاینانامین هفته‌نین سون گونلرینده، عمل گونونو تعیین ائتدی.

هفته‌نین سونو، حیات یولداشیملا بیرلیکده، قاینانامی خسته‌خانایا آپاردیق. مقدماتی سیناقلاردان سونرا، مریضین اوتاغی، هم ده عمل زامانی تعیین اولوندو. ناھارا یاخین، دوکتور هیئت گلیب، قاینانامین بیلگینی عمل ائدیپ، اینجه دامارلارین یولونو آچیپ، بیزلره انتظار سالونوندا اورک- دیرک وئره‌رک، گئتدی. صاباحیسی گون دوکتور، یئنه ناھارا یاخین گلیب، قاینانامی گۆروب، اونو مرخص ائتدی. هم ده اون گون سونرایا مطبده اونون پانسمانی‌نی اؤزو آچیپ، عملین نئجه ایره‌لی گئتدیگیندن خبردار اولدوغو اوچون وقت تعیین ائتدی.

دوکتور گئندن سونرا، قاینانام حیات یولداشیمین یاردیمی ایله حاضرلاشاراق، من ایسه ترخیص ایشلرینی یئر به یئر ائدیگیم اوچون، خسته‌خانادا بو اوتاقدان، او اوتاغا گئتمگه باشلادیم و سون اوتاق اولاراق، مالی بۆلومونه یوللانیدیم. منه بیر قبض وئردیلر. رقمی چوخ آز و اینانılmaz ایدی. اورانین مسؤلوندان رقمین نئجه بئله آز اولدوغونو سوروشدوم. یئریندن دوروب، ایره‌لی گلیب، کاغیذی مندن آلیپ، یوخاریدان آشاغیا قدر اونا باخارکن، دئدی: «تکجه ایکی گئجه تخت پولو حسابلائیپ. دوکتور هیئت عمل پولو، هم ده داوا- وسایل پوللاری‌نین اوستونه خط چکیپ، بونلاری آلمایین دئییدیر...» دئمک بیر چتین عملین هزینه‌سی، بیر بالاجا سویوق‌دگمه ناخوشلوقوندا دا آز اولموشدور. اون گون دؤزدوک. اونونجو گون، قاینانام ایله قاینانام، هم ده من، دوکتور هیئت‌ین گۆروشونه گئتدیک. قاینانامین بیلگینی آغریسی، قادا -بالا سندن گئدن کیمی، اوچوب گئتمیشدی. آذربایجانلیلارین دبلری اوزره، دوکتورون مطب‌نین کوچه‌سی‌نین آغزیندا اولان «بامداد» قنادی‌سیندان، بیر قوتو شیرینی ده توتدوردوق. هر بیر زامانکی کیمی، بیزه نؤبه چاتان واخت، دوکتور هیئت قاباقکی قوناغینی مشایعت ائدرکن، بیزی ایچرییه دعوت و شیرینی آپارماغیمیز اوچون تشکور ائتدی. سونرا قاینانامین بیلگینی پانسمانی‌نی آچیپ، عمل یئرینی الیه سیغاللادی و دئدی: «قورتاردی گئتدی. یئنی قولونوز، یئنی بیلگینیز مبارکدیر. لطفاً آز ایش چکین بو اللریزدن...» اوستادین سؤزو باشا چاتا- چاتما، قاینانام دئدی: «آقای دوکتور! اوتاندریمیشدینیز بیزی. نییه عمل، هم ده داوا- درمان پولونو آلمامیشدینیز؟ بئله بیلستیدیک سیزه زحمت یاراتمازدیق...» دوکتور هیئت بیر اؤیرتمن کیمی، قایناتا و قایناناما باخارکن، دئدی: «من بیر ایش گۆرمه‌میشم کی. بو آقای مجدفرین تورک دیلی و ادبیاتینا ائدیگی خیدمتلرین قارشیسیندا، کیچیک بیر هدیه‌دیر...» گۆزلیم یاشلا دولموشدو. بیرینجی گۆروشومدن اون ایکی ایل کئچسه ده، هله ده من جیزما قارا یازان بیر ادبیات هوسکاری ایدییم. گۆره‌سن آذربایجان دیل و ادبیاتینا ائدیگیم خیدمتلر نه‌لر ایمیش؟! یقین کی یئنه ده دوکتور هیئت، جراحلیق پالتارینی دگیشدیرمیش، اؤیرتمنلیک کسوتینده منه درس وئرمکده ایدی: «آنا دیلینه و ادبیاتینا یاردیم گؤستمک و خیدمت ائتمگی یادیندان چیخارتما. بو وظیفه، سنین آنان و آنانا اوخشار قاینانانلا یایشیقلی‌دیر.»

بیز سیزین اوشاقلارینیز بیق

او گون آتام منی گورنده همیشه کی کیمی، اؤز یازدیغی یئنی شعرلری نین ایلک نسخه سینی منه وئردی. بو ایش اونون عادتیی ایدی. او هر بیر زامان یازدیغی بوتون شعرلریندن، منه بیر نسخه وئردی. من ایسه اونلاری هانسی نشریه یه وئرمگه، آتامدان اجازهم وار ایدی. او گونونکو شعر بئله ایدی:

یئرسیز یاشاماقدان یورولوب، لاپ جانا گلدیم
تغز- تغز یوخوما گلمه، چاغیرما، آنا گلدیم!
جانا گتیریب جانیمی قیچلارین عذابی
فریاد سسیم قالخدی، خوروز تک بانا گلدیم
شعر عالمینه درس و کلاس و ساواد ایستر
تک شاعیر ایدیم کی، بئساواد بیر دانا گلدیم
«فرزانه و زهتابی و هیئت» له برابر
شاعیرلریله من ده ساییلدیم، سانا گلدیم
نامرد ایله بیر لحظه منیم توتماقدی خولقوم
هر انجمنه مرد گندیب، مردانا گلدیم
قانیم قورویوب شدت دردیه داماردا
قانلی اتوینه آخیری بورجا - قانا گلدیم
هر نه دئدیله سورتملی دن، آیری داوادان
درمانه ساری، هر قاپییا، درمانا گلدیم
بیر خان تانیمازدیم کی، اگم باش قاپیسیندا
گوج گلدی مرض، هم بگه، هم ده خاننا گلدیم.

شعری اوخویوب، سونا چاتارکن، آتام دئدی: «بیلدینمی نه دئییرم؟! دونن گنجه کی ییغینجاغا دا اشاره ائتمیشم». او گونلر ۱۳۷۶-جی ایلین آبان آیی نین اوتوزوندا، تهراندا "چیچکلر قورولوشو" نون توسطی ایله «مین ایل ادبیات، ۷۱۰ ایل یاشاییش» یا «آذربایجان شعر و ادبیاتی، ۷۱۰ ایل تجربه و اوشاقلار» آدلی بیر مراسیمده، آتام غلامرضا مجدفردن، اوستادلار فرزانه، زهتابی و دوکتور هیئتله برابر تجلیل اولوندو. او طنطنه لی ییغینجاقدان آلقیشلانان ادیب و یازیچیلارین اوست -اوسته ۷۱۰ یاشلاری وار ایدی. آتامین دوردونجو بیتده «فرزانه و زهتابی و هیئتله برابر/ شاعیرلریله من ده ساییلدیم، سانا گلدیم» دئدیگی سؤزلر بو ییغینجاغا اشاره دیر.

او گنجه ییغینجاقدان ائوه دؤندوکده، آتام هر بیر زاماندان شن و طراوتلی ایدی. سونرالار دا، ۱۳۸۰-جی ایلین شهریور آیی نین اوتوزوندا حیاتی نی دگیشرکن، او ییغینجاقدان خوش بیر خاطیره کیمی یاد ائردی؛ هم ده او ییغینجاغین سونوندا سالونون بیر گوشه سینده، دوکتور هیئت، فرزانه و زهتابی ایله اوتوروب، دانیشماقلاریندان. اونلارین اؤزلری دئمیشکن، کئچمیش گونلرین خاطیره لرینی دیریلدن

اوتورومدا، من ده وار ایدییم و قوجالاریمیزین حؤرمتمینی ساخلایاراق، آفاق اوسته دورموشدوم. دوکتور هیئت، او دؤرد نفرلیک اوتورومدا دا بیز آفاق اوسته دورانلار بیز اؤیرتمن کیمی اؤیود وئیردی: «انسان قوجالیدیقا، اوشاق خصلتترینه قایدیر، اوشاق کیمی تئز کؤوره‌لیر، اوشاق کیمی تئز کوسور. آتا-آنالارینیزی قوجا یاشلارینا دولان گونلردن، آرتیق یاد اندین. اونلار بو یاشلاردا، هم سیزین آتا-آناییز، هم ده اوشاقلارینیزدیرلار. نئجه کی ایندی من، فرزانه، زهتابی و مجدفر سیزین اوشاقلارینیزیق. اوشاغین الیندن توتماق لازیمدیر.»

دوکتور هیئتین سؤزلی، ایللردیر قولاغیمدا سسلنیر. بو اؤیودون اساسیندا آتامین عؤمرونون سون گونونه قدر، اونا قوللوقچولوق ائتمگی اؤزومه وظیفه سانیدیم. ایندی ایسه آناملا بئله داورانماقدا یام. اؤمود ائدیرم اؤیرتمنیمیزین وصیتینی یئرینه یئتیرمکده اوزو آغ اولام.

عزیزلهیین

۱۳۸۳ -جو ایلین خرداد آیین بیرینجی گونو، بیر جمعه گونو و آخشام باشی دیر. تهرانی ارسباران مدنیت ائوی آذربایجانلیلارلا دولوبدور. هئچ بیر بوش صندل یوخدور. آذربایجانین دؤرد بیر یانیندان بورایا ییغیشان شاعیرلر، یازیچیلار، ادیبلر، موسیقیچیلر، هامیسی هوسله اوتوروب، شعر و موسیقی دینله‌ییرلر:

مغرور دایان، آلتین آچیق، اوزون آغ

تک آلاها اگیل ارکیم، آی ارکیم

اوندان باشقا سن بیر کسه اگیلمه

قارشینا گؤر ایلییر کیم، آی ارکیم

شعرلر آذربایجانین گؤرکملی شاعیری کریم مشروطه‌چی سؤنمزین و ییغینجاق ایسه ائله همین شاعیرین ۷۵ ایلیگینی عزیزله‌مه مراسیمی دیر. بوتون چیخیش ائدنلر اینجه، گؤزل و درین مضمونلو اثرلری ایله، ایللر بویو پارلاییب، آذربایجانلیلارین اوره‌کلرینه ایشیق ساچان چاغداش قدرتلی شاعیریمیز سؤنمزین حاقیندا دانیشیرلار. موسیقیچیلر ایسه، سؤنمزین شعرلری اوسته حاضرانان تصنیف و ترانه لری سسلندیریرلر و سارلی-سؤزلو بیر آذربایجان آخشامی دیر. قوناقلارین سای گئت-گئده آرتماقدادیر. بئواخت گلنلر آفاق اوسته دورمالیدیرلار، آنجاق قوجامان شاعیر، یازیچی و ادیبلریمیز گلدیکده، اونلار حؤرمته ائدیرک، یئر حاضرلانمالیدیر. ائله بونا گؤره جاوانلار بیر-بیر اوتوردوقلاری یئرلریندن دوروب، گلنلره یئر وئیرلر. بالا-بالا بیز اورتا یاشلیلار دا یئریمیزی باغیشلامالی ییق. منله، حسن ایلدیریم دا اوتوردوغوموز یئردن قالخیب، سالونون سون ردیفینده، قاپی قیراغیندا آفاق اوسته دوروروق. دؤرد ساعاتلیق ییغینجاقدان، دئمک اوچ حیصه‌سینی آرخامیزدا قویموشوق. قاپی قیراغیندا دوردوغوموز حالدا، دوکتور هیئت، همیشه‌کی کیمی مرتب و خوش گئیملی اولراق، مجلسی ترک ائتمک ایسته‌ییر. سؤنمزین اوغلو، فرنود دا قاپی قیراغیندادیر. هیئت دئییر: «داها اوتورابیلیمیر، گئتمه‌لی‌یم...» سونرا ایلدیریم لایم نیم الیمدن توتور، هر ایکیمیزی سالونون ائشیگینه چیخاردیر و منه ساری دئییر: «آلاه آتانا رحمت ائله‌سین ... صباحی، ساهر، دوکتور نطق‌یه

دە. گۇردونوزمو نە گۇزل يىغىنچاق ايدى؟ آنچاق حئيىف مجدفرە، ساھرە، نطقىيە، بئله يىغىنچاقلار توتابىلمەدىك و اونلارى تىكجە مچىدلردە عزيزلەدىك. من دە بوگون- صاباح گئتمەلىيم. مندىن سىزە بىر معلم كىمى وصيت اولسون؛ بۇيوكلرئىمىزى دىرى اىكن، عزيزلەيىن!» سونرا ايسە، هر اىكىمىزىن الينى بوراخاركن، ھندەوريندە اولانلار و اونون گۇرۇشوندىن سئوينجە گلنلرلە خوش- بئش اندە- اندە، بىزدن اوزاقلاشا- اوزاقلاشا، بىر داھا دئىير: «دىرىلرى عزيزلەيىن، اۇلۇلرلە برابر!»

او گوندىن ايندىيە قدر، ادبى- ھنرى درنكلر طرفىندىن، حياتدا اولان يا حياتىنى دگىشن ھر بىر يازىچى، شاعىر، تدقيقاتچى، موسيقيچى و كولتور خادىملرئىمىزى عزيزلەمە و اونلارنى نئچە اون اىللىك ياشلارينا دولدوقلارى شئلىك مراسىملرىنى توتاندا، ائلىمىزىن بۇيوك اۇيرتمنىنىن سۇزلىرى، ھامىمىزىن قۇلاغىمىزدا جىنگىلدەيىر! ■

دکتر جواد هیئت و مسئله اقوام

در کشور ایران که در طول تاریخ چهارراه مهاجرت‌ها و مهاجمت‌های اقوام مختلف بوده، سیمایی جز چهره موجود را نمی‌توان انتظار داشت. بنابراین باید واقعیت‌ها را پذیرفت و همه افراد کشور را از هر قوم و طایفه و به هر زبانی که صحبت کنند، دوست داشت و همه را برادر و برابر دانست و اتحاد را از شرکت همه هموطنان به وجود آورد نه در ادغام میلیون‌ها ایرانی در میلیون‌های دیگر. مثلی است معروف، شاید از آبراهام لینکلن که: «همه را برای همیشه نمی‌شود گول زد.» به علاوه گول زدن مردم جز گول زدن خود نتیجه‌ای ندارد. عاقبت حقیقت آشکار و مغرضین و مدعیان روسیاه می‌شوند و دود این ندانم‌کاری‌ها و غرض‌ورزی‌ها؛ ولو انگیزه یا پیرایه‌ای به اصطلاح وطن‌پرستانه و ملی‌گرایانه هم داشته باشد، به چشم همه ما ایرانی‌ها خواهد رفت.

برای آنکه هموطنان خود را واقعا دوست داشته و همه را از خود بدانیم، باید آنها را خوب بشناسیم و به ویژگی‌های زبان و عادات و اخلاق آنها آگاهی و وقوف کافی داشته باشیم و الا با تجاهل و انکار، ملتی یک‌پارچه و متحد و آگاه ساخته نمی‌شود.

سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، ص. ۷

درباره زندگی و آثار شخصیت برجسته زمانه

دکتر جواد هیئت

• ابراهیم رفر

هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون؟

روز چهارم خرداد سال ۱۳۰۴ فرزند ذکوری در خانواده میرزا علی هیئت، روشنفکر برجسته زمانه چشم به جهان گشود. میرزا علی هیئت نام این هشتمین فرزند خود را جواد گذاشت. جواد کودکی با هوش و حاضر جواب بود که به همین دلیل مورد توجه اطرافیان بخصوص پدر خود قرار می‌گرفت. در مدرسه ابتدائی و متوسطه علاقه زیادی به فراگیری علم و هنر از خود نشان می‌داد. پدر او که اینک رئیس یکی از محافل مرفقی زمانه خود یعنی "جمعیت اتحاد اسلام" بود، با مشاهده استعدادهای درخشان فرزند خود، تصمیم می‌گیرد که مسیر پیشرفت او را در زمینه علم و هنر هموار نماید.

جواد ضمن تکمیل تحصیلات خود در مدرسه نظام، در دانشکده پزشکی دانشگاه تهران مشغول تحصیل می‌شود و بعد از گذراندن سال دوم تحصیل در این دانشکده، در سال ۱۳۲۲ جهت ادامه تحصیل پزشکی به استانبول می‌رود. محیط علمی جوشان استانبول جهان‌بینی جواد هیئت را متحول می‌کند. او ریزه‌کاری‌های علم معاصر پزشکی را در این شهر فرا می‌گیرد و در همین دوره است که ذهن او با مسائل تاریخ، زبان و ادبیات مشغول می‌شود که از کودکی مورد علاقه خاص او بود. این جوان بلندبالا و خنده‌رو در سال ۱۳۲۵ به عنوان یک پزشک تمام عیار از دانشگاه استانبول فارغ التحصیل می‌شود، اما شخصیت و تربیت خانوادگی او ایجاب می‌کرد که از یکسونگری به دور باشد. این پزشک جوان مفهوم سلامت فیزیکی را در وحدت با مفهوم سلامت معنوی انسان درک می‌کرد. او به صورت شبانه روز با کارد جراحی و قلم نویسندگی کار می‌کرد.

او به مدت سه سال در کلینیک پزشکی استانبول به کار مشغول می‌شود و در سال ۱۳۲۵ دست به نخستین عمل جراحی خود در همان کلینیک می‌زند. سپس برای تکمیل تحصیلات تخصصی خود به پاریس می‌رود و سه سال در کلینیک جراحی آن شهر به کار می‌پردازد و در سال ۱۳۳۱ به عنوان جراحی متخصص نخست به استانبول و سپس به تهران مراجعت می‌کند.

او نخست در بیمارستان هدایت که نزدیک دانشگاه تهران واقع بود، به کار مشغول می‌شود و سپس به سمت رئیس بیمارستان مذکور ارتقا پیدا می‌کند. او در سال ۱۳۴۰ یک بیمارستان و زایشگاه خصوصی موسوم به «بیمارستان جاوید» را تأسیس می‌کند و اعمال جراحی خود را نیز در همانجا انجام می‌دهد. او در این مدت در کنار حرفه جراحی خود، روی مسائل تئوریک پزشکی نیز کار می‌کند. در سال ۱۳۳۵ کتابی در موضوع «ترومبوز» (یا لخته شدن خون) تألیف می‌کند. در سال ۱۳۴۳ اقدام به انتشار مجله دانش پزشکی می‌کند که انتشار آن به مدت ۱۲ سال ادامه پیدا می‌کند و خود مقالات متعددی را در آن منتشر می‌نماید. او در سال ۱۳۴۴ درسنامه پزشکی کاملی تحت عنوان «جراحی عمومی» را منتشر می‌نماید.

دکتر جواد هیئت در این سالها ضمن غلبه بر مشکلات متعدد از جمله محدودیت‌های مطرح شده از سوی سنت‌گرایان متعصبی که دخل و تصرف بیش از حد در بدن انسان را مداخله در کار خداوند می‌دانستند، موفق به انجام عمل قلب بسته و در سال ۱۳۴۱ نیز برای اولین بار موفق به انجام عمل قلب باز می‌شود. وی همچنین در سال ۱۳۴۷ نخستین عمل پیوند کلیه را انجام می‌دهد. در این هنگام شهرت او رفته رفته از مرزهای کشور فراتر می‌رود و مقالات و کتاب‌های او در فرانسه و آمریکا به زیور طبع آراسته می‌شود. دکتر جواد هیئت از سال ۱۳۴۲ به بعد سمت نماینده رسمی ایران در انجمن بین‌المللی جراحی را بر عهده داشته است. در این دوره می‌توان گفت که هیچ کنگره بین‌المللی پزشکی نبود که دکتر هیئت جزء مدعوین آن نباشد. دکتر جواد هیئت در سال ۱۳۶۲ به خاطر خدمات خود در حوزه جراحی به عضویت آکادمی بین‌المللی جراحی پاریس برگزیده می‌شود.

دکتر جواد هیئت در کنار مطالعات و تألیفات پزشکی در ترکولوژی و فلسفه و اسلام‌شناسی نیز اهل نظر بود. او بعد از انقلاب اسلامی با همکاری چند نفر از دوستان صاحب قلم خود، مانند دکتر حمید نطقی، تیمور پیر هاشمی، شاعر ساوالان و سایر دوستان و همفکران خود، شروع به انتشار مجله دو زبانه فارسی و ترکی وارلیق نمود که انتشار این مجله برای مدتی در حدود ۳۵ سال بدون وقفه ادامه داشته است. دکتر هیئت در زمینه ترکولوژی بیش از صد مقاله را در این مجله منتشر نموده است. آخرین شماره نشریه مذکور به همت هیئت تحریریه، به فاصله چند روز قبل از درگذشت ایشان منتشر گردید.

آثار عمده ایشان در حوزه ترکولوژی به شرح زیر است:

"سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی" با مقدمه دکتر حمید نطقی و مقدمه جداگانه‌ای به قلم دانشمند شهیر ترک‌شناس گرهارد دورفر در سال ۱۳۶۴ در تهران به زیور طبع آراسته شد و در سال ۱۳۸۰ به چاپ سوم رسید. این کتاب به منزله کامل‌ترین دائره‌المعارف زبان‌های ترکی جهان ارزش

ویژه‌ای در علم ترک شناسی دارد. دکتر هیئت در این کتاب، ضمن تحلیل ساختار دستوری زبان و لهجه‌های ترکی عالم، اقدام به ارائه نمونه‌های متعددی از ادبیات، فولکلور و اشعار دیوانی زبان‌های مختلف ترکی، اعم از ترکی باستانی و ترکی معاصر می‌نماید. این کتاب در سال‌های اخیر در جمهوری آذربایجان و ترکیه نیز به زیور طبع آراسته گردید. به طور کلی، طبقه‌بندی آثار و مقالات دکتر جواد هیئت در حوزه ترکی‌شناسی خود یک پروژه تحقیقی محسوب می‌شود که نیازمند صرف وقت و اتکاء به اطلاعات تخصصی می‌باشد، از اینرو اشاره به برخی از آثار ایشان در این نوشته جنبه نمونه‌وار دارد و بس. در بین آثار مهم ایشان در این زمینه می‌توان به این آثار اشاره کرد:

- نگاهی به تاریخ ادبیات آذربایجان (دوجلد)
- مقایسه‌اللغتين: رساله‌ای در مقایسه فارسی و ترکی (۱۳۶۲) که با الهام از اثر موسوم به محاکمه‌اللغتين نوشته علیشیر نوائی تدوین گردیده است. دکتر هیئت در این کتاب به تحلیل توانائی‌های استثنائی زبان ترکی می‌پردازد.
- زبان و ادبیات ترکی آذربایجان در قرن بیستم (مقاله تحلیلی به ترکی استانبولی ارائه شده در چهارمین کنگره بین‌المللی تورکولوژی - استانبول ۱۳۶۴)
- نگاهی به تاریخ و فرهنگ ترکان (۱۳۶۵)
- ادبیات شفاهی آذربایجان (۱۳۶۷)
- رساله ادبیات شناسی (۱۳۷۴)
- خلاصه تاریخ فلسفه غرب که در سال‌های آخر عمر پربار وی، در شهر باکو تدوین نهائی خود را گذراند و در همان شهر چاپ گردید که اینک جزء مواد درسی دانشگاه‌های جمهوری آذربایجان است.

از مهمترین دست آوردهای زندگی دکتر جواد هیئت تربیت نسلی از قلم به داستان جوان است که قادرند ضمن اتکاء به تفکر فعال و قابلیت‌های زبان ترکی، فرهنگ، زبان و ادبیات قریب به نیمی از مردم کشورمان را ارتقاء دهند و آن را در برابر خطرات بالقوه دشمنان هویت و فرهنگ محافظت نمایند. جوهر تفکر و آثار دکتر هیئت بر اندیشه و هویت ایرانی ضمن توجه به لایه‌های هویتی متعدد آن متکی است و به شدت از سطحی‌نگری و یک‌بعدی‌گری گریزان است و شاگردان خود را نیز با همین روحیه تربیت نموده است. او در تمام طول فعالیت‌های ادبی خود، با افراطی‌گری انکارگرایانه مبتنی بر اندیشه کهنه "یک ملت، یک زبان" به مخالفت برخاست، و همواره بر این آیه شریفه استناد می‌کرد که: یا ایهاالناس، انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا، ان اکرمکم عندالله اتقکم، ان الله علیم خبیر (حجرات: ۱۳). وی همواره تأکید می‌کرد که علاقه به زبان مادری صرفاً هنگامی منطقی است که با حس انسیت نسبت به زبانهای دیگر عجین شده باشد و ناسیونالیزم مبتنی بر نفرت را به شدت محکوم می‌کرد.

اینک چند ملاحظه شخصی در باره دکتر جواد هیئت:

— یک بار شاهد بودم که در پاسخ این سوال که یک جراح چرا باید در کارهای زبان‌شناسی و قوم‌شناسی مداخله نماید، گفتند که «من شخصیتی دوجنبتین» دارم.

— در پاسخ این سوال که تحصیلات آکادمیک ایشان در حوزه ترکولوژی کدام است، گفتند که: «تحصیلات اصلی ما در هر حوزه‌ای، تازه بعد از فارغ‌التحصیلی‌مان شروع می‌شود». یادآوری می‌نماید که دکتر هیئت در حوزه ترکی‌شناسی دارای تحصیلات آکادمیک نبود و دانش خود را از راه مطالعه و خودآموزی کسب کرده بود، با این حال در همه محافل علمی جهان در حوزه ترکی‌شناسی، ایشان را در جایگاه استادی قرار می‌دادند.

— دکتر هیئت به شدت شیفته شخصیت رسول اکرم بود و با قرآن رابطه معنوی نیرومندی داشت.

— پدر ایشان مرحوم میرزا علی هیئت جایگاه و احترام ویژه‌ای در نظر ایشان داشت و می‌توان گفت که دکتر جواد هیئت بسیار بیشتر از همه خواهران و برادران خود، خصوصیت فکری و معنوی پدر خود را به ارث برده بود. پدر در نظر او تکیه‌گاه، راهنما و سرچشمه الهام و همواره واجب‌الاحترام بود.

— یک بار شاهد گریه ایشان در حین اجرای اپرای لیلی و مجنون اثر عزیر حاجی بیگلی در سالن اپرای شهر باکو بودم. یادآوری می‌نمایم که گریه در حین اجرای این اپرا امری بسیار رایج است.

— بهترین دوست معنوی او شخصی جز دکتر حمید نطقی، بنیانگذار علم روابط عمومی معاصر ایران نبود. درگذشت دکتر حمید نطقی در ۲۵ تیر سال ۱۳۷۸ دکتر هیئت را بسیار متأثر کرد. ایشان در مراسم یادبود دکتر حمید نطقی این شعر مولانا را به زبان آوردند: من چه گویم وصف آن عالی جناب، نیست پیغمبر ولی دارد کتاب.

— انرژی ایشان از مقتضیات سنی ایشان بسیار فراتر بود. در طول چند سالی که به عنوان دبیر هیئت تحریریه مجله *وارلیق* افتخار همکاری با ایشان را داشتم، اکثراً ضرورت پیدا می‌کرد که شب هنگام با منزل ایشان تماس بگیرم تا در خصوص مقالات بحث و گفتگو بشود. هر زمان که به خاطر تماس دیر وقت خود در ساعات نزدیک به نیمه شب عذرخواهی می‌کردم، همواره این جواب را می‌شنیدم: "نه خیر، آقای رفر، تازه نشستیم پشت میز کار."

— نیچه را فیلسوف مهمی می‌دانست، اما به فلسفه کانت بسیار وابسته بود. فلسفه دیالکتیک را هرگز نپذیرفته بود. به طور کلی گرایش اصلی او در فلسفه مبتنی بر فلسفه کلاسیک یونان و فلسفه اسلامی و به دنبال آن، فلسفه دوره رنسانس اروپا بود.

— با آن که مایل نبود به عنوان شاعر شناخته شود، اما می‌دانستیم که شعر نیز سروده است. تنها شعری که از زبان خودشان شنیده‌ام و سروده خود ایشان بوده است، شعری عاشقانه به زبان فارسی بود. من هنگام شنیدن این شعر بسیار شگفت زده شدم، زیرا هم شاهد چهره معنوی جدیدی از دکتر هیئت

بودم، و همچنین این نکته به شدت مرا حیرت زده کرده بود که این شعر شعری بسیار پخته و با انسجام بود.

و اینک شعری کوتاه از خودم در باره دکتر هیئت تحت عنوان "ای انسان بزرگ":

ای اولو انسان!

گوشش تک هر زامان ایشیق پایلادین،	باشاتدین قلبینی دوغمانین، یادین،
هر زامان پارلادی مکمل آدین،	عهدیندن دؤنمه‌ین، ای اولو انسان.
بو گنجه صبحه‌دک سنده‌دیر گؤزوم،	آمانسیز منمسه، سنده وار دؤزوم،
نه قدر یازسام دا، توکنمز سؤزوم،	هر درده دایانیب، سینمایان انسان.
آلقیش او حقیقت یازان الله،	یالانلار رمزینی پوزان الله،
مین اولدوز وارلیغا دوزن الله،	گؤیلردن انیمه‌ین ای اولو انسان.
سؤز خزینه‌سینی بولان سن ایدین،	هر زامان دیلرده قالان سن ایدین،
سسینی عالمه سالان سن ایدین،	واختیندا دینمه‌ین، ای اولو انسان.
ظلمتین کوکسونو دئشیب، اویونجا،	اوفوقلر پارلادی عالم بویونجا،
قوی بو گور بولاقدان ایچیم دویونجا،	مشعلی سؤنمه‌ین ای اولو انسان.

گفتیم که دکتر هیئت شخصیتی دوجنبتین داشت. همواره با خود اندیشیده‌ام که تمام معجزه شخصیت او برخاسته از همان ویژگی دوجنبتین بود. پدر او شخصیتی دوجنبتین داشت. بیشتر شخصیت‌هایی که وی با آنها محشور بود، ذو جنبتین بودند، مانند دکتر حمید نطقی، پروفیسور بارنارد و سایرین. این خصوصیت دوجنبتین بدان معنا نیست که دو شخصیت مستقل از هم در یک ذهن جای گرفته باشند. این دو شخصیت با همدیگر تعامل می‌کنند، در همدیگر تداخل می‌کنند، اما در عین حال، استقلال خود را نیز حفظ می‌کنند. از تلاقی این دو شخصیت، خیر و برکت می‌زاید و در و گوهر نمایان می‌شود. در اینجا بی‌اختیار به یاد این آیات شریفه از سوره الرحمن می‌افتم:

مرج البحرين يلتقيان، بينهما برزخ لا يبغيان، يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان ■.

دکتر جواد هیئت و ایل قشقایی

ایل قشقایی از شش طایفه (عمله، دره‌شوری، فارسیمدان، کشکولی بزرگ، شش بلوکی، کشکولی کوچک) تشکیل شده است. قاراچاهی‌ها جزو کشکولی هستند. طایفه صفی‌خان و نمدی و جعفربیگلو هم جزو طایفه‌های فرعی هستند. هر طایفه از چند تیره و هر تیره از چند بنکوه و هر بنکوه از چند بیله تشکیل شده و بیله واحد تعاونی زراعی و دامداری و متشکل از چند خانواده است. هر بنکوه توسط یک ریش‌سفید و هر تیره توسط یک کدخدا و هر طایفه به وسیله یک کلانتر اداره می‌شود. کلانتر را ایلخان انتخاب می‌کند. خود ایلخان به فرمان شاه وقت تعیین می‌شده و از زمان صفویه از طایفه عمله و تیره شاهیلوی بوده است. معمولاً برادر ایلخان هم به عنوان ایل‌بیگی معاون و دستیار ایلخان است. خانواده ایلخان خود را از اولاد اوزون حسن آق‌قویونلو می‌دانند.

قشقایی‌ها مردمانی جسور و وطن‌پرست هستند. در جنگ جهانی اول با انگلیسی‌ها جنگیدند و حماسه دلیران تنگستانی را به وجود آوردند. در پنجاه سال سلطنت پهلوی مورد کین و غضب رژیم بوده و سران آن‌ها مغضوب و بعضاً محبوس یا تبعید بودند.

قشقایی‌ها هنوز آداب و رسوم قدیم خود را حفظ نموده‌اند. مثلاً هر تیره یک پرندۀ یا حیوان را محرم و مقدس می‌داند و از شکار و خوردن گوشت آن خودداری می‌کند. در میان قشقایی‌ها هنوز گرگ علامت اوغور و خوش‌یمنی است. مثلاً اگر کسی شانس بی‌آورد یا ثروتی پیدا کند، می‌گویند: «اونون قوردو اولامیش» (گرگش زوزه کشیده). تیره‌ای هم به نام «قورد» (گرگ) وجود دارد که از طایفه شش‌بلوکی است.

سیری در تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، ص. ۳۲۱

مریم میرزاخانی و جواد هیئت؛

دو اسطوره، یک تناقض^۱

• اصغر زارع کهنمویی

هفته گذشته، هفته‌ی خبری دو شخصیت برجسته علمی ایرانی بود:

خبر نخست، غروب تلخ «دکتر جواد هیئت» جراح پرآوازه ایران بود؛ کسی که چهل سال پیش، تنه‌به‌تنه‌ی جراحان مشهور اروپایی در مرز دانش حرکت می‌کرد. او نخستین جراحی قلب باز (۱۳۴۱) و نخستین پیوند کلیه (۱۳۴۷) را چهار دهه پیش در خاورمیانه (تهران) انجام داد و به همین دلیل، به «پدر قلب ایران» شهرت یافت.

خبر دوم، طلوع شیرین «دکتر مریم میرزاخانی» ریاضی دان برجسته ایران بود؛ همو که بهترین جایزه ریاضی جهان را از آن خود کرد. جایزه فیلدز، جایزه بزرگی است، جایزه‌ای که تا کنون هیچ زنی به کف نیاورده و اکنون دختری المپیادی از ایران، صاحب آن است.

رسانه‌های فارسی‌زبان اعم از صداوسیما و خبرگزاری‌ها و پایگاه‌های خبری و روزنامه‌ها؛ برای طلوع ارزنده مریم میرزاخانی، به حق سنگ تمام گذاشتند و در چند روز گذشته صدها خبر و عکس از او و کار بزرگش مخابره کردند؛ اما دریغ، حتی یک رسانه، یک سطر خبر برای رحلت یکی از پرآوازه‌ترین دانشمندان ایران مخابره نکرد. غیر از دو یا سه سایت این ور آبی محلی در تبریز، هیچ یک از رسانه‌های داخلی، این واقعه را منتشر نکردند. این درحالی است رسانه‌های رسمی ترکیه، آذربایجان، قزاقستان،

^۱ به نقل از نوید آذربایجان، چهارشنبه ۱۲ شهریور ۱۳۹۳.

ترکمنستان و... و رسانه‌های معتبر جهانی نیز، جزئیات واقعه را گفتند و برخی حتی، ویژه‌برنامه‌های متنوعی منتشر یا پخش کردند.

همانطور که خواهد آمد، مرگ این اسطوره بزرگ، قطعا ارزش خبری دارد؛ حالا اگر رسانه‌های ما خبری منتشر نکردند، احتمالا، دچار خبرخوردگی شده‌اند که برای رسانه‌ایرانی، فاجعه است چرا که هیچ یک از رسانه‌های ایران، متوجه خبر به این مهمی نشده‌اند و البته چنین فاجعه‌ای جای تاسف بسیار دارد. احتمال دوم این است که آن‌ها خبر را دیده‌اند اما از انتشار آن سرباز زده‌اند و این یعنی «بایکوت» و بایکوت حقیرانه‌ترین گزاره‌ی ممکن برای یک رسانه است.

اما به احتمال زیاد، هیچ یک از دو مورد، دلیل اصلی عدم انتشار خبر درگذشت دکتر جواد هیئت نیست. دلیل اصلی، تصور نداشتن ارزش خبری این واقعه و اهمیت ندادن به مساله است. به زعم من، برای روزنامه‌نگاران و صاحبان رسانه‌های ما، مرگ دکتر هیئت، اهمیتی ندارد. یعنی این واقعه را دارای ارزش خبری نمی‌دانند. این دیدگاه، به دلایل مشخص (در ادامه)، اشتباه و ظلم مضاعف به ساحت رسانه و البته به جایگاه علم و علما است.

«دکتر جواد هیئت» در ایران ارزش خبری دارد، چون:

۱. او یک دانشمند صاحب‌نام در حوزه پزشکی است و افزون بر انجام اولین جراحی قلب و پیوند کلیه در چهل سال پیش، دارای صدها مقاله علمی بین‌المللی در ژورنال‌های علمی معتبر جهان است. ده‌ها کتاب او اکنون در دانشگاه‌های کشور جزو منابع درسی هستند. او به عنوان پزشک ایرانی، عضو نهادهای عالی و معتبر جهانی بود از جمله؛ نماینده ایران در «انجمن بین‌المللی جراحی» و عضو «آکادمی جراحی پاریس». همچنین، به مدت ۱۲ سال، مجله معتبر «دانش پزشکی» را منتشر می‌کرد که یکی از موثرترین مجلات علمی میان سال‌های ۱۳۴۳ تا ۱۳۵۵ بود. تنها به همین یک دلیل، رسانه‌های ما به مناسبت مرگ این اسطوره بزرگ پزشکی باید به تبیین شخصیت و جایگاه او می‌پرداختند.

۲. هیئت تنها جراحی حاذق نبود، او در کنار پزشکی، متخصص و پژوهشگر بزرگ زبان و ادبیات ترکی بود. او در این حوزه یک صاحب‌نظر جهانی بود. پژوهش‌های ارزنده او، در نهادهای علمی ترک شناسی جهان، به او جایگاه ویژه‌ای بخشیده بود. عمق و وسعت تولیدات علمی هیئت در تاریخ زبان و فرهنگ آذربایجان، اینقدر عمیق بود که دانشگاه‌های معتبر جهان، او را به عنوان یکی از بزرگترین پژوهشگران خاورمیانه بشناسند. تنها ۳۵ سال انتشار مداوم مجله پژوهشی *وارلیق* کافی است که رسانه‌های ما حداقل بخاطر مدیریت طولانی مدت و انتشار یکی از مجلات دیرپا، مرگ او را مخابره کنند.

۳. پروفیسور هیئت اما، یک شخصیت سیاسی هم بود. او فرزند یک مجتهد آذربایجانی بود و در بستر سیاست و مذهب بزرگ شده بود. از دوران دانشجویی، فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی گسترده‌ای شروع کرده و با بسیاری از کنشگران سیاسی آن روز ارتباط داشته است. بعدها که تخصص خود را در خارج

کشور گرفت و به ایران بازگشت، چون پزشک حاذقی بود خیلی زود مورد توجه قرار گرفت. جایگاه علمی او چنان بود که با وجود چهره سیاسی و حضور در خانواده‌ای سیاستمدار، به ریاست بیمارستان شهربانی منصوب شد. این مسوولیت، به او فرصتی داد که به دوستان و مبارزان سیاسی خود کمک کند. رایزنی‌ها و کمک‌های معنوی بسیار او برای آزادی و رهایی مبارزان عصر پهلوی زبان زد است. او از نفوذ خود بسیار استفاده می‌کرد و برای رهایی افراد دربندی چون غلامحسین ساعدی و... پادرمیانی می‌کرد. او با اینکه رییس بیمارستان پلیس بود ولی همواره منتقد نظام پهلوی باقی ماند. همین بند چهارم، هم می‌توانست به تنهایی مرگ او را دارای ارزش خبری کند.

۴. و هیئت، یک چهره فرهنگی فراملی هم بود. دیدارهای مرتب او با شخصیت‌های برجسته خاورمیانه و احترام عمیق آنها با این چهره برجسته، دلیل دیگری است. او روابط بسیار حسنه‌ای با رهبران همسایه، سلیمان دمیرل، حیدر علی‌اف و ... داشت. آمد و شد مکرر او به نهادهای سیاسی و دانشگاهی ترکیه و آذربایجان، از او یک چهره فرهنگی فراملی ساخته بود. او همه کنش‌های دیپلماتیک خود را به عنوان یک ایرانی انجام می‌داد. در ترکیه او را یک ترک ایرانی می‌شناختند.

۵. جواد هیئت چهره دیگری نیز دارد. او فرزند یکی از روحانیون مطرح آذربایجان است. «علی هیئت» همان مردی که در دوران مشروطه در راس هیئتی به‌عنوان سفیر حوزه نجف برای کمک فکری و مشورتی به مشروطه‌خواهان آذربایجان به تبریز رفت. فعالیت‌های او آنقدر مثمر ثمر بود که مردم یاد آن هیئت را برای همیشه گرامی بدارند آنقدر که فامیلی این مرد نیز، بنام «هیئت» ثبت شود. این دانشمند پرآوازه، بعدها به کابینه ملی دکتر محمد مصدق رفت و به عنوان وزیر دادگستری مصدق مشغول فعالیت شد. او همچنین مدتی رییس دیوانعالی کشور بود. پروفیسور جواد هیئت دست‌پروورده این شخصیت ارزنده است. به نقل از شخص هیئت، در دیداری که وی با رهبر کبیر انقلاب داشته، امام خمینی از پدر مجتهد او به نیکی یاد کرده است. هیئت بخشی از توانایی‌ها و ارتباط‌های سیاسی خود را مدیون پدر خویش است. او در سال ۱۳۲۰ اولین انجمن آذربایجانی را در تهران بنیان‌گذاری می‌کند، انجمنی که بعدها موجب خیرات بسیار برای آذربایجان و ایران شد. به‌گفته نزدیکانش، او روابط نزدیکی با سران انقلاب اسلامی از جمله رهبر معظم انقلاب داشته است. حتی در سال ۱۳۷۸ که مهندس علیرضا صراف‌ی روزنامه‌نگار آذربایجانی دستگیر می‌شود، دکتر هیئت که باکو بوده، نامه‌ای خصوصی توسط سفیر وقت ایران در آذربایجان به رهبر انقلاب می‌نویسد و آزادی وی را درخواست می‌کند. بعد از آن نامه، روزنامه‌نگار آزاد می‌شود. او یک بار، کتاب خود با عنوان «سیری تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی» به رهبر معظم انقلاب ارسال می‌کند و ایشان به‌صورت مکتوب، بخاطر نگارش کتاب، از دکتر هیئت تشکر می‌کنند.

۶. با عنایت به پنج مورد پیشین، دکتر جواد هیئت، یکی از بزرگترین چهره‌های تاریخ معاصر آذربایجان است. اصحاب فرهنگ آذربایجان، او را پدر معنوی خود می‌دانند. او ماندگارترین شخصیت آذربایجانی یکصد سال اخیر است. کافی است فقط در دو روز اخیر، صفحات فیس‌بوک جوانان آذربایجان

رصد می‌شد، حجم وسیعی از عکس‌ها و دل نوشته‌های جوانان آذربایجان درباره او، جایگاه او را نشان می‌دهد. تنها یک استاتوس کوتاه اینجانب درباره او، بیش از صد بار share شد! همین محبوبیت بی اندازه، خود یک ارزش خبری است. وقتی شخصیت محبوب و بزرگی از دنیا می‌رود، قطعاً باید به عنوان یک خبر مخابره شود.

یکی از این ۶ دلیل کافی است که با قطعیت تمام بگوییم، «مرگ اسطوره آذربایجان»، ارزش خبری بسیار مهمی داشت و باید «مخابره» می‌شد. رسانه‌های ما این خبر را یا ندیدند و یا نادیده گرفتند. در هر دو حالت، این ضعفی بزرگ و دل‌آزار برای رسانه‌هایمان هست. عدم انتشار حتی یک خبر درباره غروب جواد هیئت، همان قدر تالم و سرزنش دارد که انتشار خبر طلوع مریم میرزاخانی، تحسین و افتخار. تصور کنید، هیچ یک از رسانه‌های ما درباره افتخار ارزنده یک بانوی ایرانی، هیچ خبری را منتشر نمی‌کردند، آیا این بی‌خبری یا بی‌توجهی، چیزی در حد فاجعه نبود؟ اکنون فاجعه رسانه‌ای بایکوت یا سکوت یا خبر خوردگی یا...، درباره مرگ دکتر جواد هیئت رخ داده است... .

رسانه ایرانی تنها یک توجیه برای این فاجعه دارد. روزنامه‌نگاران ایرانی می‌توانند بگویند؛ جواد هیئت را نمی‌شناسند که این البته، عذر بدتر از گناه است و صدا البته، رونمایی آشکار از دو گسست بسیار پرمعنی است. **گسست اول:** چگونه است که رسانه‌های ما یکی از برجسته‌ترین شخصیت‌های معاصر خود را نشناسند؟ چه اتفاقی برای ایران افتاده که هیچ روزنامه‌نگاری، پدر قلب کشور خود را و یکی از برجسته ترین شخصیت‌های فرهنگی و سیاسی زمانه را نمی‌شناسند؟ روزنامه‌نگاران ما مطلع‌ترین قشر جامعه ما هستند. اگر آنان اینقدر بی‌اطلاع باشند، باید اعتراف کنیم که نسبت به گذشته نزدیک خودمان، با گسست تاریخی- نسلی عمیقی مواجه‌ایم. از تاریخ نزدیک خود کمترین اطلاع را داریم. ما نمی‌دانیم چه بزرگ‌مردی با چه قد و قواره پرافتخاری در همین قرن معاصر در این کشور می‌زیسته است. ناآگاهی تاریخی به اسطوره‌های معاصر، تنها درباره دکتر هیئت صدق نمی‌کند. نسل حاضر بزرگان بسیاری را هم به یاد نمی‌آورد.

گسست دوم به مراتب خطرناک‌تر و نگران‌کننده‌تر از گسست نخست است. روزنامه‌های ما افزون بر گسست تاریخی به گسست جغرافیایی فرهنگی هم دچار شده‌اند. جواد هیئت، اسطوره زنده آذربایجان است. آذربایجانی‌ها او را می‌پرستند. همه طیف‌ها او را پدر معنوی خود می‌دانند از روزنامه‌نگار تبریزی طیف راست حاکمیت تا روزنامه‌نگاران زنجان طیف هویت‌طلب و از شخصیت‌های دولتی تا فعالان منتقد، همه و همه او را همچون یک اسطوره می‌ستایند و این درحالی است که روزنامه‌های تهران، از این «ستایش»‌های انبوه خبری ندارند. این یک گسست جغرافیایی فرهنگی است. رسانه‌های فارس‌زبان، گویا هیچ از آنچه در آذربایجان می‌گذرد نمی‌دانند.

گمانه آخر دلیلِ عدم پوشش خبری مرگ اسطوره آذربایجان، بسیار ناگوار است. ممکن است رسانه‌های ما هیئت را بشناسند و بدانند که آذربایجان چه‌سان او را می‌ستاید و برای مرگ او ارزش خبری هم قائل بشوند اما، او را به هزار دلیل، عمداً بایکوت کنند. بالاخره هیئت کسی است که حداقل ۶۰ سال برای حفظ و اعتلای زبان ترکی آذربایجانی، جهاد کرده. او از استعداد، پول، اعتبار، شهرت، جوانی و هستی خود مایه گذاشته و یک‌تنه «ترکی» را در ایران پاس داشته است در این راه شاگردان بسیاری تربیت کرده و گره‌های بسیار گشوده است. من می‌گویم، نه تنها پوشش خبری که باید به همین یک دلیل از او در عالی‌ترین سطح تجلیل شود. اما ممکن است روزنامه‌نگاران ایرانی، او را به همین یک دلیل، بایکوت کنند و شخصیت برجسته پزشکی او را نیز نادیده بگیرند. ممکن است او را بخاطر جهاد تمام‌قدش برای زبان ترکی، پان‌ترک بخوانند و بایکوتش کنند اما کیست که نداند جواد هیئت، اندیشمندی ایرانی است و زنده کردن و پاسداشت زبان و فرهنگ ترکی ترک‌های ایران، راهی مستحکم برای مانایی ایران است و این را بیش از هرکسی، هیئت فهمیده بود. من بسیار دوست می‌دارم، هرگز این جهاد اکبر اسطوره آذربایجان، دلیل بی‌توجهی رسانه‌ها نباشد. من دوست‌تر دارم دلیل بی‌اعتنایی را سکوت ناآگاهانه آنان بدانم تا بایکوت آگاهانه. ■

وارلیق

VARLIQ

Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Yeni Dönem. Yıl: 1, Sayı: 1 (Yay 2015), s. 98

Telif Haqqı©Varlıq Dergisi

دوكتور جواد هيئت ين مزار هيكللى (هيكل يونار: ناطيق على يف)

اونودولماز «بیلگه وارلیغی»

• آرتوم دینچ^۱

کولتورلر آراسی ائتکیلیشیم سورجلری، گنللیکله سانجیلی و سورونلو گنچن تاریخی دؤنملری تمثیل اندر. گونوموزده دگیشیک جوغرافیالاردا، قارقینمیش عیرقچی و آیریمچی ایدئولوژیلرین ائتکیسیندن قورتولابیلیمه میش بعضی گوج چئوره لری طرفیندن هدف آلینمیش تورک کولتورو، حساس بیر تاریخی دؤنمدن گئچمکده دیر.

یوخ ائدیلمه هدفینه آلینمیش باسقی آلتینداکی کولتورلرین داشیییچی-ائیله ییجیلرینی سیویل دیرنیش جسارتلندیرن و باسدیریلیمیش کولتورون کولتورل عنصورلارین استیفاده سینی ایشله وسل قیلماغا چالیشان شخصلرین، ایلگیلی کولتورلرین

سوردوروله بیلیمه سی اوچون حیاتی اهمیتی دارتیشیلمازدیر. اونلار اؤز کولتورل کیملیکلرینه قارشى آپاریلان اوستونچو، آیریمچی و آشاغیلا ییجی سورجلری سئز و گؤستررلر. پروفیسور دوکتور جواد هیئت بو بیلینجه صاحب اولان شخصلردن بیریدیر. او، ایراندا سیاسی یئتکه طرفیندن، فارس اولمایان اتنیک کیملیکلره قارشى آپاریلان اوستونچو، آیریمچی و آشاغیلا ییجی سورجلری سئز و بو سورجلره قارشى ائتکیلی دیرنمه نین یوللارینی آرایار.

پروفیسور دوکتور جواد هیئت یاسال دوزلمده مؤجود امکاملاری زورلایاراق ایراندا تورک کولتورونون سوره ینلیگی نی ساغلا یاجاق وسیله و ماتریاللاری ان وئریملی بیچیمده ایلشتمه نین یولونو معاریفچی لیک حرکتینده گؤرر. بو سببله ده ایراندا تورکلرین و کولتورلری نین وارلیغینی سوردوره جک ائتکینلیکلری دستکله یهرک اؤزلیکله علمی آراشدیرما و اینجه له مه پروژه له رینه اؤنجه لیک وئرر. بو باغلامدا، ایراندا تورک کولتورونون تاریخی ایزلری و تورکجه نین دورومویلا باغلی بیرچوخ آراشدیرما و اینجه له مه

^۱ آنکارا اونیورسیتیه سی، سوسیولوژی بۆلومو

ماهیتینده کی ایشلری مقاله و کیتاب بیچیمینده یایینلانمیشدیر. پروفیسور دوکتور جواد هیئتین بو ساحهده، بلکه ده ان اؤنملی و ان زیروهده کی اثری، بوگون اعتباری ایله ۳۶ ایلدیر یایینلانماقدا اولان اوچ آیلیق وارلیق درگیسی اولدوغو سؤیلنمیشدیر. پروفیسور دوکتور جواد هیئت، تانیملانماسی و اؤز تلممه سی زور، اؤز حیاتیینی آشمیش بیر اولقودور. اونو دوشوننده، تانییدیغیم قدریله، آشاغیداکی گۇرونکولر جانلانیر دوشومده:

- آماجلانان هدفه یۆنهلیک بوتون یئترسیزلیک و سیخینتیلار باخما یاراق مۇجود امکاملاری ان یاخشی بیچیمده استیفاده ائتمه باغلامیندا، یاشادیغی چاغین روحونو و شرطلرینی دوغرو اوخوبایلین،
- سورغولاییجی یاناشیم و مسئولیت دویغوسو باغلامیندا، آیرد ائتدیگی مسئلهلره اؤز درایت و مهارتینه خاص بیر ایستراتژیک اؤن گؤرو ایله گئچرلی و ائتکیلی چؤزوم یوللاری گلیشدیره بیلین،
- ایراندا تورک کولتورونون سورہینلیگی آچیسیندان قارشیلانیدیغی فرصت و تهدیدلری دوغرو تشخیص ائدیپ یوروملایایلین،
- بوتون امکانشیزلیق و چتینلیکلره رغماً چالیشقان، صبریلى و اؤز وئریلى یاناشیمیلا ایراندا تورک کولتورونون سوردورولمه سی و نسیلدن نسیله انتیقال ائدیلمه سی اوغرونا سارسیلماز ایستنج و چابالاریلا الیندن گلنى اسیرگه مهین آدانمیش بیر آیدین.
- پروفیسور دوکتور جواد هیئتین، کولتورل بیر دگر و سیمگه یه دؤنوشدویونو و آردیندا بوراخیغی بوشلوعون، چوخ چتین دولدورولاییله جگینی دوشونورم. اونون، عینی زاماندا؛ خور گؤرویه قارشى خوش گؤرونون، اؤته کیلشدیرمه، کین و نفرت قارشى باریش و قارداشلیغین، آیریمچیلیغا قارشى عدالتین، سؤیلم و ائیلیم بیرلیکده لیگی نین، مسئولیت دویغوسو، قایغی و آدانمیشلیغین دا سیمگه سی اولدوغو دوشونجه سینده ییم. اونودولماز "بیلگه وارلیغی" یاشامیم بویونجا باش ووراجاغیم قاینق اولاجاقدیر. ■

دوستوم دوكتور جواد هيئت ين عزيز خاطيره سينه

• سيفالدين آلتايلى^۱

هر بير انسانين عؤمور يولو واردير و او يولدا اونون اوغورلارى، اوغورسوزلوقلارى، سئوينجلرى، كدرلرى، دوستلارى، آلاه هاميدان اوزاق ائله سين دوشمنلرى، سئونلرى، سئومه ينلرى قارشيسينا چيخير. عؤمور يولومدا هر جور بلالارلا، اضطرابلارلا، داغ بويدا چتينليك لرله اوزلشديم، آنجاق تانرى نين دا يارديمى ايله هاميسى نين عهدە سيندن گلديم. گؤزل انسانلار تانيديم، شوکور تانرييا پيسلرله اوزلشسم ده اونلارلا اونسيت ياراتمادان آرالاندیم. هاردا گؤزل انسانلار وارديرسا گئديپ اونلارى تاپديم، اونلارلا دوستلاشدیم.

گونئی (ایران) آذربایجانين ادبیات دونیاسینی هله اورتا مکتبده ایکن تانیماغا باشلادیم. ادبیات معلمیم همیشه کلاسیک شاعریمیز شهریاردان، ائشسيز اثری "حیدربابا"دان صحبت آپیردی. اونون صحبتلری شاگیرد دوستلاریمی بیلیمیرم، آنجاق منیم دونیامی باشدان-باشا بزه ییردی، آتامین آذربایجانلا باغلی تلقینلری ايله معلمیمین سؤیله دیکلری اوست-اوسته دوشدویوندن خیالیمدا ال چاتماز بیر گونئی سئوگیسی یارانمیشدی. اونبورسیتده اوخویارکن واریق درگیسی نین ادبیات دونیامیزا قدم قویدوغونو ائشیتدیم، سونرا تصادفلر گؤزل شاعریمیز "ساوالان" ايله تانیشماغیما امکان یاراتدی. اونونلا ایستانبولدا گئچیردیگیمیز بیر نئچه گونده گونئی دونیاسیندان دونیا بویدا سئوگی چيچکلری دردییم. ساوالان بگ باشدا شهریار، دوكتور حمید نطقى، دوكتور جواد هيئت، محمد علی فرزانه، علی کمالی، غلامحسین بیگدلی، میرهدایت حصاری و دیگر ضیالیلاریمیزی منه غیایى اولاراق تانیش ائتدی. واریق درگیسینی دایمی اولاراق ایزله مگه باشلادییم و واخت اؤتدو مکتب قورتاردی، اؤز کندی میزه دؤنمه لی اولدوم. ۱۹۸۵-جی ایله ده ت.رت. تورکیه نین سسی رادیوسو نزدینده

^۱ آراشدیرماچی، قرنته چی.

فعالیت گۆسترن آذربایجان تورکجه‌سی بۆلمه‌سینه امتحانلا داخیل اولدوم، بیر نئچه آیدان سونرا دا رادیونون رهبرلیگینه تعین اولوندوم. آرتیق گونئی آذربایجانلی دوستلارین یازیلارینی داها یاخیندان ایزلهمگه باشلادییم. آنکارادا گنچیریلن بیر سیمپوزیومدا دوکتور جواد هیئتله یاخیندان تانیش اولدوم. آذربایجان ادبیاتینا سئوگی بسله‌ین آغ‌ساققاللاریمیزلا دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون، دوکتور محمد کنگرلی، مرحوم فوزی آق‌اوزوم، احمد قاراجا، نورالدین خزر و دیگر بیر نئچه شخصیتله هیئت بگین افتیخارینا وئریلن بیر آخشام قوناقلیغیندا گۆروشدوک. ادبیاتیمیزین بؤیوک شخصیتی دوکتور جواد هیئت، وارلیق درگیسی‌نین هانسی یوللارلا و نه جور چاپ اولوندوغونو، دوکتور حمید نطق‌ی ایل‌ال-اله وئریم هانسی چتینلیکلرین عهدہ‌سیندن گلدیکلرینی دانیشدیقجا هامیمیز حیرته گلریدی، او گنجه نین قورتارماسینی ایستهمه‌سم ده هر باشلایان شئیین بیر قورتاراجاغی واردی و تأسف ائتمه ده قورتاردی.

سوسیولوژی‌نین قانونلارینا گۆره بعضی توپلوملاری انسانلار، یعنی لیدرلر، بعضی لیدرلری ده توپلوملار یارادیر. مثلاً هیندیستانین آزاد روحلو خالقینی یارادان ماهاتما قاندینی و تورک دنیاسی‌نین ائشیش دۆلت و سیاست خادیمی آتاتورک و بیرینجی سادالانان فیکره نمونه گۆستره‌بیلرک. اینگیلیس مستملکه سینده ناله چکن هیندیستانی اسارت قاندالیندان خلاص ائتمک اوچون پیادا یوللارلا دوشن قاندی، الینده کی عصاصی ایل شهردن شهره، کندن کندن دولانب ایراد ائتدیگی نطقلرله خالقینی اوپاتدی و توپلومون اکثریتی عوام اولسا دا اونلارلا آشیلادیغی آزادلیق روحویلا اسارتی قبول ائتمه‌ین انسانلاردان عبارت مستقیل روحلو بیر هیندیستان توپلومونو یاراتدی. آتاتورک ده، داغیدیلان عثمانلی ایمپریاسی‌نین دوشگون روحلو انسانلارینا یئنی بیر روح آشیلایاراق اونلاری یئددی دؤوله قارشى دؤیوشه سسلهدی و اشغال اولونموش وطنیمیزی یاد چکمه‌لردن خلاص ائتدی. بو تیپلی لیدرله چوخلوقلا شرق دنیاسیندا راست گلیریک. بیر ده توپلوملارین یاراتدیغی لیدرلر واردیر کی، بو تیپلی انسانلارین اکثریتی ایسه غرب دنیاسی یارادیب. اونلار ضیالی کوتله‌لرین ایچیندن چیخیلار همین کوتله‌لرین آرزوسونا گۆره دۆلتلری و خالق‌لاری نائلیتله اداره ائدیبلر. بو تیپلی لیدرله ده اینگیلتره‌نین اسکى باش‌باقانی (باش ناظیری) وینستون لئونارد ایسپنسر- چرچیلی گۆستره‌بیلرک.

وارلیق درگیسی‌نین قوروجوسو اولان دوکتور جواد هیئت ایل‌ال دوکتور حمید نطق‌ی و درگی‌نین یازیچی هیئتی ده ماهاتما قاندی کیمی بیر یول ایزلهدیلر و ضیالی بیر وارلیق نسلی یاراتدیلار. منیم عالمیمده بو نسیل گونئی‌ده یئتیشن بوتون نسیللردن اوستوندور، چونکی علمه اوستونلوک وئریر، آیدینلانماغی بیر ییچیک مقصد کیمی قبول ائدیر، آیدینلانیدیقجا دا اؤزونه قاییدیر، اونا گۆره ده دوشمنلری چوخدور. ۱۹۷۷-جی ایلرده عرب الیفباسی‌یلا یازلسا دا ایران جوغرافیاسیندا تورکجه اوخویوب- یازان انسانلارین سایسی بارماقلا گۆستریلردی، آنجاق ایندی اونلارین سایى اونلارلا میلیونو اؤتوب. بونون اؤز ده هر اوغولون باجاریبله‌جگی نائلیت دئییلدیر. دوکتور جواد هیئت، قلم دوستلاری و عقیده‌داشلاری ایل‌ال باشدا دا دوکتور حمید نطق‌ی اولماقلا بو مقدس ایشی باشارمیش بیر شخصیتدیر.

دوكتور جواد هيئت، ساده جه اولاراق ايران دا تانينان اورك حكيمة و ادبيات سئوداليسى بير انسان دئييلدى. دونيا ميقياسيندا تانينان بير جراح، توركيه ده و آذربايجان دا چوخ سئويلن، تورك دونياسيندا تانينان گؤركملى بير ادبيات عاليمى و آراشديرماچيسى ايدى. اونون تورك ديل قورومونون شرف عضولويونه سئچيلمه سي ده بونون نيشانه سي دئييل مى؟! بو عنوان، دا هر انسانا قسمت اولان شئ دئييلدير. دوكتور جواد هيئت ايله ياخيندان تانيش اولماق، اونونلا دوستلاشماق، بير سوفره باشيندا دوز-چؤرك يئمك شرفينه نايل اولدوغوما گؤره اؤزومو دونيانين ان خوشبخت انسانى سايرام. تانرى مقدس كيتابيميز قران كريم ده "هر بير نفس اؤلومو داداجاقدير" بويوروب. هر بيريميز واختى گلديكه بو دونيا ايله وداغلاشاغيق، دوكتور هيئت ده واختى چاتديغى آندا بو فاني دونيا ايله وداغلاشيب ابدى عالمه كؤچ ائتدى. تانرى مكانينى جنت ائله سين، آنجاق او بؤيوك و مقدس بير ارث بوراخيپ گئتدى. *واريلىق* درگيسينى داوام ائتديرمك باره ده دوكتور هيئت ين داوامچيسى اولان دوستلارنى نين بوينونا بؤيوك بير مسئوليت قويوب گئتدى. امينم كى، *واريلىق* درگيسى، مرحوم آغساققاللاريميز، دوستلوغو ايله فخر ائتديگيم دوكتور جواد هيئت ين، دوكتور حميد نطقى نين آچديغى يولدا داوام ائتديريله جكدير.

واريلىق درگيسى ديگر طرفدن ايران ايله تورك دونياسى نين، خصوصيله ده توركيه نين و آذربايجان ين دوستلاشماسيندا دا اؤز عهدده سينه دوشن وظيفه نى لايقى ايله ايندييه كيمي يثرينه يئتيريپ، بوندان سونرا دا يئتيره جكدير. مكانين جنت اولسون عزيز دوست، اونودولماز عقيده داش... ■

جواد هیئت و موسیقی

آذربایجان خالق موسیقیسی و موغاملار روحومون قیداسیدیر. منیم اوچون موسیقی آنا لایلاسیندان باشلاییر. آنام معصومه سلطان منی چوخ سئوردی، من ده اونو. آدی کیمی، اؤزو ده معصوم ایدی. ایستر موسیقی، ایستر ادبیات لایلا ایله باشلاییر. موسیقی و ادبیات قولاق یولو ایله ائشیدیلیب ذهنده یازیلار. داها اونون یئرینی هئچ بیز شئی توتابیلمز، اونو پوزابیلمز. انسانین موسیقی ایله، شعرله نه قدر چوخ خاطیرهسی وارسا، بیر او قدر اونا باغلانار؛ بعضاً آغلادار، بعضاً اونو فرحاندیرر.

موسیقی، ادبیات و خاطیره. اوچو ده ال-اله وئریب انسانین فیکیر و دوشونجه لرینی آلت-اوست ائدر.

دوکتور جواد هیئت

جواد هیئت "معجزه" سی

• دوکتور پروانه ممدلی

دوکتور جواد هیئت اؤتن عصرین اوللرینده آذربایجاندا میلتین نجاتی یولوندا یورولمادان مجادله ائدن ضیالیلاریمیزی خاطیرلادیردی. او، وطنین گونئیینده میرزه جلیل سایاغی خالقینی "دیل سیزلیکدن" قورتارماغا، علی بگ حسینزاده کیمی "اومتدن میلته" (کیملیگینی تانیماغا) گئچمگه، احمد آغا اوغلو کیمی میلی حاقلارا و اصل اسلامی دگرلره ییبهلنمگه سسله ییردی.

علی بگ حسینزاده آذربایجاندا ایلک مطبوع اورقانی نین یارادیجیسی حسن بگ زردابی نین خدمتترینی قید ائدیپ بئله یازمیشدی: "عالم اسلام قارانیقلار ایچریسینده قالدیغی زامان، بو آدام الینه مشعل آلیب بو قارانیغی ایشیقلا ندیرماغا چالیشیردی. او مشعل اولینجی مطبوع کلام ایدی."

جواد هیئت ده حسن بگ کیمی قارانیقلاری ایشیقلا ندیران او قوتسال مشعلی اؤتن عصرین ۸۰-جی ایللریندن باشلایاراق یاندیردی. او مشعل ۳۵ ایلدن بری تهراندا نشر اولونان وارلیق درگیسیدیر. وارلیق بوتون پارامترلری ایله آرتیق بیر مکتبه چئوریلیمیش. بیزلره، یعنی قوزئیلیلره اوج اون ایل بیر درگینی چیخارماق آسان گؤرونه بیلر. اما کیفایت قدر طب ساحه سینده دنیا نفوذو قازانمیش (فرانسا جراحلیق آکادمیسی نین عضوو، دنیا جراحلار جمعیتی نین ایران تمثیلچیسی، لیسته نی چوخ اوزاتماق اولار) بیر ضیالی نین عؤمرونون ۵-جی اون ایلیندن باشلایاراق پارالل شکیلده تامامیله باشقا بیر ساحه ده، اؤزو ده عادی اؤلکه لرین بیرینده دئییل؛ گرگینلیکلردن هئچ زامان بوش اولمایان بیر اؤلکه ده فعالیت گؤسترمه

سینه چوخ نادیر حاللاردا راست گلمک اولار. اؤزونون دئدیگی کیمی داخیلدن گلن معنوی احتیاجدان، آجلیقدان دوغومشودو بو ایستک.

جواد هیئت دونیالاردا تانیان جراح کیمی بؤیوک نفوذ قازانمیش بؤیوک شخصیت، هر طرفلی ساوادی اولان ضیالی-وطنداش اؤز امکاملارینی وارلیقدا ایفاده ائده بیلیمیشدی. ۳۵ ایلدن آرتیق بیر زامان عرضنده ایراندا تورک دیلینین، ادبیاتینین یاشادیلماسی، وارلیق درگیسینین اونون یارادیجیسی جواد هیئتین آدی ایله آیریلماز صورتده باغلی اولموشدور.

وارلیق درگیسینین یارانیدیگی ایللرده میلی وارلیغینین یاشاماق و محو اولماق گرچگی ایله قارشیلان بیر خالقین آنا دیلینده سؤزه، فیکره بؤیوک احتیاجی واردی. آدی کیمی فلسفی آنلام داشییان وارلیق ایران-آذربایجان مدنی محیطینده کی بو بوشلوغو دولدورماق اوچون یارانمیشدی.

وارلیقین یارادیجیلاری باشدا دوکتور جواد هیئت اولماقلا سونسوز فداکارلیق، صداقت و زحمتله دوغما خالقین معنوی احتیاجلارینی قارشیلانماق اوچون چالیشدی.

اولا قید ائدک کی، وارلیق درگیسینین یارانیدیگی واخت گونئی آذربایجاندا ادبی دیلین قوزئیده موجود اولان اوسلوبلاری، قایدالاری یوخ ایدی. فارسجا تفکور طرزى ضیالیلارین دانیشیغیندا و یازی اوسلوبلاریندا حاکیم کسيلمیشدی. دیلین قانونلاری، اورتوقرافی (دوغرو یازما) و اورتونپی (دوغرو اوخوما) قایدالاری حاقیندا تصور ضعیف ایدی. ان باشلیجاسی ایسه تورکجهنى مکمل بیلن ادیب، قزئتچی کادرلار چاتیشمیردی.

وارلیقین حل ائده جگی بیرینجی درجه لی گؤره وی پولیسیسیست دیلده یئنیلشمه، اصلاحات ائتمک ایدی. تورکجه نین ایشلندیگی یئرلرده موجود اولان نایلیتلردن بهره لنمکله ادبی دیلده واحد یازی قایداسی یاراتماق ایدی.

دوکتور جواد هیئت دیل پروبلمینه توخوناراق دئیمیشدی: "انقلابدان سونرا ایراندا آنا دیلی نشرلرده واحد یازی قایداسی یوخ ایدی. اونا گؤره ده تورک دیلی مطبوعات دیل پروبلمی ایله قارشیلانمیشدی. فارس و عرب ترکیبلی ایله یوکلنمیش، فارس دیلینین بیر چوخ تأثیرینه معروض قالمیش دانیشیق دیلی مقصدده اوغون دئییلدی. تورکیه تورکجه سی ده تام اولاراق اوغون گلمیردی. ادبی دیلی اوزرینده دایانماغی قرارلاشدیردیق. دیلی اؤیرنمک، اونون زنگینلیگینی، گوجونو، گؤستریمک اوچون ایسه او تایللی و تورکیه لی دیلچی عالیمترین اثرلریندن استفاده ائدیلدی." بونون نتیجه سینده ایراندا تورک ادبی دیلینده یئنیلشمه پروسه سی باش وئردی. وارلیق ایسه اؤز تمیز و کامل دیل اوسلوبو ایله باشقا مطبوعات اورقانلاری اوچون آپاریجی و یول گؤستریمی رولونو اوینادی.

وارلیق ایلمک گونلر دیل-اوسلوب پروبلمینی ده تدریجاً آرادان گؤتورموش، نتیجه ده عرب الیفباسی ایله سؤزلرین آذربایجان تورکجه سینده آسان اوخونماسی کیمی گرکلی مسئله نی حل ائتمیشدی. وارلیقین بیر مطبوعات اورقانی کیمی اؤزونه مخصوص دیلی اولموش، دیگر مطبوعات اورقانلاری اوچون ده اؤرنک

رولونو اوینامیشدیر. اورتاق تورکجه سۆزلردن بول-بول استفاده ائدن درگی گنل (عموم) تورک نشرینه چئوریله‌بیلدی. درگیده ایران‌داکی دیگر تورکلرین ده آز اؤیرنیلیمیش ادبیات، دیل و تاریخی آراشدیریلیر، آذربایجان تورکلرینین معنوی دگرلرینه حصر اولونموش ماتریاللار گنل تورک کونتکستیندن یاناشیلاراق بو مسئله‌نی کومپلکس حالدا حل ائتمگه چابا گۆستریلیر. درگی آذربایجان شیفا‌هی خالق ادبیاتی نمونه‌لرینین نشرینده، یئنی-یئنی خالق صنعتچیلرینین اوزه چیخاریلماسیندا، آذربایجان کلاسیک ادبیاتی‌نین اؤیرنیلمه‌سی و تبلیغینده بیر آراشدیرما مرکزی کیمی فعالیت گۆستمیشدیر. نشر اولوندوغو ایلک دۆزلردن باشلایاراق درگی آذربایجان ادبیاتی‌نین گنل تورک ادبیاتی کونتکستینده اؤیرنیلمه‌سی نظریه‌سینی و اورتاق تورک دیلی دوشونجه‌سینی مدافعه ائتمیشدیر. *ورلیق* ایران‌دا یئری بوش اولان آنا دیللی ادبی پروسه‌نی فورمالاشدیریب، اونون مودنلشمه‌سینده خصوصی مۇقع توتمودور. بوگون آرتیق ایران‌دا یئتیشن یازارلارین دونیاداکی چئشیدلی ادبی جریانلاری عکس ائتدیرن یئنی و اوریژینال شکیل و ایچریکلی اثرلری بونون گرچک گۆستریجیسی‌دیر. درگیده اساس یئری خالقین اجتماعی-سیاسی پروبلملرینی عکس ائتدیرن ادبی اؤرنکلرین نشری توتور.

درگی اوچون یازیلیمیش یازیدان توتموش، اونون بوتون تام حاضر وضعیتیه گلمه‌سینه قدر، حتی بؤیوک و کیچیک شهر و منطقه‌لرده یایلاماسی دا بیر نچه همکارین اوزرینه دوشموشدور. بو ایشین زحمتی اوچون بیر تومن بئله آلمایان، عکسینه یئری گلنده اورتایا چیخان مصرفلری اؤده‌مک اوچون امکانی داخیلینده مادی یاردیم گۆسترر رداکسیون هیئتینین فداکارلیغی چاغداش دؤروموزده کومیسسیونچولوغون هر یئرده آیاق آچاراق قویدوغو قانونلارلا بیر آرایا سیغیمیر. بؤیوک مادی چتین‌لیکلر و معنوی تضیقلر باهاسینا عرصه‌یه گلن بؤیوک بیر علمی مرکزین گۆره بیلمه‌دیگی ایشین عهدّه‌سیندن گله‌بیلن درگی‌نین یارادیجی هیئتینه باشقا اۆلکه‌لرین ضیالیلاری یقین کی، حسد آپارابیلر.

ورلیق درگیسی ایران‌دا یارانمیش فولکلور نمونه‌لرینی توپلاییب نشر ائتمکله خالقیمیزین زنگین شیفا‌هی سۆز ثروتینی یاشاتمیشدیر. کلاسیک ادبی ارثیمیزین بیزه معلوم اولمایان نادیر شخصیتلرینی و نمونه لرینی درج ائتمکله آذربایجان ادبیاتی تاریخینی زنگینلشدیرمیشدیر. ائله‌جه ده گوونج یئریمیز اولان گنل تورک آبیده‌لرینی تدقیق ائتمکله اورتاق تاریخی-مدنی گئچمیشیمیزه علمی ایشیق سالمیشدیر. پهلوی دیکتاتورلوقو دؤرونده آچیق آسیمیلاسیون سیاستی طغیان ائتدیگی واختلاردا، خصوصیه گونئی آذربایجان‌دا ۱۹۴۶-۱۹۴۵ جی ایللر و ۱۹۵۳-۱۹۵۱ جو ایللر میلّی آزادلیق و دموکراتیک حرکاتلاری یاتیریلدیکدان سونرا اۆلکه‌ده آذربایجانلیلارین میلّی وارلیغینی، اونلارین دیلینی، ادبیاتینی قورویان و یاشادان باشلیجا عامیلین خالقین فولکلور یارادیجیلیغی اولدوغونو نظره آلساق، همین دؤرده محمدعلی فرزانه، علی کمالی و بیر سیرا دیگرلری‌نین شیفا‌هی خالق ادبیاتی، باشقا سۆزله، آغیز ادبیاتی نمونه‌لرینی توپلاییب ساخلاماق، قیسماً ده اولسا، نشر ائتمک ساحه‌سینده فعالیتی بؤیوک فداکارلیق ایدی و ایلک ساییلاریندان *ورلیق*‌ین صحیفه‌لرینده بو مۆلیفلرین بو ساحه‌ده آراشدیرمالاری‌نین تدریجاً اوخوجولارا چاتدیریلماسی اؤزو خالق قارشیسیندا بؤیوک خیدمتدیر.

دوكتور جواد هيئت يىن رداكتورلۇغو ياخيىندان اشتراكى و قوروجولۇغو ايله نشر اولونان وارلىق درگىسى فولكلور، گنل تورك ميتولوژىسى، تارىخى- معنوى وارلىقى كلاسىك ادبىياتى ايله باغلى آراشديرما مركزلرىدىن بىرى سايىلايلىر. توركلرىن تارىخى تشكولو، تورك دونيا گۇرۇشو و مدنيتى يىن دونيا سيويليزاسيونوندا (اويغارلىغىندا) يئرى، رولو حاقيىندا سلسله تدقيقاتلار اؤز صحيفه لرىنده يئر آيىرماسى وارلىق درگىسى يىن بؤيوك تارىخى خىدمتلىرى دىر. هله قوزئىده سووت دؤنمىنده بو تيپلى تدقيقاتلار يىن گئنىش وسعت آلمادىقى بىر واخىدا جواد هيئت يىن تورك دؤلتلىرى، تورك خالقلارى حاقيىندا بؤيوك انفورماسيون توتومو اولان مقاله لرى يىن نشرى مىللى معنوياتىمىز يىن اؤز كؤكو، اصلى ايله ايليشگىلرىنى اوزه چىخارتماقدا بؤيوك رول اوينايمىشدير.

قدىم تورك ادبى نمونه لرى، يازىلى قايناقلارى حاقيىندا جواد هيئت يىن تدقيقاتلار انا دىللى ادبىياتىمىز يىن تارىخى كؤكلرى حاقيىندا دا زنگىن معلومات وئىر. جواد هيئت يىن بو تيپ آراشديرمالارى "توركلرىن تارىخ و مدنيتىنه بىر باخىش" آدى ايله باكىدا نشر اولونان سونرا وارلىق يىن تارىخى، اجتماعى و مىللى- معنوى چكىسى حاقيىندا تصورلر داها دا زنگىنلىشىدى. اصلينده بو طرز تدقيقاتلار يىن نشر ائدىلمەسى، ايراندا ياشايان سويداشارلار يىمىز يىن اؤز تارىخى كؤكونه قايدىشى اوچون زمين حاضىرلايىردى. قوزئى آذربايجاندا ايسه اوزون مدت توركلرىن تارىخى بىر طرفلى، سطحى اؤيىنلىمىش و نظرى باخىمدان معلوم قالىبلار اساسلانمىشدى.

جواد هيئت يىن، گنلده ايسه وارلىق يىن بو يۇنده كى فعاليتى آذربايجان توركلرى اوچون اؤز تارىخلىرىنى اؤيره نمكده زنگىن معلومات، انفورماسيون وئرمك باخىمىندان قيمتلى دىر. جواد هيئت يىن تورك تارىخىنه داير آراشديرمالار يىن آذربايجان فاكوترو اساس يئر توتور.

اوتوز ايلدن چوخ اؤز وساطى ايله چىخاردىقى بو درگى واسطه سىله ايران توركلرىنه پهلوى دؤنمىنده اوزون ايللر آز قالا يادىرغادىقلارى انا دىلىنى يئنىدىن اؤيىردى، مىللى مدنيت، تارىخه صاحىب چىخماغا چاغىرىپ، مىللى كىملىگى تانيتدى جواد هيئت.

جواد هيئت يىن ايرانداكى بىر چوخ تورك آيدينلار يىن بو يىنونا حاقى آز اولمامىشدير. يئرى گنلده اونلار طيب كىمى ياردىم گؤستىرپ، ساغالتىمىش، بعضاً ده توركجه يازىپ ياراتماغا يۇنلدىپ، هوسلندىرمىشدير. دوكتور هيئت پهلوى رۇمى ايله سىلاخلى ساواشدا يارالانان، ايراندا مودرن شعرى فورمالاشديرانلاردان بىرى، استعدادلى شاعىر عليرضا نابدىل يىن (اوختاى) سون آنلار يىن گؤروب، تسلى وئرىپ يارالار يىن ساريمىشدير. ديگر ايكى هم يئرلىسى، عؤمرونون سونلار يىن فرانسادا ياشايىپ يارادان استعدادلى ناثير، دراماتورق غلامرضا ساعدى و بو گون كانادادا يازار كىمى ياشايىپ ادبى فعاليت گؤستر ن، دفعه لرله نوبل مكافاتىنا تقدىم اولونان اولنو يازار، تنقىدچى رضا براهنى ايله دوستلوق ائتمىش، اونلار اثرلرىنى توركجه يازماغى تۇصيه ائتمىشدى. دوكتور هيئت يىن حياتا ۲۹ ياشىندا گؤز يوموش يوخارىدا آدى چكىلن عليرضا اوختاى لا باغلى سؤيله ديگى خاطىره لر و اونولا خسته خاناداكى بولوشمالارى رضا براهنى يىن يازدىقى «اؤلدورولنلرىن ماهنىسى» (آواز كشتگان) آدى رومان يىن عكس اولونموشدور. بو

روماندا دوکتور جواد هیئت دوکتور جودی کیمی تصویر اولونموشدور. اثرلری نین یالنیز جزئی حصه‌سی آنا دیلینده اولسا دا بو ایکی اونلو یازارین اثرلرینه همیشه تورکلوک روحو حاکم اولموش، بو روح اونلارین یاراتدیقلاری قهرمانلارین کاراکترینده، تفکور و داورانیشیندا آیدین سئزیمیشدیر. محمدحسین شهریارلا، سهندله مسلک و کؤنول یولداشی اولان دوکتور هیئت اونلاری دا آنا دیلینده یازماغا تشویق ائتمیشدیر. شهریار تورکجه یازدیغی مشهور شعردن سونرا "جزالاندیریللیب" یاتاغا دوشنده اونو تبریزدن تهرانا چاغیرمیش، ۶ آی بویونجا ائوی نین بیر قاتینی اونا آییریپ اونونلا حؤرمتملی قوناغی کیمی ایلگیلنمیشدیر.

دوکتور جواد هیئت نین آذربایجانا اولان سئوگیسی، آذربایجان مدنیتی نین تاریخی میسیونونو دوزگون حس ائتمه‌سی، نهایت، اونون بو معنوی ثروتی بوتون خالقین مالی ائتمک اوغوندا مبارزه‌سی تام گوجو و دولغونلوغو ایله اوستادین درج ائتدی واریق درگیسی و بو درگی نین نشرینده اؤز تجسومونو تاپمیشدیر.

ایران دا تک تورک دیللی توپلو (مجموعه) اولدوغوندا اورادا یئنی یارانان ادبیات نمونه‌لری واریق واسطه سیله اوخوجولارلا چاتدیریلیدی. گئنیش اوخوجو کوتله‌سی انقلابدان سونرا یارانان شعر و نثر اؤرنک‌لری، آیریجا انقلابا قدر نشری یاساق اولونموش بعضی اثرلرله واریق واسطه‌سیله تانیش اولوردولار. آذربایجان خالق نین چوخ عصرلیک زنگین ادبیاتی دا بوتون اؤزلیکلری ایله واریق دا چاپ اولونوردو. سوؤت‌لر بیرلیگی داغیلدیقدان سونرا آذربایجان-ایران آراسیندا سرحدلر آرتیق گئچیلمز دئییلدی. گئدیش-گلیش چوخ آسانلاشمیشدی. واریق نین دا قوزئله باغلی مؤضوع دایره‌سی چوخ گئنیشلنمیشدی. قوزئی آذربایجانین مستقیللیک قازانماسی ایران تورکلری نین کوتلورل حیاتیندا جانلانما یاراداراق نیسبی دیرچلیشه سبب اولموشدو. طبیعی کی، واریق دا بو جور دگیشیکلیکلر، خالقین حیاتینداکی اجتماعی حادثه‌لری اؤزونده عکس ائتدیریدی. او ایللرده درگی بیر نؤع اوخوجولارین تربیونونا چئوریلیمیشدی. عاداتا، اوخوجولار اؤز مکتوبلاریندا اونلاری ناراحات ائدن مسئله‌لره توخونوردولار. ۹۰-جی ایللردن بری قوزئی آذربایجان دا باش وئرن مهم حادثه‌لر واریق دا اؤز عکسینی تاپیردی. قیزیل اوردونون باکی یا باسقینی ایله تۇره دیلن ۲۰ یانوار فاجعه‌سی، قاراباغ ساواشی، ارمنی اشغالچیلاری نین آذربایجان تورپاقلارینا تجاوزو و اونلارین جنایتلری ایله باغلی ماتریاللار درگی نین هر ساییسیندا وئریلیدی. درگی نین صحیفه‌لرینده یاخین و اوزاق گئچمیشیمیزه عاید اولان بیر چوخ تاریخی سندلره ده تئز-تئز راست گلمک اولاردی. ۹۰-جی ایللردن باشلا یاراق قوزئیلی عالیم‌لرین یازیلاری واریق دا منتظم گؤرونوردو.

جواد هیئت میّلی روحلو تورک ضیالیلارینی بو درگی نین اطرافیندا توپلامیش، گونئیه قوزئی آراسیندا معنوی کۆرپو اولموشدو. واریق بو کۆرپونون اؤزولو اولموشدور. اؤزونون قید ائتدیگی کیمی، واریق اونون وارلیغی اولموشدور.

واریق تکجه قوزئی آذربایجان و ایران آراسیندا بیرلیک کۆرپوسو اولماییب بوتون تورک دونیاسی نین گئچمیشی، ایندییسی و گله‌جگی حاقیندا معتبر علمی، ادبی یازیلا وئرمکله تورک خالق‌لاری نین

بیرلیگینه خیدمت ائتمیشدیر. اسکی تورکلر، اورتا تورکلر، اسلام دۇرو و سونراکی دۇردە تورک دۆلترلی و مدنیتی حاقیندا سلسله تدقیقاتلار اؤز سوی کؤکونو درک ائتمکده هر بیر تورکه یاردیمچی دیر. خصوصاً ایران و آمریکا، آوروپا اۆلکه لرینده یاشایان تورکلر اوچون بونون اجتماعی- سیاسی اهمیتی اولدوقجا بؤیوکدور.

درگی نین فعالیتتی تکجه ایران تورک ادبیاتی نین نمونه لرلی نین نشری ایله محدودلاشمایش، یارادیچی هیئت قوزئیده یارانان ادبیاتین ان یاخشی اؤرنکلرلی نین اوخوجولارینا چاتدیریلماسینا اؤنم وئرمیشدیر.

جواد هیئتین وارلیق درگیسی آذربایجانین چاغداش حیاتیندا بیر حادثه دیر. اونون فعالیتتی هم ایران داکی، هم ده قوزئی آذربایجان داکی تورکلرین میلی شعورونون فورمالاشماسیندا مهم عامللردن بیر کی قیمتلندیریلمه لی دیر. گونئیده و قوزئیده ده ۸۰- جی ایللرین اکینجی یاریسیندان اعتباراً وسعت آلمیش میلی آزادلیق و دموکراتیک حرکاتیمیزین کؤکلریندن بیر قیسمی دا وارلیق درگیسینه، اونون ناشیری و یازاری - بیر سؤزله، جانی و روحو جواد هیئته گندیپ چیخیر. اونو دا قید ائدک کی، جواد هیئتین وارلیق درگیسینده گئدن یازیلارلی نین بؤیوک حصه سی سونرالار کیتاب حالیندا تهران و باکی دا و آنکارادا چاپ اولونموش "آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی"، "ایکی دیلین مقایسه سی"، "آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش ۱ و ۲"، "تورکلرین تاریخ و مدنیتینه بیر باخیش"، "ادبیاتشناسلیق"، "غرب فلسفه سی تاریخی- برتراند راسل" (جواد هیئتین تقدیمینده) و "تورک دیلی و لهجه لرلی نین تاریخی" آدلی سککیز کیتابدا اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

وارلیقدا، خصوصیه جواد هیئتین اؤزونون مقاله لرینده تورکلرین میلی شعورونو قیدالاندیرایله جک مۇسوعلارین اکثریتینه توخونولموشدور. (وارلیق درگیسی نین ۲۰ ایلهده چیخان سایلارینی آراشدیران و بونولا باغلی آیریجا ایلک دفعه علمی مونوقرافیک کیتاب نشر ائدن - تقدیم اولونان یازی نین مولیفی نین بو فیکری سؤیله مگه یقین کی، یئتکیسی چاتیر).

جواد هیئتین علمی- پوبلیسیستیک فعالیتینده ایراندا آذربایجان تاریخینی آماجای یؤنه لیک شکیلده ساختالاشدیران، دونیا اجتماعی فیکرینی آزدیرماغا چالیشاراق خالقیمیزین تاریخی ایله باغلی اساسسیز ادعالار ایره لی سورن مختلف فیکیر صاحب لری ایله جسارتلی مبارزه ده همیشه مهم یئر توتوردو.

درگی آیری دوشموش ایکی قارداشین بیر تفکور، بیر دوشونجه ایشیغیندا بیرلش مسینده تاریخی بیر میس سییانی یئرینه یئتیریر، جنوبو شیمالی، شیمالی جنوبا قووشدوروردو. ایلک نؤوبه ده گونئی آذربایجاندا میللی حرکاتین اینکیشافینا میللی اؤزونودرک پروسه سینه خیدمت ائدیپ، اکیکیه بؤلونموش خالقین سیاسی، مدنه ی و بدیعی تفککور باخیمیندان قووش ماسیندا اوزسیر رول اویناییب. درگی ده واهید آذربایجان مدنیتی کونسپ سییاسی ره بر توتولوب.

جواد هیئت تک اورک حکیمی اولماییب، هم ده آذربایجان تورکلرلی نین دیلی نین حکیمی، طبیعی اولدو. شهربارین وارلیق درگیسینه حصر ائدیگی "آزادلیق قوشو وارلیق" آدلی شعرینده سؤیله دیگی حکیمی

لال اولماقلا، كارلىق و كورلوق مرزىنە دە توتولموش بىر خالقى دوكتور جواد ھيئت بوسبوتون ساغالدىب، دىلىنى آچدى، اونو دانىشدىرايىلدى. بو، بىر حكيم كىمى جواد ھيئت يىن گۇستردىگى معجزە ايدى. وطنى نىن اوغلو كىمى اولوسونا گۇستردىگى اونودولماز خىدمەت ايدى. جواد ھيئت تەك خالقى اوچون ائتىدىگى بو معجزەوى خىدمەتى ايله اۆزۈنە ابدى ياشارلىق قازاندى، جىسمى بىزلرى تەك ائتسە دە. جواد ھيئت ھەم دە اۆزۈندىن سونرا مىلى كىملىگىنى تانىيان، دىلىنە، ادبىياتىنا، مدنىتىنە صاحىب چىخىپ قورويان، اونا دگر وئرن يىنى بىر نىسىل يىتىشىدىردى. بو گنج نىسىل اونون سالىدىغى يىنى يولون داوامچىلارىدىر!

راحت اويو، روھون شاد اولسون، اوستادا! ■

بیر بابا گئتدیگینده؛
 آرخانای یاسلادیغین دووار، سحرلری ایستی چۆرک
 مکتب خرلیگی، اوتوبوس بیلتی
 جیگریندن بیر پارچا گندر
 ان سینیرلی آنیندا بئله، دوداغی نین کناریندا بیر گولومسهمه
 بایرامدا اؤپوله جک ال، اوشاقلاریمیزی چیگنینده داشییان
 او سئویملی دده گندر
 گندر ده گندر...
 بیر ایچدن "اوغلوم، قیزیم" سؤزونون صاحیبی
 عینادچی بیر سیاستچی، قوجا بیر بدن، اوشاق بیر اورک گندر
 آنایلا یاپیلان لزومسوز تارتیشمالار، هیجانلی بیر طرفدار
 چالیشقان بیر "آدام" گندر
 گندر ده گندر
 بیر ساریلماغا، بیر جوت سؤزه بئله فرصت وئرمز عزرائیل
 واخت گلدیگی زامان سادهجه بابان دئییل
 آتان گندر، جانین گندر، قانین گندر
 گندر ده گندر...
 دولماز بوشلوق قیسا زاماندا
 هپ بیر سس آراسان، بیر نفس، بیر آچار تیقیرتیسى
 یانلیش بیر ایش یاپینجا، گۆزونون ایچینه باخیلماسینی
 آما سادهجه گۆزلرسن
 چونکو؛
 بیر بابا گئتدیگینده،
 سادهجه بابان دئییل؛
 بیر دوستون، بیر آرخاداشین، بیر سیرداشین،
 بیر اؤیتمنین، بیر اوستان، بیر یانین گندر
 گندر ده گندر...

بیچاق و قلم اوستادی جواد هیئت

• محمدرضا هیئت^۱

تورک میلتی تاریخین فرقلی دؤنملرینده، دگیشیک جوغرافیالاردا و چئشیدلی آلانلاردا انسانلیغا و دنیا مدنیتینه چوخ دگرلی شخصیتلر آرماغان ائتمیشدیر. اسکی چاغلاردا فارابی، ابن سینا، کاشغاری محمود وس. کیمی بیرچوخ ایلکه امضا آتان بیلگین و دوشونورلر (متفکیرلر) یئتیشدیرن تورکلر، گونوموزده ده بیلیم، کولتور و سیاست آلانیندا چوخ ساییدا شخصیت توپلوما سونموشدور. بو اؤنملی دوشونورلردن بیر ده؛ «ایران-آذربایجان تورکلرینین معنوی آتاسی»، «ایکی آذربایجانین آغساقالی»، «چاغیمیزین دده قورقودو»، «عصریمیزین پرومتهسی»، «بیلگه دده» لقبلی ایله تانیان پروفیسور دوکتور جواد هیئتدیر.

جواد هیئت، ایراندا یاخلاشیق مین ایللیک تورک حاکیمیتینین سونا اردیگی و فارس پهلوی رژیمینین ایش باشینا گلدیگی ۱۹۲۵ ایلینده سئچکین بیر عایلهده دوغولدو. بؤیوک بیر دین و سیاست آدامی اولان آتاسی علی هیئت، قاجار ولیعهدینین مشاوریری ایدی.

عثمانلیلارلا بیرلیکده "اتحاد اسلام جمعیتی"نی قورموش و آنادولو تورکلریله یاخین بیر ایلیشکی ایچینده ایدی. مشروطیت فرمانینی نجفدن تهرانا گؤتورن هیئتین باشیندا اولدوغو اوچون هیئت سوی آدینی آلمیشدی. تورکچو دوشونجهلری و آنادولو تورکلریله اولان یاخین ایلیشکیسی یئنی قورولان رژیمین خوشونا

^۱ وارلیق درگیسی صاحیبی و یازی ایشلری مودورو؛ آنکارا اونیورسیتتهسی اؤیرتیم گؤرهولیس.

گنتمهسه ده حقوق آلائینداکی بیلگیسی و تجربه‌سی ندنی ایله ایران یوکسک یارغی اورقانی (دیوان عالی کشور) باشقانلیغی و عدالت باقانیغینا (ناظیرلیگینه) قدر یوکسلمیشدی.

جوات هیئت آتاسی نین پشه‌سیندن دولایی ایلک مکتب، اورتا مکتب و لیسه‌نی تبریز، همدان و تهران کیمی فرقلی شهرلرده تاماملادی. مکتبی بیرینجیلیکله بیتیرن جواد، ۱۹۴۱ ایلینده تهران اونیورسیتیه‌سی طب فاکولته‌سینی قازاندی. اورادا اوچ ایل اگیتیم (تحصیل) آلدیقدان سونرا، ایراندان تورکیه‌یه گۆندریلن ایلک اؤیرنجی قروبویلا بیرلیکده ایستانبول گلیب ۱۹۴۶ ایلینده طب دوکتورو اولدو. جواد هیئت‌ین ایستانبول گلمه سینده آتاسی نین اؤنملی رولو واردی. چونکو گنج جواد، او دؤنمین ان اونلو (مشهور) اونیورسیتیه‌لریندن اولان بیروت اونیورسیتیه‌سینده اوخوماق ایسته‌ییردی. آنجاق آتاسی «اوغلو، من سنی ایستانبول گۆندیریم کی، طبله یاناشی دیلیمیزی، تاریخیمیزی و کولتوروموزو ده اؤیرنه‌سن. بونلاری اؤیرندیکدن سونرا ایسته‌دیگین اؤلکه‌یه گنده‌بیلرسن» دئییه بیروتا گنتمه‌سینه قارشى چیخمیشدی.

ایستانبولدا آیریجا اوچ ایل اوزمانلیق تحصیلی آلان جواد هیئت، اختصاصینی تاماملاماق اوچون اوچ ایل ده پاریسه گئتدی و ۱۹۵۲-ده تهراندا دؤندو. آماجی انسانلارا خیدمت اولان گنج جراح جواد هیئت، دؤنمین قیستلی امک‌انلارینا رغماً، جراحی عملیاتلارلا باشلادی. گنل جراحیله بیرلیکده قلب عملیاتلارینی دا یاپان هیئت، ۱۹۶۷ ایلینده ایراندا ایلک آچیق قلب عملیاتینی باشارییلا گرچکلشدیردی. آردیندان قلب قاپاغینی دگیشدیرمه و تهراندا ایلک دفعه بؤیرک نقلی عملیاتلارینی باشارییلا حیانا گئچیره‌رک، دونیادا بؤیوک شهرت قازاندی. جراحی عملیاتلارلا بیرلیکده بیلیمسل (علمی) آراشدیرمالارینی دا سوردورن دوکتور جواد هیئت، ۱۲ ایل بویونجا «طب بیلیمی» (دانش پزشکی) درگیسینی یاییملاادی. اولوسلار آراسی طب قورولتایلاریندا، دنیا طب بیلیمینه یئنیلک‌لر گتیرن اونلارجا بیلدیری (معروضه) سوندو. ۱۹۶۳ ایلینده دنیا جراح‌لار جمعیتی و ۱۹۸۳ ایلینده ایسه فرانساجراحی آکادمیسی‌نه اویه سئچیلدی و ۱۹۸۸-دن اعتباراً ایللرجه جراحی پروفیسورو اولاراق اونیورسیتیه‌ده چالیشدی.

پروفیسور دوکتور جواد هیئت‌ین ایراندا اگیتیم آلدیغی ایللرده آنادیلی اولان تورکجه رژیم طرفیندن یاساقلانمیش و بو دیلده هرهانسى بیر کیتاب اوخوماق، بولوندورماق ویا اثر اورتکم بؤیوک بیر سوچ سایلییردی. آتاسیندان آلدیغی تورکلوک بیلینجی و ایستانبولدا تورک دیلی و کولتورویله ایلگیلی اؤیرندیکلری، جواد هیئت‌ی بیر مجادله آدامینا چئویرمیشدی. او، بوتون باسقیلارلا رغماً تهرانداکی ائوینده تورکجه- فارسجا شعر مجلسلری دوزنله‌یه‌رک، تورک دیلینده یازماغی تشویق ائدیردی. حتی بو آماجلا بؤیوک شاعیر شهریارى عایله‌سیله بیرلیکده تهران چاغیراراق، اؤز ائوینده قوناق ائدیپ اونو دا تکرار تورکجه شعرلر یازماغا هوسلندیریردی. جواد هیئت بیر یاندان خسته‌لری تداوی ائتمک یولویلا خالقا خیدمت ائدرکن، اؤته یاندان طب آلائیندا الده ائتدیگی شهرتی بیر قالخان اولاراق ایشله‌ده‌رک، اؤز میلّی کولتورونو آياقدا

توتماغا و يايماغا چالشيىردى. دوكتور جواد هيئت يىن توركلوكله ايلگىلى بيلگىلىرى يالنىز اوخودوغو كىتابلارلا سىنىرلى دئىيلدى. او توركيه ده طب اؤيرنجىسى ايكن؛ زكى وليدى توغان، فواد كؤپرولو و حمدالله صبحى تانرىاؤوز كىمى دؤنمىن بؤيوك شخصيتلرله ياخيندان گۇرۇشوب، بيلگى و بىلىنجىنى گىنىشلىدىردى. بو علمى و معنوى بىرىكىم، عىنى زاماندا مجادله روحو، جواد هيئت يىن ۱۹۷۹ ايران دئورىمى نىن همىن آردىندان آچىق كولتورل فعالىته باشلاماسىنا زمىن تشكىل ائدىردى. ايران دئورىمى سونوجوندا فارس مېلىتچىلىگى اوزرىنده قورولموش اولان پهلوى رژىمى يىخىلمىش و يثرىنى "اسلامى" بىر دؤلته بوراخىشىدى. بو دگىشكىلىگى و يثنى شرطلىرى دگرلندىرن جواد هيئت، قوللارنى چىرمايلاق، ايراندا ايلك دفعه بىر توركولوژى درگىسى يايىملاماغا قرار وئردى. بو آلاندا بيلگى صاحىبى اولان آراشدىرماجىلارلى و آيدىنلارلى ايش بىرلىگىنه چاغىردى. ايراندا توركلرلىن وارلىقى اينكار ائدىلدىگى اوچون درگىيه «وارلىق» آدى سئچىلدى. جواد هيئت آرتىق يالنىز بىر طب دوكتورو دئىيل، عىنى زاماندا آرخاداشلارلى ايله بىرلىكده، خالقلى نىن ياساقلامىش دىلى نىن و كولتورونون قوروجوسو و قورتارىجىسى كىمى ده آغىر بىر سوروملوق (مسئوليت) اوستلنمىشىدى. زامانلا بىر مكتب و غىر رسمى بىر آكادىمى हालىنا گلن وارلىق درگىسى، ايراندا توركلرلىن بىلىنجلنمىش سىنده، تورك كولتورونون يايىلماسىندا و اوزون ايللر ياساقلامىش بىر دىلىن يثىندن جانلانماسىندا چوخ اؤنملى بىر رول اوينادى و بئلهلىكده، دونيا توركولوژى بىلىمى نىن اؤنملى درگىلرىندىن بىرى اولاراق لىتراتورا گئىچدى.

جراحى آلانىندا بىرچوخ اؤنملى قوروما اوييه (عضو) سئچىلن جواد هيئت، توركولوژى آلانىندا كىمدىلرىندىن دولايى دا بىرچوخ اؤدوله (مكافاتا) و فخرى عنوانلارلا لايىق گؤرولموشدور. آذربايجان جمهورىتى نده اىستر طب، اىستر توركولوژى آلانىندا بىرچوخ اونيورسىتته نىن فخرى دوكتورو و پروفىسور عونوانىنى آلان جواد هيئت، توركيه ده تورك دىل قورومونون شرف اوييهسى، اىستانبول اونيورسىتتهسى ادبىيات فاكولتتهسى نىن ده فخرى دوكتورودور. او، عىنى زاماندا تورك اوجاقلارلى نىن قورولوشونون ۱۰۰-جو ايل دؤنومو مناسىبتىله دوزلنن تۇرنده اؤدوللندىرىلمىشىدىر. علمى فعالىتلىرله بىرلىكده ايران، توركيه و آذربايجان آراسىندا دوستلوق كؤرپولرى نىن قورولماسى و كولتورل اىلىشكىلرلىن دوغرو بىر مجرادا يوغونلاشماسى اوچون بؤيوك خىدمىتلىرى اولان پروفىسور دوكتور جواد هيئت، دؤلت لىدرلىرى طرفىندىن ده هر زامان ساغىنى ايله قارشىلانمىشىدىر.

عۇمرونو انسانلارلىن تداوىسى و تورك كولتورونه خىدمته آدايان بؤيوك دوشونور (متفكير) پروفىسور دوكتور جواد هيئت، حاضىردا باكىدا تداوى گۇرمكده دىر. آلاهدان اونا ساغلىق و اوزون عۇمور دىله يىرىك.

نوت: بو يازى پروفىسور دوكتور جواد هيئت يىن اؤلوموندىن بىر نئچه گون اۇنجه تورك يوردو درگىسىنده يايىنلانمىشىدىر. ■

دوکتور جواد هیئتین مقایسه‌اللتین اثری

آذربایجانین بؤیوک اوغلو، فارسجا و تورکجه‌نی عینی درجه‌ده مکمل بیلن جواد هیئت ۲۰-جی یوز ایلده "تورک دلی‌نین اوستونلویو" و "ایکی دیلین مقایسه‌سی" کیتابلارینی یازدی و آذربایجان تورکجه‌سینی بوگونکو گونون معاصیر فارس دلی ایله مقایسه‌ده نمایش ائتدیردی. بونولا جواد هیئت تکجه فارس دلی ایله مقایسه‌ده تورکجه‌نین کامل‌لیگینی گؤستریمیر. بوگون علم دلی کیمی اینگیلیزجه‌نین اوستونلویونو چار چکنلره ده جواد هیئت جواب وئرمیش اولور، تورکجه‌نین ایستینیلن دنیا دلی ایله مقایسه‌ده بؤیوک گوجه مالیک اولماسینی دئیمیش اولور. بو انسان، بیر طرفدن نظری تحلیل ایله، او بیر طرفدن آنا دلینده یازدیغی وارلیقین دلی ایله تورکجه‌نین مکمل‌لیگینی، گوجونو گؤستریمیش اولور.

جواد هیئت همیشه فخرله میلتی‌نین، وطنی‌نین، دلی‌نین تاریخی گوجوندن دانیشمیش، اونو ثبوت ائتمیش، بوتون عؤمرونو میلتی‌نین، دلی‌نین یولوندا مبارزه‌یه حصر ائتمیشدیر.

بیز "جواد هیئت ناغیلی"نی بئله باشلادیق، گله‌جک نسیللر اونو یئنی- یئنی واریانتلاردا داوام ائتدیره‌جکلر.

پروفسور دوکتور توفیق حاجی‌یف

چاغیمیزین علیشیر نوایی سی: دوکتور جواد هیئت^۱

• فتحی گدیکلی

عصریمیزین نوایی سی ایدی! بو یارغینی بیلهرک وورغولاییرام. چونکو دیلیمیزین و میلّتیمیزین دوشمنلری، هر فرصته بو دیل و کولتور مسئله سینی اؤنه سوررلر و بونلارین ضعیف اولدوغوندا سؤز اندهرک قارا پروپاگاندا (تیلیغاتا) گیریشیرلر. او زامان اونلار نئچین بو دیلین اگیتیم دیلی اولماسینی انگلله بیرسینیز، ندن باسین و یاییندا بو دیلین ایشله دیلمه سینی ایللرجه انگلله دینیز، قیسیتلادینیز دئییه سورماق گرکمز می؟ بو دوشونجه لرله، باکی دا بولوندوغوم ایللرده هر فرصته آذربایجان آیدینلاریندا بو ایشی یاپاییله جکلرینی ایناندیقلا ریما روسجا ایله تورکجه نی «مقایسه» ائتمه لرینی اؤنرمیشدیم (بونو یاپاییله جکلردن بیر ی تلوویزون پروگرامجیسی رحمان باباخانی ایدی؛ رحمتلی اولدو. ایندی ده بونو پروفیسور مینا خانیم تکلله لی دن گؤزله دیگیمی بیر کز داها تکرارلاییرام. روس تاریخی و کولتورونده کی تورک ایزلرینی باشاریلا اورتایا چیخاران آبیده وی کیتابلار یازان مینا خانیم بونو لایقی ایله یاپاجاقدیر قناعتینده ایم.)

جواد هیئت بونو ایران دا یاپمیشدی. بو نکته یه ان سوندا تکرار دؤنه جگم.

بو یازیدا جواد هیئت یین منیم دویغو و دوشونجه دونیامدا کی ایز دوشوموندن سؤز ائتمک نیتینده ایم.

جواد هیئت آدینی ایلک نه زامان ائشیتیمیشدیم؟ سکسنلی ایللرین باشی ایدی. ۱۹۸۲ ایلینده، تورک دونیاسی آراشدیرمالاری درگیسی نین ۱۹-جو ساییسیندا (ص. ۲۲۷-۲۱۴) غلام حسین بیگدلی نین قلمه آلدیغی «اوستاد شهریار» یازیسینی وارلیق درگیسیندن آلیب بیزیم لهجه میزه اوپارلامیشدیم. آردیندان

^۱ بو یازی داها اؤنجه قارداش قلمر درگیسی نین ۹۹-جو ساییسیندا یایینلانمیشدیر.

۱۹۸۳ يىلىنىڭ ئاۋغۇست (بۈيۈك قارداشىم) يۈسۈف گىدىكىلى ئايلى بىرلىكىدە «چاغداش آذربايجان شعر آنتولوژىسى» ئادىلا بىر گۈلدۈستە (سۆجۈمە ئىشلىرى) يايىملايمىشدىق. بۇ كىتابى ھازىرلا ۱۹۸۳-يىلى بىر سوۋېت آذربايجانى شاعىرلىرىنى دىيىل، ئىران آذربايجانىيىلىرى دا بونا داخىل ئىتتىمىشدىك. ئىراندا تۈركچە يازانلار باشقا قايناقچىلارلا ياناشى جۈاد ھىيئەت ئىران دىئورىمىندىن سۈنرا چىخارماغا باشلايدىغى /وارلىق درگىسىندىن دە تەقىب ئىدىردىك. ھىيەت بۇ سىرالاردا دۈكتۈر جۈاد ھىيەت يازدىغىم بىر مەكتۇپون چۈخ يىپىرانمىش بىر كۈپىياسى ئوراقىم ئاراسىندا بىر يىرلاردا ئولجاق. بىلىمىم بۇ مەكتۇب جۈاد بىگە ئولاشمىش مى ئىدى؟ ساغلىغىندا، بۇ مەكتۇبوسىلە ئىدەرك يازماغى دۈشۈندۈيۈم بىر يازى وادى. ئو فرىستى مەئالەس قاقچىرىمىش ئولدم.

سۈنرالار مى ئاكادىمىك چالشمىلارما دالدىم. ئىچاق ۲۰۰۴ يىلىنىڭ بۇ سىر ۱۹۸۳-يىلى بىر يىپىنلايدىغىمىز و ئو زامان بىزە، تۈركىيە مىللى كۈلتۈر و قىنىن تىشۈپ ئۆلۈنۈ قازاندىران چاغداش آذربايجان شىرى ئانتالوژىسى، مى زامانىن كۈلتۈر و تۈرىزم باقانىن (ناظىرىنىن) ئىللە باكى يا كۈلتۈر و تانىتما مشاۋىرى ياپاقچىدى!

بۇ ئارادا جۈاد ھىيەت چالشمىلارنى و /وارلىق يىمىزى ئوزاقدان دا ئولسا ئىزلەمەيدىم. نىش ئىدەجى درگىيە بۇ /وارلىق ئىدىنى قۇبارىن دۈكتۈرون چۈخ دۈشۈنمۈش ئولدۇغونا ئىنانىرام: /وارلىق ئىدى، ئاساس ئىتتىبارى ئىللە بىر وار ئولما ھايقىرىشى، بىر ئۆزگۈن، بىر ئىدە ئىسە، بىر ئانى ئىللە دە، دۈكتۈرون ۱۹۴۰-لى ئىللەردە ئىللەلىك ھىيەت ياشايدىغى و مەئىللا يىخىندان تەقىب ئىتتىدىكى ياشار ئىلىن /وارلىق درگىسىنە بىر گۈندىرمە و ئىظىرە ئانلامى داشىپىردى. درگى چىخارمانىن نە قىر زور بىر ئىش ئولدۇغونو ئىللە گىنچىلىگىمىن بىر شىخىلا ياشايدىغىم تىجۈرەلەردىن بىلىم. ئو سىبلە، جۈاد ھىيەت ۳۵ ئىلدىر ياشاتماغى باشايدىغى بۇ درگىسىلە ئورتا يا قۇيدۇغۇ مەظم مىساعى و ئانلامى مىرائى لايىقى ئىللە تەقىر ئىتتىم گىر كىدىگىنى وورغولماق ئىستىم.

مى باكى يا گىتتىدىگىمە دۈكتۈر جۈاد ھىيەت ئرتىق ھىيەت ئىنى بۈيۈك بىر قىسمىنى بورادا گىچىرەمگە باشلايمىشدى. باكى دا تىز تىز گۈنلۈك تۈتۈدۈغۇمدان، گۈنلۈبۈمە نە زامان گىردىگىنە باخدىم. باكى داكى بىرىنچى ئىلىمىن سۈنونا دۈغرو ۲۰ مە ۲۰۰۵-دە ئونون ئوچون دۈزىلەن ياش گۈنو تۈرىنە تۈركىيە بۈيۈك ئىلچىلىگىنى تەمىللا گىندى بىر ئىلچىلىك مشاۋىرى، كىندىسىنە بىلگە دە بىر نىچە گۈن ئۆل، تاماماً تۈفاق ئىثرى ئولاراق «تۈرك دۈنىاسىنى بۈگۈن ياشايان ئو بۈيۈك ئاداملارنىدان بىرى ئىرانلى دۈكتۈر جۈاد ھىيەت دىر.» دىمە مى خايطىرلامىش ئولجاق كى، مە بىرلىكە گىتتىمگى تەكىلف ئىتتى. ئىندى گۈنلۈبۈمدىن كىچىك دىگىشكىلىكلە ئو گۈن دۈشۈندۈيۈم ئوتلارنى پايلاشماق ئىستەيىم:

سۈنونا دۈكتۈر جۈاد ھىيەت ياپىدىغى قۈنۈشمادا ھەركسە تەك تەك تىشكۈر ئىتتى. تۈركىيە سىفىرلىگىنىن مىستشارىنى سالىندا گۈرەبىلىمىم، دىدى. فاتى بىگ تۈرىن سۈنونا قىر قالا بىلەمەيىب گىتتىمىشدى. مى دۇرد بىش سىرا ئرخادان ئاياغا قالىخاراق «بورادىام»، دىدىم. مىنۈن ئولدى. دىدى كى «سىز مە ئىرىنىزى وئىردىنىز،

من بیلمه‌دیم، بویرون یثربنیزه گلین». گتتدیم. دقتله دینله‌دیم. (باشدا، بیرینجی سیرادا محترم خانیمی نین یانیندا اوتوروردوم؛ بیر آرا جواد بگ کورسودن ائنینجه یثربی اونا وئریب آرخا سیرالارا گتچمیشدیم). بو اولای منیم باکی‌داکی دیپلوماتیک وظیفهم سیراسیندا اونوتامادیغیم حادثه‌لرین باشیندا گلیر. او گون اورادا بولوناراق هم بو اولو آدمای خیال قیریقلیغینا اوغراتمامیش، هم ده دؤلتیمی جواد هیئت ایله بیرلیکده بوتون آذربایجان رجالی، علماسی، صنعت و کولتور آدمالاری نزدینده زور دوروما دوشورمه‌میشدیم.

جواد هیئتین قونوشماسیندا بو گیلایه‌سی ده دقتیمی چکمیش، دفتیرمه قید ائتمیشم: «آکادمی اویه‌لیگی اوچون گئچ قالدیلار، بالیق سودا اولاندیغیندا تازادیر» دئدی و علاوه ائتدی: «بوندان غرور دویدوم».

دانیشارکن دیلی تورکیه تورکجه‌سی تونونا داها یاخیندی، هم کلمه‌لر، هم ده فعل چکیملری و تلفظ‌لری یؤنوندی. «باشقان» دئییه خطاب ائتدی مثلاً، توپلانتینی آپارانا. «بانا» دئدی، وس. وس.

ایران ائلچیس، کولتور آتاشه‌سی و یاردیمجیسی اورادا ایدی. بؤیوک بیر تابلو گتیردیلر، عرب یازیسی ایله دوعا ایمیش. بیر سرتیفیکا تقدیم ائتدیلر و باشقا شئیلر. اؤزو ده ایرانلی بیر تورک اولان، سایین ایران بؤیوک ائلچیسى افشار سلیمانی، «بیز بیر میلّتیک، بیزیم آدمالاریمیز سیزین، سیزینکیلر بیزیم» دئدی؛ یعنی بیزیم هپ ایشلندیگیمیز حیدر علی‌یقه عطف ائدیلم «بیر میلّت ایکی دؤلتیک» سؤزونو او دا ایشلندی. اوستونه باسا باسا...

حالبوکى دانیشانلار جواد هیئتین تورکیه، آذربایجان و ایران و حتی بوتون تورک دونیاسی اوچن مهم، دگرلی، عزیز بیر انسان اولدوغونو بلیرتمیش؛ اونون تورکلویونه، تورکچولویونه و ورغو یاپمیشدیلا...

*

جواد هیئته دایر گونلویومده‌کی ایکینجی نوت، ۲۴ اؤکتوبر ۲۰۰۵ تاریخینه عایدیر. او گون آذربایجان یازارلار بیرلیگی نین ناتوان کولوبوندا یاپیلاجاق حسین جاویدین ۱۲۳-جو دوغوم گونونه گئتدیک. آنما مراسیمی، توران جاوید قادینلار مرکزینجه دوزلنیردی. باشدا دگرلی شاعیر کماله نسرین و سئوگی خانیم واردی. عباس عبدالله، فیکرت صادیق، اوقتای رضا، سلیم باب‌الله‌اوغلو، تورانه خانیم، صلحیه شیرینووا، نورانگیز گون، آمئلیا خانیم، طاهیره ممدلی، ناخجیوانلی خانیم‌لارلا دانیشدیق. جواد هیئت ده دانیشانلار آراسیندا ایدی، الینی سیخدیم. آذربایجان یازارلار بیرلیگینده ایلك دفعه بئله بیر توپلانتی یاپیلیرمیش. دئمک کی جاویدی بوگونه قدر بو «قوتسال اوجاغا» سوخمامیشدیلا. دئمک کی سوویتلرین قویدوغو یاساق و وئردیگی جزا هله داوام ائدیردی! طاهیره ممدلی انصافلی، درلی - توپلو، گؤزل بیر قونوشما یاپدی. جواد هیئت ده کذا. هر زامانکی ملایم و یاپیجی اوسلوبویلا. جاویده بیر متفکیر شاعیر اولاراق بؤیوک دگر وئردیگی آنلاشیلیردی.

*

دوکتورلا ایلگیلی اوچونجو نوتو، گونلویومه ۱۸ اکتوبر ۲۰۰۶، چرشنبه گونو دوشموشم. او گونون آخشی، آذربایجانین بؤیوک فیلسوفو پروفیسور دوکتور صلاح‌الدین خلیلوف افطارا دعوتلی‌ایدیک. اۇنجه اوستادین حیدر علی‌یف سارایی قارشیسینداکی یئنی آچدیغی فلسفه آراشدیرمالاری مرکزینه گئتدیک. گوندوز اسماعیلوف، محمد ریحتم، بنیامین اۆزگور، ابوالفضل سلیمانوف، قافقاز اونیورسیتەسی اؤیرنجیلری، غالیبا عبدالقدیر آدلی بیر معمار ایله بیرلیکده «بیگ‌بن رستوران»‌نا دوغرو یئردیک. بیر آز سونرا فیلسوف خلیلوفا چوخ دگر وئرن دوکتور جواد هیئت ده گلدی. من اونون سولوندا اوتوروردوم. بیر آرا منه «تورکیه، آوروپا بیرلیگینه نییه بو قدر گیرمگه جان آتیر و اؤزونو کیچیک دوشورور. سیز اسلامین بایراقداری‌سینیز، ایندی باتی‌نین قویروغو اولماغا چالیشیر‌سینیز. واللاهی اسلامین بایراقداری اولماق آوروپانین قویروغو اولماقدان مین کره داها یاخشیدیر.» دئدی. بو سؤزو باشقالاری پولیتیک بیر یوک ایله سؤیله‌میش اولایلرلر، آنجاق دوکتورون صمیمی گؤروشونو دیله‌گتیردیگینه شبهه یوخدو.

*

بو گؤروشمه‌لریمیزین بیرینده دوکتور جواد هیئتدن ائشیتدیگیم بو خاطیره‌نی آنلاتماق ایستیریم. ایستانبولداکی طب تحصیلیندن سونرا اختصاص اوچون فرانسایا گئدن جواد هیئته، اوستادی کیم اولدوغونو سورموش. جواد هیئت، ایرانلی بیر تورک اولدوغونو سؤیله‌میش. بونون اوزرینه فرانسیز اولان اسوتاد، «تورکوم دئمه، بیز تورکلری سئومهریک، ایرانلی‌یام دئ.» دئیه دوکتورو اؤیوتله‌میش.

*

دوکتور جواد هیئتین آنا دیل و اونون اؤنمی اوزرینه چوخ دوشوندویو، ایران کیمی پهلوی خاندانی‌نین ایش‌باشینا گلمه‌سیندن سونرا چوخ بیلینچلی (شعورلو) و قرارلی بیر شکیلده تورکجه‌نی اگیتیم (تحصیل) و باسین- یاییندان (مطبوعات- نشریاتدان) قالدیرماغا چالیشان بیر اؤلکه‌ده هر فرصته تورکجه‌نین بو «انگلی» آشماسی اوچون الیندن گلنی یاپدیغینی تسلیم ائتمک حق‌بیلیرلیک اولاجاقدیر. دوکتورون تورکجه‌نین بیر بیلیم دیلی اولراق زنگینلشمه‌سی اوچون بعضی یابانچی تریملره (اصطلاحلار) اؤز تورکجه‌سیندن قارشیلیقلار تاپدیغینی و ایشلتدیگینی ده بیلیرم. جواد هیئت، اولوسلار آراسی قورولتای و کونفره‌لرده ده بو خصوصاً دقت ائتمیشدیر. ۲۰۰۴ ایلی‌نین سپتامبر آییندا آنکارادا یاپیلان تورک دیلی قورولتاییندا دا «آنا دیلی و اونون اهمیتی» حاقیندا بیر تبلیغ (بیلدیری) سونموشدور.

هیئت سیاستچیلرله، دیپلوماتلارلا دا هر زامان و هر فرصته یاخین اولماغا چالیشدی. بو چوخ شعورلو بیر حسابین سونوجو ایدی، ظن ائدیرم. چونکو، حیات تجروبه‌سی اونا اونلارین ایلهه بیر چوخ شئیین یاپیلاجاغینی اؤیرتمیش اولمالی ایدی. ایرانلی، آذربایجانلی سئچکینلرله یاناشی سلیمان دمیرل ایله

دوستلۇغو، ایراندا گۆرەو یاپان تورک دیپلوماتلارلا ایلیشکیسی، تورک ادبیاتی و کولتورو اوچون خیدمت ائندن هرکس اونون مارق و دوستلوق دایرەسی ایچینده ایدی.

سون اولاراق سۆزومو بئله باغلاماق ایستیریم. ایران کیمی ایلیکلرینه قدر عینی زاماندا تورک اولان بیر اۆلکەده، تورکلویونو ایلک «اعتراف ائندلردن» بیرى او ایدی. او تورکلر کی، ایرانى بیر دۆلت اولاراق تاریخن بوگونه قدر گتیرمیش و اونا ان بۆیوک دیرک اولموشدولار؛ بونا رغماً پهلوی رژیمندن برى ایرانلى بیر تورک اوچون بونو سۆیله مک چوخ چتین بیر شئیدی. البته علی تبریزی، بولود قاراچورلو سهند، شهریار، حمید نطقى، حبیب ساهیر، محمدعلی فرزانه، یحیی شیدا، صمد بهرنگی، آیدین تبریزی، عباس بارز، ساپلاق، داها بیر چوخلارینین بو یولدا آدی آنیلایلر. آنجاق امثالسیز شهریارى آیریرساق، جواد هیئتین آیريجا بیر «مکتب» اولدوغونو، «وارلیق مکتب»ینی قوردوغونو بلیرتمک گرکیر. جواد هیئت، وارلیق درگیسیله، علیشیر نوایینین بوراخدیغی یئردن یئنی بیر مقایسه‌الغتینى (ایکی دیلین قارشىلاشدیریلماسى) یازاراق میللتینی اویاندیرماغا و گله‌جگه حاضیرلاماغا، باغیرمادان، چاغیرمادان، گورولتو قوپارمادان بۆیوک بیر اینجه‌لیکله، نزاكتله، صبیرله چالیشدی. ایران‌داکی تورکلرین اۆزلوک شعورونون تمللرینی آتماغا چالیشدی. ایرانى تعقیب ائندلر بوندا موفق اولدوغونو قبول ائده‌جکلردير. ایندی دوکتور جواد هیئتین بوراخدیغی یئردن، بۆیوک بیر مسئولىتله اونون «داعوا»سینی اوموزلاماق لازیم. بو گۆرەو، دوکتورون بیر عۆمور بویو هم بیر جراح اولاراق، هم بیر کولتور ایشچیسى اولاراق متصل خیدمت ائتدیگی همشهریلرینینین اوزرینه دوشور. ■

بیچاق و قلم

انسانا خیدمتدیر مرامین سنین	سن عۆمرون بویونجا عۆمر اوزاتمیسان
جراح بیچاگیلا مین-مین خسته نین	آغری-آجیسینی کسب آتمیسان
خسته یله برابر سئویندین سن ده	جیسمانی بیر درده علاج ائندده
معنوی دردلرسه قالدی علاجسیز	بس اونون درمانی نه ایمیش، گۆرن؟
بیر خالقین معنوی آغریلارینا	علاجی، قارداشیم، قلمده گۆردون
گوندوزلر بیچاقلا کسمک بیر یانا	گئجه لر الینه قلم گۆتوردون
یاریا بؤلونموش آنا وطنین	بوگون سندن اومور دردینه ملهم
قارداش، قوشالاشدی سیلاحین سنین	گوندوزلر بیچاقدیر، گئجه لر قلم
سن سۆزه چئویردین اضطرابلاری	یازدین، بیر حسرتدن مین درد گۆیردی
الینده بیرینین آزار-بئزاری	الینده بیر خالقین یوز ایلیک درد
گئجه ده، گوندوز ده هئی دوشونورسن	معنوی، جیسمانی آغریلارلا سن
حکیم نسخه لری یازدین همیشه	خسته ن شفا تاپیب ساغالدی، فقط
بیر خالقین دردینه شفا دیر البت!	
یاز کی، بوتون ایدیک، پارچالانمیشیق	او تایدان دونیا سسین اوجالسن
یاز کی، قلمیندن سوزولن ایشیق	وطنندن وطنه بیر کۆرپو سالسین!
بختیار واهابزاده	

پروفسور جواد هیئت

در اثنای چاپ کتاب «تاریخ مختصر ترک»

• شریفه جعفری

جسمش را به خاک سپردیم روحش را در کالبد تک تک عاشقان
آذربایجان به ودیعه گذاشتیم، تا برای همیشه جاودانه بماند، پیر
راهمان باشد تا بپیماییم راهش را.

آری ناشر کتابش بودم افتخاری که تا ابد به آن خواهیم بالید. وقتی
جناب پرویز شاهمرسی، ترجمه فارسی کتاب دکتر را برایم ارسال
کرد، دنیایی از خوشحالی را در خود حس کردم، زیرا می‌دانستم چه
قدر گرانبهاست و چه چیز ارزشمندی به دستم افتاده است. به مثابه
"قدر زر زرگر شناسد" و بنده نیز به عنوان ناشر کتابهای تورکی زری
یافتم و بهایش را شناختم. دنبال کارهای مجوز رفتم برای گرفتن

مجوز این کتاب با واسطه و پرداخت شیرینی به جناب کارمند، کتاب بعد از چند بار اصلاحیه، مشمول
اخذ مجوز گردید. شروع به چاپ و پخش آن نمودیم. یکی از بهترین‌ها در نمایشگاهها در کتابفروشی‌ها،
پرفروش‌ترین بود. بعد از مدتی از چاپ و پخش، ۶ ماه تعلیق انتشارات را اعلام کردند. اما دستور از چه
کسی، از کجا و چرا معلوم نبود، اعلام شفاهی بود. بعد از مدتی گفتند کتابی غیر مجاز چاپ کردی،
کدام کتاب؟ "تاریخ مختصر ترک" تالیف دکتر جواد هیئت. آه از نهادم بلند شد، از چیزی که می
ترسیدم سرم آمد. فکر می‌کردم با گرفتن مجوز کار تمام شده است. اضطرابم به خاطر بی‌عدالتی و بهانه
گیریهای وزارت ارشاد بود که بر کتابهای تورکی حاکم بود، نه اینکه کتاب مشکلی داشته باشد، کتاب
تنها گوشه‌ای از تاریخ ملت تورک را با زبان درک ملت نشان می‌داد.

دستور صدور مجوز قبل از چاپ را داشتم اما دستور شکستن نشر پینار در اوج پیشرفتش بود و در
سیستمی که قانون افکار عده‌ای مشخص می‌باشد، مجوز داشتن چیزی را به کسی اثبات نمی‌کرد. تا
اینکه به دادگاهم فرا خواندند و مرا به جرم "فرقه‌گرایی، تفرقه افکنی و نشر افکار پان ترک‌یستی" و
غیره محکوم کردند. در آن شرایط موجود شخصی و روحی چاره‌ای جز ترک کردن خانه و کاشانه، وطن

و خانواده نداشتم. در دیدار آخری که با دکتر در تهران داشتم، معمولاً با دکتر در منزلش دیدار می‌کردم به خاطر مسائل کتابشان به دکتر گفتم چاره‌ای جز رفتن ندارم و ایشان گفتند: "می‌خواهی من بروم وزارت و با معاونت ارشاد آن روز صحبت کنم؟" گفتم دکتر من چهره‌ی اصلی این بی‌سوادهای مدعی را خوب شناخته‌ام، آنها امروز به خدا هم بندگی نمی‌کنند. من نمی‌خواهم بزرگی چون شما از فرد نالایق و بی‌سواد چیزی را طلب کنید و مطمئن هستم قبول هم نخواهند کرد. گفتم دکتر، انتشارات تنها تلاش و امید من نیست، این نباشد راهی دیگر پیدا می‌کنم برای فعالیت. دکتر لبخندی زد و گفت وقتی مجله *وارلیق* را چاپ کردیم ۳۰ جلد فرستادم به میانه. مجله‌ها برگشت خورد. علت را پرسیدم طرف به من گفت "ما کمونیست نیستیم، اینجا مجله ترکی نمی‌خوانند". ولی امروز از همان میانه تو را می‌بینم چون کوه استوار و این مرا خیلی خوشحال می‌کند. باشد بچه‌ات را بردار برو و شماره تلفن‌های فامیلش را برایم نوشت و گفت: نترس و دلسرد نباش، از علم آموختن کسی ضرر ندیده است."

تعریف کردم وقتی در سالن‌های وزارت ارشاد متحیر و ناراحت التماس‌کنان، اعتراض‌کنان از هر مقامی کمک می‌خواستیم، یکی از تازه واردها که تازه منشی رئیس شده بود، بی‌اطلاع رفت پرونده را پیش من باز کرد و نشانم داد که از طرف برخی سازمانها چه نامه‌هایی علیه دکتر هیئت نوشته شده است. این منشی جوان با خواندن آنها سرش را تکان می‌داد و گاهی یک "وای" می‌گفت طوری که خودم نیز وحشت می‌کردم. به من گفت تو چه طور این فرد را نمی‌شناسی؟ می‌دانی پدرش کی بود؟ علی توده!! گفتم علی توده کس دیگری است، اما پدرش مرد بزرگی بود و خودش هم "عمرش را در خدمت به مردم سپری کرده است، مجله *وارلیق* را چاپ می‌کند و امروز در تهران است. اگر این قدر خطرناک است چطور کسی کاری به کارش ندارد؟ گفت شاید نمی‌توانند، اگر آدم مطرحی باشد که می‌گویی؛ به خاطر سیاست نمی‌توانند کاری بکنند. روحش شاد، راهش مستدام. ■

بخشی از کتاب "خاطرات من و پدرم"

• دکتر جواد هیئت

در روزهای پیروزی انقلاب اسلامی کمیسیون‌هایی برای تهیه پیشنهادها تشکیل می‌شد که در قانون اساسی جدید گنجانده شود. من، مرحوم دکتر حمید نطقی و دکتر حسینقلی کاتبی از طرف «انجمن آذربایجان» در کمیسیونی که در باشگاه تهران تشکیل می‌شد، شرکت می‌کردیم و بعد از دادن توضیحات لازم پیشنهاد کردیم که زبان‌های ترکی، کردی و عربی هم در مدارس این مناطق تدریس و زبان رسمی شناخته شود. البته زبان فارسی هم مثل گذشته زبان ارتباطی مشترک همه ایرانیان باقی بماند. متأسفانه در تهیه قانون اساسی جدید هیچکدام از گردانندگان انجمن ما نبودند.

بعد از پیروزی انقلاب ضمن تشکیل «انجمن آذربایجان» با عده‌ای از دوستان آذربایجانی از قبیل دکتر حمید نطقی، دکتر محمدعلی فرزانه، حسن مجیدزاده (ساولان)، منظوری خامنه‌ای، تیمور پیرهاشمی، دکتر کابتی و دکتر حسن اغنامی که همه عضو انجمن آذربایجان بودند در منزل ما جمع شدیم برای این که مجله‌ای را به زبان‌های ترکی و فارسی انتشار دهیم که در ضمن ناشر افکار ما و انجمن باشد. در آن موقع سهند (بولود قاراچورلو) شاعر بلندمایه ما با انفارکتوس قلبی فوت کرد. من پیشنهاد کردم نام مجله را «سهند» بگذاریم. اما دکتر نطقی توضیح داد که قبلاً نشریه‌ای به نام «سهند» منتشر می‌شده و ممکن است اشتباه شود. بعد پیشنهاد کرد که نام مجله را «وارلیق» بگذاریم. همه قبول کردیم و شروع به جمع‌آوری مقاله و پول برای هزینه و نشر مجله نمودیم و شماره اول آن در اردیبهشت ۱۳۵۸ منتشر شد. اول قرار بود کارهای اجرایی و چاپخانه را آقای فرزانه انجام دهد. ولی در عمل مشاهده شد که ایشان کارش زیاد است و وقت کافی برای این کار ندارد. لذا خودم به چاپخانه رفتم و همه کارهای اجرایی را به عهده گرفتم.

مجله وارلیق مجله فرهنگی است و من بعد از انتشار اولین شماره مجله برای گرفتن امتیاز آن اقدام کردم. بعد از دو ماه امتیاز آن به زبان‌های ترکی و فارسی به نام من صادر شد و ما هم هیئت تحریریه ای از دوستان: آقایان دکتر نطقی، فرزانه، ساوالان، پیرهاشمی، منظوری خامنه‌ای، صمد سرداری‌نیا (از تبریز) و ... انتخاب و شروع به کار کردیم. قرار شد دکتر نطقی سرمقاله‌ها را بنویسد، من هم سلسله مقالاتم را درباره تاریخ ادبیات آذربایجان تهیه کنم. آقای فرزانه هم بیشتر درباره فولکلور مقاله بنویسد. در «انجمن آذربایجان» چپی‌ها با ما همراهی نمی‌کردند و می‌خواستند افکار سوسیالیستی را در انجمن و مجله پیاده کنند. بعضی از آنها شلوغ می‌کردند. یک روز در سخنرانی‌ام گفتم آقایان اشتباه نکنید، انقلاب اسلامی است نه سوسیالیستی-کمونیستی. ما در گذشته از سوسیالیزم و کمونیسم خیلی کتک خورده‌ایم، زبان ما را به عنوان زبان کمونیستها متهم کرده‌اند. اگر شما می‌خواهید در اینجا این ایدئولوژی‌ها را مطرح کنید، حالا که حزب توده باز شده و شروع به فعالیت کرده، می‌توانید در آنجا فعالیت کنید. در این انجمن فقط مسائل فرهنگی را باید مطرح کنیم. آن هم در چارچوب ایران اسلامی. دو نفر از اعضای هیئت مدیره ما خیلی تندرو بودند و به فعالیت ایدئولوژیکی خود ادامه می‌دادند. من در آن زمان هر سال دو بار به پاریس می‌رفتم، تا با تازه‌های پزشکی از نزدیک آشنا شوم. در تابستان سال ۱۳۵۸ یک روز عصر وقتی از انجمن به منزل برمی‌گشتم آقای پیش (واله) که از اعضای شاعر انجمن بود و با من هم از زمان قبل از انقلاب آشنایی داشت مرا با ماشین خودش به منزل برد. در راه به او گفتم که من با دکتر کاتبی دبیر انجمن صحبت کردم که انتخابات هیئت مدیره را بعد از مراجعت من از پاریس انجام دهیم، تا من با دوستانم صحبت کنم. شاید اعضای توده‌ای را برای هیئت مدیره انتخاب نکنیم، تا بتوانیم در آینده با انسجام بیشتری کار کنیم. البته من او را شاعری ترکی‌گو و ملی می‌دانستم. در حالی که او هم از چپی‌ها بود و خودش را پیش من ملی نشان داده بود. بعد از مسافرت من با دکتر کاتبی و دیگر چپی‌ها گفتگوی ما را در میان می‌گذارد و دکتر کاتبی هم که تا آن موقع چند بار رنگ عوض کرده بود و با توصیه دکتر حبیب دادفر دبیر کل انجمن دوستی و روابط فرهنگی ایران و ترکیه در هیئت مدیره انتخاب و با ما همکاری داشت تسلیم آنها (چپی‌ها) می‌شود و قبل از مراجعت من انتخابات می‌کنند و هیئت مدیره‌ای با اکثریت چپی‌ها انتخاب می‌کنند. ضمناً دکتر نطقی را هم انتخاب می‌کنند که تئوریسین و تورکولوژیست داشته باشند و هم اینکه او را از من جدا کنند! در جلسه انتخابات مرحوم دکتر سلام الله جاوید به آنها گوشزد می‌کند که حتماً باید دکتر هیئت را انتخاب کنیم زیرا بدون او جمعیت نضج نمی‌گیرد. ولی آنها (چپی‌ها) به حرف‌های پیر خودشان هم گوش نمی‌دهند. دکتر نطقی وقتی اوضاع را چنین می‌بیند، می‌خواهد استعفا دهد، ولی دکتر جاوید به او می‌گوید تا آمدن دکتر هیئت صبر کند. اگر ایشان با استعفای شما موافقت کردند، استعفا بدهید. بعد از مراجعت و اطلاع از اوضاع و فعل و انفعالات چپی‌ها و دورویی دکتر کاتبی با دکتر نطقی صحبت کردم و تصمیم گرفتیم هردو از عضویت انجمن که چپی‌ها بر آن مسلط شده‌اند و می‌خواهند آنجا را شعبه‌ای از حزب توده بکنند، استعفا بدهیم. همان روز مشترکاً استعفای خود را از انجمن نوشتیم و به روزنامه کیهان فرستادیم. فردای آن روز در کیهان چاپ شد و ما با چند نفر از رفقا به انتشار مجله وارلیق پرداختیم.

چند ماه بعد همانطوری که پیش‌بینی کرده بودم انجمن از طرف دادستانی انقلاب اسلامی بسته شد و اعضای آن هم پراکنده شدند.

در سال اول انقلاب بعد از انتشار مجله *وارلیق* همراه دکتر عزیزاده متخصص بیهوشی و شریکم در بیمارستان جاوید به قم رفتیم تا از آیت‌الله شریعتمداری که مرجع تقلید و احترام آذربایجانی‌ها بود و هنوز مغضوب رژیم نشده بود برای تبلیغ مجله *وارلیق* فتوا بگیریم. در دیدار آیت‌الله جمعی از خواص هم حضور داشتند. از این جهت بعد از سلام و احوالپرسی و دیده بوسی من مطلب را به فارسی عنوان کردم و گفتم مجله *وارلیق* به ترکی و فارسی منتشر می‌شود. خواهشمندیم شما در مورد آن فتوایی صادر کنید تا مردم بدانند که مجله اگر چه به زبان ترکی است ولی کمونیستی نیست. بلکه ایرانی و اسلامی است. ایشان با لهجه غلیظ ترکی به زبان فارسی گفت: «تورکی که ضابطه ندارد! یعنی گرامر ندارد که نوشته شود!» نظر ایشان که ناشی از عدم آشنایی در مورد ترکی نوشتاری و گرامر ترکی بود که آن هم نتیجه ممنوعیت تدریس زبان ترکی در دوره سلطنت پهلوی بود، مرا ناراحت کرد. من هم جواب دادم: «ترکی یکی از با ضابطه‌ترین زبان‌های دنیاست. متأسفانه شما از آن آگاهی ندارید. من برای شما "دستور زبان آذربایجانی" را که به فارسی توسط آقای محمدعلی فرزانه نوشته شده، می‌فرستم، تا با خواندن آن بدانید که زبان ترکی ضابطه (گرامر) دارد و بی‌ضابطه نیست.» بعدها وقتی که آیت‌الله‌العضمی مورد تعقیب قرار گرفت از این که برای مجله *وارلیق* فتوایی نداده بود، خوشحال شدم. "عسی آن تحبوا شدئا و هو شر لکم و عسی آن تکرهوا شیئا و هو خیر لکم (آیه شریفه)".

مجله *وارلیق* را چند سال هر ماه انتشار دادیم با آن که دوستانی مانند دکتر نطقی، ساوالان، منظوری خامنه‌ای و بعضی رفقای دیگر کمک می‌کردند، معه‌ذا عمده کار مجله از هر لحاظ روی دوش من بود. به ویژه در سالهای اول که با حروف‌چینی کار می‌کردیم، کارگران چاپخانه ترکی بلد نبودند. از این جهت نمونه‌های مجله ۵-۶ بار از نظر غلط املایی احتیاج به اصلاح داشت. بعد از مدتی مجله را دو ماهه کردیم و به پیشنهاد یکی از کارگران چاپخانه (کاویان) با فیلم و رنگ چاپ کردیم. بعدها مجله را به شکل فصلنامه در آوردیم. مدت‌ها متن مجله را مرحوم منظوری خامنه‌ای تایپ می‌کرد و من کار اصلاح را انجام می‌دادم. مدتی هم آقای کریم مشروطه‌چی (سؤنمز) شاعر شیرین سخن ما که کمی بعد از انقلاب از تبریز به تهران آمده و به ما پیوسته بود، کار تایپ را بر عهده گرفت. از سال ۱۳۷۱ خانم دلبر ابراهیم پور را آقای فرزانه به عنوان تایپیست معرفی کرد. ایشان را برای این کار استخدام کردم و تا امروز ۱۳۷۹ کار تایپ مجله به عهده ایشان است. از سال ۱۳۷۴ محمدرضا هیئت در مجله مشغول کار شد. محمدرضا در تبریز بزرگ شده و در دوره مدرسه به خواندن *وارلیق* عادت کرده بود و زبان مادری را هم دوست داشت. در این مدت که بطور نیمه‌حضور دانشکده فیلولوژی باکو را هم تمام کرده، بسیار با معلومات ورزیده شده است و علاوه بر کارهای اجرایی مجله، خودش هم مقالات خوبی می‌نویسد. در تهران دست راست و محرم من بود اما از چهار سال قبل برای دوره فوق لیسانس و دکترا به آنکارا رفته و مرا تنها گذاشته است. با اینحال همچنان با مجله همکاری نزدیک دارد.

در مجله وارلیق با نظر هیئت مدیره اصل را بر این نهادیم که مقالات سیاسی ننویسیم و شعار "بنگر چه می گوید، منگر که می گوید" را رعایت نماییم و تا حالا هم رعایت کرده ایم. در سالهای اول جز چند نفر انگشت شمار همه همشهری هایمان مقالات و حتی نامه هایشان را هم به فارسی می نوشتند. آنهایی هم که جرأت می کردند به ترکی بنویسند، بیشتر با شیوه گفتگو می نوشتند و قواعد نحو ترکی را رعایت نمی کردند. شعرا بیشتر ترکی می نوشتند و ما هم بهترین آنها را چاپ می کردیم. در ضمن سعی داشتیم با چاپ اشعار شعرای جوان آنها را به سرودن شعر به زبان مادری تشویق کنیم. سبک و شیوه نگارش ما از روز اول سبک ادبی یعنی زبان نوشتاری و ادبی آذربایجان شمالی بود، فقط کلمات روسی را حذف و بجای آنها کلمات ترکی و یا لغات مانوس عربی- فارسی بکار می بردیم. من و دکتر نطقی سعی داشتیم طوری بنویسیم که غیر از ترکهای آذربایجان، ترکان ترکیه، ازبک و ترکمن هم تا حدودی مقالات ما را بفهمند، یعنی نزدیک ترکی مشترک (اورتاق تورکجه) می نوشتیم.

در ابتدای کار اغلب همشهریها در فهم مقالاتی که به سبک ادبی (نه گفتگو به لهجه تبریز) نوشته می شد، اشکال داشتند. حتی مرحوم استاد شهریار که بعد از انتشار شماره اول مجله شعری بنام "آزادلیق قوشو وارلیق" برای ما نوشت و همراه نامه ای برای ما فرستاد و درخواست کرد که مرا جزو نویسندگان مجله بپذیرید. من هم برای هر شماره یک شعر خواهم فرستاد. با وجود این به سبک نگارش مجله ایراد می گرفت و می گفت: باید به زبان عامیانه مردم بنویسید. یک شب از تبریز به من تلفن کرد و گفت: چرا مقالات مجله را به زبان مردم نمی نویسید؟ گفتم استاد این هم زبان ادبی مردم ماست که ۶۰ سال از برکت سیاست های شوونیستی پهلوی تعطیل شده و حالا باید دوباره متداول شود. سؤال کردم منظورتان از زبان مردم شیوه گفتگوی مردم کوچه و بازار است؟ گفت بلی. گفتم پس چرا حضرتعالی اشعار فارسی تان را به شیوه حافظ می نویسید، نه به لهجه گفتگوی عامیانه. بالاخره بعد از گفتگوی زیاد ایشان قانع نشد و خداحافظی کردیم. استاد شهریار بیش از همه نویسندگان وارلیق به سبک نوشته های دکتر نطقی ایراد می گرفت که چون موضوع گرامر ترکی را انتخاب کرده بود، نوشته هایش غلیظ تر و فهمش برای ترکهایی که به زبان خود تحصیل نکرده بودند، مشکل تر بود.

بعد از چند سال (۱۳۶۵) از طرف دانشگاه تبریز سمیناری درباره زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی برگزار شد و از من و دکتر نطقی دعوت کردند در آنجا سخنرانی کردیم. استاد شهریار هم با رئیس دانشگاه و اساتید و نماینده آیت الله منتظری (آیت الله غروی) در صف اول مجلس نشسته بودند. نزدیک دو هزار دانشجوی سالن بزرگ سخنرانی را که ۱۵۰۰ صندلی داشت، پر کرده بودند و ضمن سخنرانی ما را تشویق می کردند. بعد از سخنرانی استاد شهریار ما را به منزلش دعوت کرد، ما به اتفاق چند نفر از حاضرین به منزل استاد رفتیم. در آنجا ضمن صحبت به ما گفت: ما خیلی چیزها را باید از دکتر نطقی یاد بگیریم. بعد رو به من کرد و گفت: دکتر نطقی را از دست ندهید، قدر او را دانید. البته قدر دکتر نطقی را بیش از همه من می دانستم. زیرا بهتر از هر کس او را می شناختم و از دوران طلبگی در استانبول با او معاشر و دمساز بودم و حالا هم من او را به صحنه مبارزه فرهنگی کشیده بودم. ولی گفته های استاد نشاد می داد که مردم با زبان ادبی ترکی هم آشنا شده و مقالات دکتر نطقی را هم می خوانند و خوب می فهمند. **ادامه دارد**

باش ساغلیغی دیلکلی (پیامهای تسلیت)

پروفیسور دوکتور جواد هیئتین اؤلومونون آردیندان تلفون، مکتوب، ایمیل و فسیبوک یولویلا یوزلرجه باش ساغلیغی یازسی عنوانیمیزا گؤندریلمیشدیر. او آجی گونلرده بونلارین هامیسینی بیر آرایا توپلاماق مومکون اولمادیغی اوچون بورادا یالنیز بیر نچه سینی نقل ائتمکله یئتینه رک، باش ساغلیغی دیله یین بوتون دوستلارا تشکور لریمیزی بیلدیریرک. وارلیق

آذربایجان جمهور باشقانی، مجلس باشقانی و باش ناظیری نین باش ساغلیغی مکتوبو

آذربایجانین علمی-ادبی اجتماعیتینه آغیر ایتکی اوز وئرمیشدیر. گؤرکملی حکیم، پاریس بین اللخالق جراحیلق آکادمیسی نین عضوو، تانیمنیش پوبلیسیست و ادبیات شناس جواد میرزه علی اوغلو هیئت ۲۰۱۴-جو ایل آوقوستون ۱۲-ده عؤمرونون ۹۰-جی ایلینده وفات ائتمیشدیر.

جواد هیئت ۱۹۲۵-جی ایل مای آیین ۲۴-ده تبریز شهرینده آنادان اولموشدور. اورتا حربی مکتبی بیتیردیکدن سونرا او، تهران اونیورسیتیه سینه داخیل اولموش، ایکینجی کورسدان عالی تحصیلینی تورکیه نین ایستانبول اونیورسیتیه سینده داوام ائتدیره رک ۱۹۴۶-۱۹۴۳-جی ایللرده بورادا طب فاکولته سینده اوخوموشدور. امک فعالیتینه ۱۹۴۶-جی ایلده ایستانبول اونیورسیتیه سینده باشلایان جواد هیئت ۱۹۴۹-جو ایلده ک بورادا جراحیلق کلینیکینده چالیشمیش، داها سونرا اختصاصینی تکمیللشدیرمک اوچون پاریس اونیورسیتیه سی نین جراحیلق بؤلومونده ایشله میشدیر. او، ۱۹۵۲-جی ایلده یوکسک درجه لی جراح اختصاصینا یییه لنه رک ایرانا قاییتمیش، ۱۹۵۳-جو ایلدن تهران دا "هدایت" و "عدلیه" خسته خانالاریندا جراحیلق کلینیکلری قوراراق اونلارا رهبرلیک ائتمیشدیر.

دوکتور جواد هیئت ایران دا اکسپریمنتال جراحی نین تملینی قویموشدور. ۱۹۵۴-جو ایلدن اعتباراً اورک اوزرینده آپاردیغی عملیاتلار اونو استعدادلی جراح کیمی تانیتمیشدیر. ۱۹۶۹-جو ایلده او، تهران دا ایلک دفعه ترانسپلانتاسیون عملیاتینی اوغورلا حیاتا گئچیرمیشدیر. بیر چوخ جراحی عملیاتلار محض اونون آدی ایله باغلی دیر. طب ساحه سینده قازاندیغی نایلیتلر جواد هیئته گئنیش شهرت گتیرمیشدیر. دوکتور

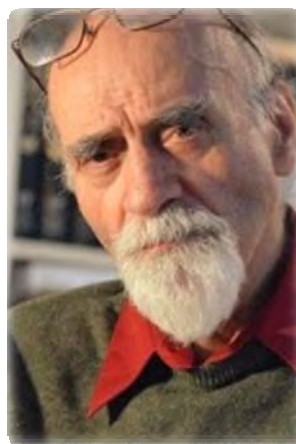
جواد هیئت طبایته دایر قیمتی آراشدیرمالارین مؤلفی کیمی ده تانینیردی. اونون کیتابلاری طب ساحه‌سینده یازیلیمیش دگرلی وسایط کیمی متخصصلر طرفیندن دایم یوکسک قیمتلندیریلیمیشدیر. بیر سیرا بین‌الخالی علمی فوروملار و توپلانتیلاردا اؤز تجروبه‌سینه اساسلاناراق درین مضمونلو معروضه‌لرله چیخیش ائتمیش عالیمین ۱۰۰-دن آرتیق مقاله‌سی مختلف طب درگیلرینده ایشیق اوزو گؤرموشدور. جواد هیئت اوزون مدت جراحلیغین تدریسی و جراحلارین یئی نسلین فورمالاشدیریلماسی ایله مشغول اولموشدور.

جواد هیئتین زنگین و چوخ شاخه‌لی ثمره‌لی فعالیتینده آذربایجان ادبیاتی تاریخی، تورک خالق‌لاری نین گنجیمیشی، میلی فولکلور و ائله‌جه ده اسلام‌شناسلیغا دایر تدقیقاتلار مهم یئر توتور. بو اثرلرده آذربایجان دیلی نین (تورکجه‌سی نین) انکشاف مرحله‌لی، شیفا‌هی خالق ادبیاتی، ادبیات‌شناسلیق، فولکلور، ادبی تنقید، پوبلیسیستیکا و فلسفه تاریخی نین ان مختلف مسئله‌لریندن احاطه‌لی بحث اولونور. مدنیتین مختلف پروبلملری نین اؤیرنیلمه‌سینه مناسیبتده تاریخی حقیقتلردن چیخیش ائده‌رک اوبیکتیولیک نمایش ائتدیرن عالیمین ادبی سمپوزیوملاردا و تورکولوژی کونفرانسلاریندا چیخیشلاری همیشه تقدیرله قارشیلانمیشدیر. اونون تدقیقاتلاریندا و پوبلیسیستیک مقاله‌لرینده کی اساس فیکیرلرین بؤیوک قیسمی تأسیس ائتدیگی وارلیق درگیسینده عکسینی تاپمیشدیر. جواد هیئت عینی زاماندا، آذربایجانین علمی و مدنی نایلیتلری نین گنجیش تانیدیلماسی، ائله‌جه ده ادبی علاقه‌لرین محکم‌لندیریلمه‌سی ایشینه لایق‌لی تحفه‌لر وئرمیشدیر. گؤرکملی جراح، تانینمیش ادبیات‌شناس و صمیمی انسان جواد هیئتین ایشیق‌لی خاطیره‌سی اونو تانیانلارین قلبینده همیشه یاشایاجاقدیر.

آذربایجان جمهور باشقانی ایلهام علی‌یف، میلی مجلس باشقانی اوقتای اسدوف، باش ناظیر آرتور رائی زاده و ب. ۱۳ آقوست ۲۰۱۴

پیام دکتر رضا براهنی به مناسبت درگذشت استاد دکتر جواد هیئت

دکتر جواد هیأت [هیئت]، انسان وارسته، طبیبی بود حاذق، که وجدان زبانشناختی قومی‌اش و عشقش به سرزمین بومی‌اش آذربایجان، به ویژه شهر زادگاهش تبریز و مردمان آن زبانزد خاص و عام است. او از همان آغاز وظیفه‌ای را بر دوش گرفت که انگار بدان مثل فریضه‌ای بنیادی و آسمانی می‌نگریست و هرگز لحظه‌ای از نثار وقت و از بذل و بخشش مادی و معنوی در راه آن غافل نشد. خطه آذربایجان در ایران برای او فقط یک زادگاه نبود، بل که او از همان آغاز عزم جزم کرده بود که هرگز لحظه‌ای از سرنوشت زبان و فرهنگ بومی خود یعنی آذربایجان غافل نماند. و در این ایثار شورانگیز چندان پیش رفت که انگار فرمانی غیبی او را مأمور کرده بود که مأموریت دارد خواه یک تنه و خواه با جمع کردن متفکران و نویسندگان آذربایجان ایران و با

بستن پل ارتباط فرهنگی با جمهوری آذربایجان - زبان مادری خود را تا آن جا که امکاناتش و زندگانی‌اش اجازه می‌دهد با جلب و جذب روشنفکران و نویسندگان آذربایجانی دیگر احیا و ترویج کند و برای به کارگیری آن از ابتدایی‌ترین تا والاترین سطح آن، هم از همت خود مایه بگذارد و هم بقیه نویسندگان، شعرا و فضایی آذربایجان را به یاری بطلبد تا زبان و فرهنگ مظلوم مانده آذربایجان جان تازه بگیرد، احیا شود و مردم آذربایجان وقوف یابند که زبان مادری بخشی از هویت و شناسنامه هر فردی‌ست که بر آن زاده می‌شود.

دکتر هیئت قدرت تشویق دیگران را با حمایت از آنان و کوشش‌هایشان، توأم کرده بود و می‌توان گفت بیش از نیم قرن از حیات پر بار خود را هم از نظر فرهنگی و هم از نظر مادی بذل این حق بزرگ، یعنی زبان مادری خود - زبان ترکی آذربایجان ایران - کرد و هرگز از کوشش در راه ارتباط سالم فرهنگی بین جمهوری آذربایجان (آذربایجان شمالی) و آذربایجان ایران لحظه‌ای غافل نماند.

گاهی انسان‌ها حجت رفتن دنبال حق و حقیقت را از وجدان خود، به صورت الهام دریافت می‌کنند. زنده یاد دکتر هیئت چنان با شیفتگی این فریضه حیاتی قومی و ملی را بر دوش گرفت که انگار آن را نوعی فریضه الهی و دینی بشمار می‌آورد، به همین دلیل لحن و بیان او سلاح اصلی او در تشویق دیگران، به ویژه نسل جوان به سوی فریضه اصلی یادگیری زبان مادری و بومی آذربایجان بود، طوری که نسل‌های جوان علاقمند شده به فرهنگ آبا و اجدادی در آذربایجان خود را مدیون او می‌دانستند.

قدرت تشویق او الهام از قدرت دل‌باختگی‌اش به زبان بومی آذربایجان می‌گرفت. این فرزند وفادار در واقع چنان در کار خود مقاومت نشان داد که حیثیت زبان بومی آذربایجان، پیش آذربایجانیان برگشت.

نسل خود زنده یاد دکتر هیئت و نسل بعدی، از حقارتی که پدران و مادرانشان به سبب سرکوب زبان مادری متحمل شده بودند، یکسره رهایی یافتند و دیدند که سرمایه واقعی حتی از شاهرگشان به آنان نزدیک تر بود و فقط یک تلنگر درست ضرورت داشت که آن سرمایه را نسل های معاصر به کار ببندازند.

درود بر روان بزرگ دکتر جواد هیئت و درود بر همه کسانی که خاطره مادر خود را و زبان مادری خود را با انسان دوستی دکتر هیئت همزمان به یاد می آورند.

اکنون دکتر هیئت بخشی از حافظه جمعی مردم آذربایجان است. با درود به روان پاک این فرزند برومند و پدر فرهنگی نسل جوان و نسل های آینده مردم آذربایجان، و با آرزوی توفیق فرهنگی برای نسل های آینده آذربایجان.

مشهور تورکولوق و طب پروفیسور جواد هیئت وفات ائتدی

تورکولوژی و میلی کیملیک مسئله سینده اؤنملی چالیشمالار اامضا آتمیش اولان تبریز دوغوملو پروفیسور دوکتور جواد هیئت آذربایجان تداوی گؤردویو خسته خانادا ۸۹ یاشیندا حیاتیینی ایتیردی. هم طب هم ده تورکولوژی آلایندا باشاریلی چالیشمالار آپاران هیئتین ایراندا چیخارماغا باشلادیغی وارلیق درگیسی تورک دیلی دانشان توپلولوقلار اوچون مکتب وظیفه سی گؤرموش؛ اؤلکده یایینلاتان ان اسکی و سورکلی تورکجه یایین حالینا گلمیشدیر. تورک دونیاسی نین اولو چینارلاری آراسیندا یئر آلان هیئته آلاهدان رحمت، عایله سیننه و سئودیکلرینه باش ساغلیغی دیله ییریک.

تورکیه جمهوریتی باش باقانیق یوردیشی تورکلر و قوهوم توپلولوقلار باشقانیغی

۱۴ آقوست ۲۰۱۴

سون ایللر ساغلیغیندا یارانان ناراحتلیقلار بو بؤیوک انسانین فعالیتینه نسبتاً تأثیر ائتمیشدی، اما بو یاشدا بئله سویداشلاریمیزلا باغلی اولان تدبیرلردن قالماماغا چالیشیردی: هر زامان اؤز ضیالی مؤقعینی اورتایا قویوردو و بو مناسیبتلر هر زامان واختیندا، مقامیندا اولماسی، گرکلی لیگی، باریشدیریجی لیگی ایله سئچیلیردی. هم ده دوستلارینا، خصوصیه ساغلیغی ایله قایغیلانان آرخاداشلارینا سون منزلی نین باکی دا اولماسی آرزوسونو دیله گتیریردی.

بؤیوک آذربایجانلی نین مستقیل آذربایجانین باشکندینده دفن اولونماسی اونون حلال حاقدیر. جواد هیئتین یئری هر زامان گؤرونه جک و او، هر بیر آذربایجانلی نین اورگینده، اوخوجولاری نین قلبینده یاشایاجاق.

صابیر روستمخانی

تورکجه بایراغینی ایلرجه دالغالانديران، تهران مرکزلی یایینلادیغی وارلیق درگیسی ایله نسیلره مکتب اولان، دیلیمیز اوزرینه بیر چوخ قیمتی آراشدیرمایا امضا آتان دوکتور جواد هیئت آذربایجاندا تداوی گۆردویو خسته خانادا وفات ائتمیشدیر. مرحوما جناب آلاهدان رحمت، کدرلی عایله لرینه صبر، بوتون تورک دونیاسینا باش ساغلیغی دیله ییریک.

یعقوب عمر اوغلو

ایران تورکلوک بیلیمی چالیشمالارینین بانسی، ایران تورکلویونون آغساقالی و "وارلیق" مجادله سینه عۆمرونو آدامیش ممتاز بیلیم آدامی پروفیسور دوکتور جواد هیئت ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ چرشنبه گونو باکی دا حاقین رحمتینه گئتدیگینی درین بیر اوزونتو ایله اؤیرنمیش بولونماقداییق. چوخ قیمتی بؤیوگوموزو رحمت و شوکرانلا آنیر، قیمتی عایله سینه باش ساغلیغی دیله ییریک.

مارمارا اونیورسیتته سی

تورکیات آراشتیرمالاری انستیتوسو آدینا

پروفیسور دوکتور گولشن سئیحان آلیشیق

باشدا ایران تورکلری اولماق اوزره آذربایجان و تورکیه تورکلرینین دیل، تاریخ، ادبیات و مدنیتینین دونیادا تانینماسیندا و یایلماسیندا بؤیوک رول اوینامیشدیر. اونون دیل، ادبیات، تاریخ و مدنیت ایشلری نین تورک دونیاسی اوچون بیر انستیتودان داها چوخ خیدمتی اولموشدور. هیئتین اثرلری آذربایجان، ایران، تورکیه، آمریکا کیمی اۆلکه لرده ده نمایش اولونموشدور.

اوستاد جواد هیئتین عزیز خاطیره سی ابدی اولاراق تورک دونیاسیندا یاشایاجاق.

علی قافقاسیالی

دوکتور جواد هیئت و وارلیق

شبهه‌سيز دوکتور جواد هیئتین چوخ یۇنلو فعالیتینین زیروه‌سینده مشهور وارلیق درگیسی دایانیر. سون ایللر عرضینده آردیجیل شکیلده یایینلانان وارلیق درگیسی ایله جواد هیئت آذربایجان (تورک) دیلینی، ادبیاتینی، کولتورونو ایران‌دا و دونیادا تانیتماغا سیویل بیر اوردو قدر، مستقیل بیر علمی آراشدیرما استیتوسو قدر شرفله خیدمت ائتمیشدیر. آذربایجان مطبوعاتى تاریخینده ملانصرالدین و فیوضات درگیلریندن سونرا یالنیز وارلیق درگیسی ادبی مکتب سویه‌سینه یوکسلمیشدیر. بۇیوک دموکرات جلیل محمدقلیزاده‌نین، مشهور تورکولوق علی‌بگ حسین‌زاده‌نین گئچن عصرین اوللرینده ملانصرالدین‌ده و فیوضات‌دا گۆردوکلری ایشلری بوگون دوکتور جواد هیئت بۇیوک بیر اوغورلار حیاتا گئچریر.

پروفیسور دوکتور عیسی حبیب‌بگلی

خبرلر

پروفسور دوکتور جواد هیئتین دفن و وداع تۇرنی

طب آلانینداکی باشاریلاری ایله انسان ساغیلیغینا، تورکولوژی ساحه سینده کی خیدمتلری ایله دونیا بیلیمینه و ۳۶ ایل کسینتیسیز یایینلادیغی وارلیق درگیسی و اونلار جا کیتاب و مقاله سی ایله ایران-آذربایجان تورکلو یونون آبیده سی حالینا گلن پروفسور دوکتور جواد هیئت، آیلا سورن خسته لیگین

آردیندان ۱۲ آقوست ۲۰۱۴ تاریخینده دونیا یا گۆزلرینی یومدو. گنجلرین و آیدینلارین ایستگی اوزرینه وصیتینده تبریزین «مقبره الشعرا» و یا باکی نین «فخری خیابانی» مزارلیغیندا دفن اولونماق ایسته یین جواد هیئتین جنازه سی، تبریزده دفن ائدیلمه سینه ایذین و ثریلمه یینجه اوچونجو گون باکی نین

«ایکینجی فخری خیابانی» ندا دۆلت آداملاری، آیدینلار، اؤیرنجیلر و سئونلرینین قاتیلیمی ایله تورپاغا تاپشیریلدی.

وفاتیندان بیر گون سونرا آذربایجان میلی علملر آکادمیسینین AMEA بیناسیندا ماتم‌سایاغی بزه‌دیلمیش سالوندا وداع تۆرنی دوزنلندی. اۆزل ماسا اوزرینه قویولموش مرحومون تابوتونون اؤنونه آذربایجان جمهورباشقانی آدیندان، دۆلت آداملاری و رسمی قوروملار طرفیندن گؤندریلمیش چیچکلر یئر آلمیشدی. سالوندا حزین ماتم موسیقیسی سسله‌نیردی.

جواد هیئتین همکارلاری، دوستلاری، تانیشلاری، تانیمنیش علم و مدنیت خادیملری آخین-آخین آکادمینین بیناسینا گلیر، گۆرکملی عالیم و گۆزل انسانا سون بورجلارینی وئیردیلر.

ماتم تۆرنی آذربایجان میلی علملر آکادمیسینین باشقان یاردیمجیسی آکادمیک ابراهیم قولی‌یف آچاراق طب علمی‌نین گۆرکملی نماینده‌لریندن اولان جواد هیئتین طب ساحه‌سی‌نین گلیشمه‌سینده‌کی خیدمتلریندن دانیشدی. او، جواد هیئتین آذربایجانین علمی و مدنی نایلیت‌لری‌نین گئنییش تانیدیلماسی و تبلیغی، ائله‌جه ده ادبی ایلیشکیلرین محکملندیریلمه‌سی ایشینه لایق‌لی تحفه‌لر وئردیگینی وورغولادی. عالیمین گئچدیگی چتین و شرف‌لی عۆمور یولوندان سۆز آچان ابراهیم قولی‌یف بلیرتدی‌کی، جواد هیئت بوتون معنالی عۆمرونو طب علمی‌نین، آذربایجان (تورک) دیلی و ادبیاتی‌نین، مدنی دوشونجه‌میزین گلیشمه‌سینه صرف ائتمیشدیر. او، اوزون مدت جراحلیغین تدریسی و جراح‌لارین یئنی نسل‌نین یئتیشدیریلمه‌سی ایله مشغول اولموشدور.

وداع تۆزینده چیخیش ائدن آذربایجان یازیچیلار بیرلیگی‌نین باشقانی، خالق یازیچیسى آنار، آکادمیکلر تئمور کریموف، توفیق حاجی‌یف، پروفیسور هدایت عیسی‌یف جواد هیئتین آنسیکلوپدیک بیللیگه صاحب اولماسیندان، طب علمی‌نین گلیشمه‌سینده‌کی ائششیز خیدمتلریندن، چوخ‌شاخه‌لی فعالیتیندن، زنگین ادبی ارثی‌نین اهمیتیندن، یوکسک انسانی اۆزللیکلریندن دانیشدی‌لار. بلیرتیلر‌کی، جواد هیئتین فعالیتینده آذربایجان ادبیاتی تاریخی، تورک خالقلاری‌نین گئچمیشی، میلی فولکلور و اسلام بیلیمینه دایر تدقیقاتلار مهم یئر توتور. اونون اثرلرینده تورکجه‌نین گلیشمه آشامالاری، ادبیات بیلیمی، فولکلور، ادبی تنقید، پولیسیستیکا و فلسفه تاریخی‌نین ان مختلیف مسئله‌لریندن گئنییش بحث اولونور. ۱۹۷۹-جو ایلدن نشر ائتدیردیگی وارلیق درگیسی اونو بشری بیلیملر ساحه‌سی‌نین متخصصی کیمی تانیتمدیرمیشدی. جواد هیئت آذربایجانین دونیادا تبلیغینده الیندن گلنی ائتمیشدی. او، قلبی‌نین حۆکمو ایله آذربایجان تورک دیلی‌نین، ادبیاتی‌نین گلیشمه‌سینه خیدمت ائدیردی، بو وظیفه‌نی شرفله یئرینه یئتیریردی. اونون ادبی فیکیرلری ادبیات‌شیناسلیغیمیز اوچون همیشه قیمتلی منبع اولاراق قالاجاقدیر. جواد هیئت ۲۰-جی عصر طب و ادبیات علملری‌نین گۆرکملی نماینده‌سی، یورولماز تدقیقاتچی، فداکار عالیم و حکیم کیمی طب و ادبیات تاریخیمیزده ابدی قالماق حاقینی قازانمیش انسانلاردان‌دیر. بو بؤیوک وطنپرورین نورلو خاطیره‌سی اونو تانیانلارین قلبینده دایم یاشایاجاقدیر.

تۆزنده مرحومون عایله‌سی آدیندان چیخیش ائدن محمدرضا هیئت، دوکتور جواد هیئتین خسته‌لیگی دؤنمینده و وفاتیندان سونراکی آشامادا امگی گئچن هرکسه تشکورلرینی بیلدیردی.

تورکجه نین وارلیغی اوچون ۵-جی تورکولوژی گونو توپلانتیسی

۲۰۱۱-جی ایلدن باشلایاراق چاغداش تورک لهجه لری و ادبیاتلاری بؤلومو طرفیندن هر ایل دوزنلنن "تورکولوژی گونو" توپلانتیلارینی بئشینجیسی، ۵ مای (۱۵ اوردیبهشت) ۲۰۱۵ تاریخینده آنکارا اونیورسیتته سی دیل و تاریخ-جوغرافیا فاکولته سی نین فارابی سالونوندا گرچکلشدیریلدی.

دوغومونون ۹۰-جی ایل دؤنومو مناسبتی ایله اونلو (مشهور) بیلیم و کولتور آدمی پروفیسور دوکتور جواد

هیئتین آنیسینا (خاطیره سینه) حصر اولونان بو توپلانتی، میلی مارش و آردیندان دوزنلنمه قورولو باشقانی محمدرضا هیئت، چاغداش تورک لهجه لری و ادبیاتلاری بؤلومو باشقانی پروفیسور دوکتور سما باروتجو اؤز اؤندر و دئکان یاردیمجیسی (دانشکده معاونی) پروفیسور دوکتور گولسون لیلا اوزونون آچیلیش دانیشمالاری ایله باشلادی.

داها سونرا محمد انصاری طرفیندن دوکتور جواد هیئتین آنیسینا بستمه لنمیش اولان "یایلی کوارت" سسلندیریلدی و آردیندان دوکتور جواد هیئتین یاشام حکایه سی و تورک دیلی ایله ایلگیلی گؤرولش لرینی ایچرن (احتوا ائدن) فیلم گؤستریلدی.

پروفیسور دوکتور زینب قورقمازین باشقانلیغیندا گرچکلشن ۱-جی اوتورومدا؛ پروفیسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسون، دوچنت دوکتور سونل بوسنالی و دوچنت دوکتور پروانه ممدلی سیرایلا "پروفیسور دوکتور جواد هیئت حاقیندا"، "ایران آذربایجان تورکجه سینده کودلاشدیریلماسا-استانداردلاشما

سورجینده وارلیق درگیسی و جواد هیئت" و "پروفیسور دوکتور جواد هیئتین ادبی چالیشمالاری" باشلیقلی بیلدیریلرینی (معروضه لرینی) اوخودولار.

پروفیسور دوکتور احمد بیجان ارجیلاسونون باشقانلیغینداکی ۲-جی اوتورومدا ایسه؛ آرتوم دینچ "ایراندا/ مودرن دؤنم بللک (حافیه) ییخیمی- انشاسی سورچلری"، یاردیمچی دوچنت دوکتور بابک جوانشیر "ایران تورکلرینده اتنو-سوسیال یایی (قورولوش) و ایلگیلی ترمینولوژی" و محمدرضا هیئت "ایراندا/ تورکجه باسین- یایی (مطبوعات و نشریات) تاریخی و یازی دیلی-نین گلیشیم سورچلری" باشلیقلی بیلدیریلرینی سوندولار.

چئشیدلی اونیورسیتهلردن بیر چوخ بیلیم آدامی، اؤیرنجی و ایلگیلی نین قاتیلیمی ایله گرچکلشن بو توپلانتیدا، آیرجا پروفیسور دوکتور جواد هیئتین اثرلری و وارلیق درگیسی نین اسکی و یئنی ساییلاری سرگیلندی.

باکی دا دوکتور جواد هیئتین آنما تۇرنی

آذربایجان جمهوریتی جمهورباشقانلیغینا باغلی "بیلیک" فوندوندا دوکتور جواد هیئتین ۹۰ ایللیگی عرفه سینده تانینمیش جراح و تورکولوقون آنما تۇرنی دوزلندی.

تۇرنده اۇنجه دوکتور جواد هیئتین حیاتینا حصر اولونموش بلگهسل (سندلی) فیلم گؤستریلدی. "بیلیک" فوندونون اجراچی دیرکتورو اوقتای صمدوف آنما تۇرنینی آچیق اعلان ائده رک، جواد هیئتین ساغلیق و ادبیات آلائینداکی رولوندان دانیشدی. بو شخصیتین گنللیکله

آذربایجان اوچون گؤردویو ایشلردن صحبت آچان اجراچی دیرکتور اونون ارثی نین قوروناراق گله جک نسیللره چاتدیریلماسی نین گرکلی لیگینی وورغولادی. او بیلدیردی کی، "بیلیک" فوندونون بوگونکو آنما تۇرنی ده صیرف بو آماج خیدمت ائدیر.

آکادمیک توفیق حاجی یف جواد هیئتله باغلی خاطیره لرینی پایلاشدی؛ دوکتور جواد هیئتین نشر ائتدیردیگی وارلیق درگیسیندن، درگی نین ایران تورکلری نین میلی شعورونون اویناماسیندا اوینادیغی رولدان دانیشدی.

دوكتور جواد هيئت بىن خاطيره لىرىنى آذربايجان تور كچه سىنه چئویرن آذربايجان مىللى علملر آكادمىسى نىن اليازمالار انستىتوسونون علمى ايشچىسى اكرم باقروف، اونون خاطيره لىرىنى چئویردیکجه عالمى داها چوخ تانییدیغىنى، ياخىندان اونسىتده اولوب دوغمالاشدیغىنى سؤیله دی. اكرم باقروف، جواد هيئت كىمى بىر شخصیتىن خاطيره لىرىنى ترجمه ائتمکدن شرف دویدوغونو دا بلیرتدی.

دوكتور جواد هيئت بىن عایله دوستو بخشعلی زولفی، جواد هيئت بىن شخصی مزیترلرندن بحث ائتدی. اونون آذربايجان بىن مختلیف اونیورسیتهلرلى نىن فخرى دوكتورو و پروفیسورو، تورک دیل قورومونون فخرى عضوو، ائله جه ده ایستانبول اونیورسیتهلرلى نىن فخرى دوكتورو اولدوغونو خاطیرلاتدی.

تۆرنده آذربايجان مىللى علملر آكادمىسى نىن گنج عالیملىرى ده جواد هيئت له باغلى خاطیره لىرىنى پایلاشدیلار.

آنما تۆرنى دوكتور جواد هيئت بىن "فخرى خیابانى" نداكى مزارىنى زیارتله سونا چاتدی.

قائناق: بىلیك فوندو رسمى سائیتى.

باكى دا "تبریز گنجهسى" و "جواد هيئت مكافاتى"

ژوئن آیى نىن ۶-دا باكى نىن خودافرىن شادلىق سارايندا "بورچالى جمعیتى" نىن اورقانیزاسیونو ایله ایکینجى "تبریز گنجهسى" دوزنلندی.

مراسیم فولکلور بىلیمجىسى ائلخان ممدلى نىن سۆزلرى ایله آچیلدی. آردیندان آذربايجان مارشى سسلندیریلدی. داها سونرا تۆرنىن رسمى حصهسى نىن آپاریجىسى رفعت مورادلى "تبریز گنجهسى" و "بورچالى جمعیتى" نىن تأسیس ائتدیگی

جواد هيئت اؤدولونون اؤنمى حاقیندا قىساجا بیلگی وئردیکدن سونرا "بورچالى جمعیتى" نىن باشقانى زلیمخان ممدلى نى کورسویه دعوت ائدیلدی. زلیمخان ممدلى جمعیتىن "تبریز گنجهسى" نى تشکیل ائتمکده کی هدفلىرىنى، عینى زاماندا تانیتمیش جراح، فیلولوق دوكتور جواد هيئت بىن آدى نىن ابدیلشدیرلمهسى اوچون جواد هيئت اؤدولونون تأسیس اولونماسى نىن سببلرینه اشاره ائده رک، بلیرلنن ایلك مکافاتچیلارلا باشریلار دیله دی.

داها سونرا آذربایجان میّلی علملر آکادیمیسی جنوبی آذربایجان شعبه‌سی‌نین امکداشی دوغو بیلیمچی (شرقشناس) صمد بایرامزاده جواد هیئت شخصییتی حاقیندا دانیشدی. آردیندان میّلت وکیللری صابیر روستمخانلی، فاضیل مصطفی، عیسی قنبر، نصیب نصیبلی و تئللمان علی‌یف آذربایجان مسئله‌سی و دوکتور جواد هیئت حاقیندا دوشونجه‌لرینی پایلاشدیلار.

اؤدوللرین تقدیماتی بؤلومونده ایران‌دا تورک دیلی و کولتورونون یاشاماسیندا خیدمتلری اولان حمید آلاهوردی، محرم پریزاد، بؤیوک علی‌اکبر اوغلو، عدالت دومان، سخاوت عزتی، عاشیق بؤیوک‌آقا وجودی، علیرضا حسین‌زاده، داوود خداکرمی، محمد رحمانی‌فر و اسماعیل بهرامی ایلک دفعه قورولان **جواد هیئت اؤدولو** ایله تلطیف اولوندولار. غالیبلرین تلطیف اولونماسیندا تانینمیش آیدینلار اکرم رحیملی، عباس عبدالله، رافیق تورابخان‌اوغلو، احمد اوروج، اللز اوجی‌یف و باشقالاری اشتراک ائتمیشلر.

گئجه، ائلبگی جلال‌اوغلونون آپاریجیلیغی آلتیندا بدیعی حیصه ایله داوام ائتدی. تانینمیش صنعت اوستالاری فلورا کریمووا، آغالار بایراموف، عاشیق ترمئی‌خان و عاشیق جهانگیرین قاتیلیمی ایله داوام ائدن "تبریز گئجه‌سی"نده شاعیر رائفه سرخان‌قیزی‌نین "آتاتورک و چاناق‌قلعه شعرلری" کیتابی‌نین دا تقدیماتی اولدو. ■

راهنمای نگارش مقاله

کلیت

اهداف مجله *وارلیق عبارت است از*: انتشار تحقیقات مربوط به ترکولوژی به ویژه پژوهش‌های علمی در رابطه با زبان و فرهنگ ترکی در ایران و آذربایجان، معرفی تازه‌ترین کتاب‌ها و مقالات علمی در زمینه ترکولوژی، کمک به دسترسی هرچه آسان‌تر خوانندگان به منابع معتبر جهت یادگیری زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی و تقویت آگاهی ملی. مقالات ارسالی به زبان‌های ترکی، فارسی، انگلیسی و روسی پس از بررسی ویراستارهای زبان و تأیید شورای نویسندگان منتشر می‌گردد.

تنظیم مقاله

حجم مقاله: حجم مقاله نباید بیش از 10000 واژه باشد. مقالاتی که از حجم بسشتی برخوردار باشند، برای تنظیم مجدد به مولف بازگردانده خواهند شد. مقاله‌ها باید به شکل الکترونیکی در نسخه Word و یا هر یک نسخه‌های RTF تهیه شود.

صفحه عنوان: در صفحه نخست باید عنوان مقاله، نام و نام خانوادگی نویسنده و یا نویسندگان، محل کار، شماره تماس و تعداد جدول‌ها، منحنی‌ها و شکل‌ها نوشته شود.

واژه کلیدی: به منظور تهیه نمایه باید 3-10 واژه کلیدی مشخص شود. واژه‌های کلیدی استفاده شده در عنوان مقاله نیز باید تکرار شود.

خلاصه مقاله: خلاصه هر مقاله باید حداکثر در یک صفحه اضافه شود. خلاصه بایستی به زبان متن مقاله و زبان انگلیسی تهیه شود.

متن: متن مقاله شامل قسمتهای زیر خواهد بود: مقدمه، داده، روش‌ها، نتایج و بحث.

در صورت وجود قسمت *قدردانی*، به انتهای متن افزوده شود. حداقل امکان از بکار بردن *پاورقی* خودداری گردد. در مواقع ضروری *پاورقی* باید در زیر صفحه مربوطه نوشته شده و به ترتیب شماره‌گذاری شود.

در صورتی که تعداد واژه‌های *نقل قول* بیش از 40 واژه باشد، بایستی در گیومه و داخل تر از متن نوشته شود. در *نقل قول‌ها* نام نویسنده و یا نویسندگان و سال نشر بایستی به ترتیب تاریخی مشخص شود. در صورتی که نویسنده مقاله سه و یا بیش از سه نفر باشد، از "و غیره" استفاده شود. آثار در دست تهیه باید به صورت *اثر منتشر نشده* مشخص گردد. نقل قول‌هایی که بر اساس گفتگوی شخصی باشد، باید به صورت *ملاقات شخصی* نشان داده شده و نام و نام خانوادگی شخص نوشته شود. این مشخصات همچون آثار منتشر نشده بایستی در قسمت منابع ذکر گردد.

ذکر منبع در داخل متن: باید به این صورت نشان داده شود: نام نویسنده و سال نشر و شماره صفحه باید در داخل پارانتر نشان داده شود. مثال: (نطقی 2010: 55-56).

منابع: منابع باید بر اساس نام خانوادگی نویسنده به ترتیب حروف الفبا نوشته شود. منابعی که دارای بیش از یک نویسنده می‌باشد، بایستی نام تمامی نویسندگان آن مشخص، سپس در داخل پارانتر سال، عنوان، نشریه، جلد و تمامی صفحات نوشته شود. در صورتی که نویسنده‌ای دارای بیش از یک اثر باشد، بایستی به ترتیب تاریخ نشر نوشته شود. آثار مربوط به یک نویسنده که در یک سال منتشر گردیده بایستی به صورت الف و ب (2010 الف)، (2010 ب) مشخص گردد. نام نشریه، مونوگرافی و نسخه‌های چاپی باید با حروف مورب نوشته شود. منابع اینترنتی بایستی با ذکر تاریخ و آدرس الکترونیکی در قسمت منابع داده شود.

منابع در انتهای متن بایستی به صورت زیر نوشته شود:

مثال:

الف) کتاب

نطقی، ح. (2010). *باشلانغیج*، انتشارات وارلیق، تهران.

ب) نشریات دورهای

حصاری، م. ه. (2002) ایلام اؤلکه‌سی و مدنیتی حاقیندا. تهران: *وارلیق*، ش. 127، ص. 5-7.

پ) اینترنت

گؤک‌گؤز، س.س. (2005) اسماعیل قاسیرالی‌نین "مدنیت" و "میلّت" فیکری اوزرینه انتلکتوئل رتوریگی. *مودرن تورکلوک آراشتیرمالاری برگیسی*، ج 2، ش. 2، ژوئن 2005، ص. 19-33.

<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=43> (06.12.2005)

Yayın İlkeleri

GENEL

Derginin amacı Türklük bilimi ile ilgili araştırmaları, özellikle İran- Azerbaycan Türk kültürüne ilişkin elmi deyərlendirmeleri ve Türkoloji ile ilgili yeni yayınların tanıtımlarını yayınlamaq, uzun iller ana dilinden eyitimden merhum qalan soydaşlarımızın milli bilincinin gelişmesine; dilini, edebiyatını ve kültürünü doğru qaynaqlardan öyrenmesine yardımcı olmaqdır. Dergi zaman zaman be'zi mövzulara ayrılmış özel sayılar da yayınlar. Yayın Qurumu terefinden belirtilen be'zi müstesnalar dısında, daha önce İran metbuatında veya internetde yayımlanmış olan yazılar yayımlanmaz. Dergide Türkce, Farsca, İngilizce ve Rusca yazılmış meqaleler ilgili dil editorları terefinden gözden geçirildikten sonra yayımlanabilir. Yazılar derginin e-mail veya posta adresine (disket) gönderilmelidir:

YAZI DÜZENİ

Yazıların Uzunluğu: Yazılar 10000 sözcükden daha uzun olmamalıdır. Daha uzun yazılar kısaltılması için yazarına geri gönderilecektir. Yazılar Word veya her hansı RTF dosyası olarak qebul edilir.

Başlıq Sehifesi: Her yazının ilk sehifesinde başlıq, yazar veya yazarların adı, peşesi, adres ve iletişim (irtibat) nümresi, varsa şekil ve tabloların sayısı yazılmalıdır.

Açar Sözcükler: İndeksleme meqsedi ile 3-10 açar sözcük belirtilmelidir. Başlıqda işledilen açar sözcükler burada da tekrarlanmalıdır.

Özet (xulase): Her bir meqalenin özeti en çox bir sehifede verilmelidir. Özet, meqalenin dili ve İngilizce olarak iki dilde hazırlanmalıdır.

Metin: Yazı metni bu bölümleri içermelidir: Giriş, Melzeme ve Metodlar, Sonuçlar ve Tartışma.

Teşekkürler kısmı (varsa) metnin sonuna eklenmelidir. *Etekyazısı* (dibnot) mümkün olduğu qeder işledilmemelidir. Gerekli durumlarda ise uygun sehifenin altına yazılmalı ve ard arda nümrelendirilmelidir.

Alıntılar uzun olursa (40 sözcüyün üzerinde) gösterilmeli ve metinde içerden yazılmalıdır. Alıntılarda yazar veya yazarların adı ve yayın ili kronolojik düzen içinde belirtilmelidir. Üç veya daha çox yazar olduğu teqdirdə 'v.d.' işledin. Hazırlanmaqda olan bir çalışma [yayınlanmamış inceleme] olarak belirtilmelidir. İlgili şexslerle söhbete dayalı alıntılar [şexsi görüşme] olarak gösterilmeli ve ad ve soyadları belirtilmelidir. Hem bunlar hem de yayınlanmamış çalışmalar Qaynaqlarda verilmelidir.

Metin içindeki qaynaqlar: Bu şekilde gösterilmelidir: Yazarın adı ve yayının ili sehife sayılarıyla birlikde parantez içinde verilir. Örnek: Nutqi (2010: 55-56).

Qaynaqlar: Qaynaqlar her qaynağın ilk yazarının soyadına göre alfabetik olarak listelenmeli ve ardından adları yazılmalıdır. Birden çox yazarlı qaynaqlarda bütün yazarlar belirtilmelidir. Bunları parantez içinde il, başlıq, dergi, cild ve tam sehife sayısı teqib etmelidir. Bir yazarın birden çox yayını varsa yayımlanış tarixine göre sıralanmalı; bir yazara aid eyri ilde basılmış yayınların illeri (2010a), (2010b) şeklinde gösterilmelidir. Dergi, tek çalışma (monoqrafi) ve edisyon kitablar eyri yazı (italik) ile düzülmelidir. İnternet qaynaqlarında mütleq tarix belirtilmeli ve adresleri Qaynaqlarda verilmelidir.

Qaynaqlar yazının sonuna aşağıdaki düzende listelenmelidir:

Örnekler

- (a) *Kitablar:* NUTQİ, H. (2010). *Başlanğıç*, Varlıq Yay., Tehran.
- (b) *Sürelî Yayınlar (dergi vs.):* HESARİ, M. H. (2002) İlam Ölkesi ve Medeniyeti Haqqında. Tehran: *Varlıq*, S. 127, s. 5-7.
- (c) *İnternet:* GÖKGÖZ, S.S. (2005) İsmail Gaspiralı'nın "Medeniyet" ve "Millet" Fikri Üzerine Entelektüel Retoriği. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Haziran 2005, 19-33. <http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=43> (06.12.2005)

وارلیق

آبونه فورمو / فرم اشتراک

ایللیک آبونه بدلی / هزینه اشتراک سالانه

ایران:	۳۰,۰۰۰ تومن
تورکیه:	۶۰ تورک لیره سی
آذربایجان:	۴۵ مانات
باشقا اؤلکه لر:	۴۵ دولار / ۴۰ یورو

- ایللیک آبونه لیگنینیز ۴ سایینی قاپسایاجاقدیر.
- درگی، یاییئلاندیقدان سونرا ان گئج ۱۰ ایش گونو ایچینده آدرسینیزه تسلیم ائدیله جکدیر.
- آدرس یا دا آبونه لیک بیلگیلرینیزی گونجلله مک اوچون varliqdergisi@gmail.com آدرسینه مئیل آتابیلر و یا ۹۰۵۳۸۲۸۱۱۳۰۹+ نومره لی تلفونو آرایابیلر سینی.

- اشتراک سالانه شامل ۴ شماره می باشد.
- مجله حداکثر ظرف ۱۰ روز کاری پس از انتشار، در آدرس مربوطه تحویل داده خواهد شد.
- جهت به روز رسانی آدرس و یا اطلاعات مربوط به اشتراک می توانید به آدرس الکترونیکی varliqdergisi@gmail.com ایمیل فرستاده و یا با شماره تلفن ۹۰۵۳۸۲۸۱۱۳۰۹+ تماس بگیرید.

آد و سوی آدی / نام و نام خانوادگی:

آدرس:

تلفون: پئشه / شغل:

فیش نومره سی و تاریخی / شماره و تاریخ رسید بانکی:

آبونه سوره سی / مدت اشتراک: ۱ ایل/سال ☐ ۲ ایل/سال ☐ ۳ ایل/سال ☐

بانکا حساب نومره لری / شماره های حساب بانکی:

تورک لیره سی (ایبان): TR83 0006 4000 0014 2220 9984 44

دولار و یورو (ایبان): TR51 0006 4000 0024 2310 2747 11

VARLIQ

Abone Formu

İllik/Yıllık Abone Bedeli

Türkiye:	60 TL
Azerbaycan:	45 Manat
İran:	30,000 Tümen
Başqa Ölkeler:	45 ABD Doları / 40 Euro

- İllik aboneliyiniz 4 sayını qapsayacaqdır.
- Dergi, yayımlandıqdan sonra en gec 10 iş günü içinde adresinize teslim edilecekdir.
- Adres ya da abonelik bilgilerinizi güncellemek üçün “varliqdergisi@gmail.com” adresine mail atabilir veya +90-538 281 13 09 No’lu telefonu arayabilersiniz.

Ad ve Soyadı:

Adres:

Telefon: Peşe/Meslek:

Meqbuz No: Meqbuz Tarixi:

Abone Süresi: 1 il ☐ 2 il ☐ 3 il ☐

Banka Hesap No:

TL Hesabı (IBAN): TR83 0006 4000 0014 2220 9984 44

Dolar ve Euro Hesabı (IBAN): TR51 0006 4000 0024 2310 2747 11